

શ્રીસ્વામિનારાયણ દેવ યુવક મંડળ

સુરતને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ તાતેશ મહારાજશ્રીના દિવ્ય સાંનિધ્યમાં યોજાયેલ

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ યુવા સંગઠન પ્રારંભ મહોત્સવ

તા. ૧૪-૧૦-૨૦૧૨, રવિવાર

અમરેલીને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી ધર્મકુળ આશ્રિત શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ યુવક મંડળ આયોજીત પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજી વક્તાપદે યોજાયેલ 'શ્રી પુરુષોત્તમ પ્રકાશ કથાપારાયણ'માં પધારતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી. (તા. ૨૪ થી ૩૦-૯-૨૦૧૨)

ડોંગીવલી (મુંબઈ)ને આંગણે મંદિરમાં બિરાજમાન બાળપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામ મહારાજની સમક્ષ પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના દિવ્ય સાંનિધ્યમાં યોજાયેલ મુંબઈ પરાવિસ્તારની 'દ્વિમાસિક સત્સંગ સભા' (તા. ૨૩-૯-૨૦૧૨)

:: સંસ્થાપક ::

:: અધ્યક્ષ ::

શ્રી સ્વામિનારાયણ ચિંતન

વર્ષ :- ૮, અંક :- ૩ તા. ૨૦-૧૦-૧૨

:: પ્રયોજક ::

પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

:: પ્રકાશક ::

શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયસ્ય શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ
પીઠસ્થાન સંસ્થાન - વડતાલ વતી
શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર
તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫.

તંત્રી : સાધુ પતિતપાવનદાસજી

:: સંપાદક ::

સ્વામી આનંદસ્વરૂપદાસજી (વેદાંતાચાર્ય)

સંપ્રદાયનો સર્વાંગી વિકાસ કરતું શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર -
સરધારનું રજિસ્ટર્ડ મુખપત્ર ઈ.સ. ૨૦૦૫ના જૂન માસથી
પ્રારંભાયેલું, દર માસની ૨૦ તારીખે પ્રકાશિત થતું, આપના
સમગ્ર કુટુંબ-પરિવારમાં આનંદ અને સંસ્કારની સૌરભ
પ્રસરાવે અને જીવનનું અનેક ઘડતર કરતું સામયિક.

:: લવાજમના દર ::

બે વર્ષ	: ₹. ૧૬૦/-
પંચવાર્ષિક	: ₹. ૩૫૦/-
પચ્ચીસ વર્ષ	: ₹. ૭૫૦/-
પરદેશમાં લવાજમ	: \$ 200 U.S.A.
	: £ 125 U.K.

:: લવાજમદર રાંંગે ગ્રાહક પત્ર વ્યવહાર ::

‘ચિંતન કાર્યાલય’

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર

તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫. ફો.નં. ૦૨૮૧ - ૨૭૮૧૨૧૧

Visit us : www.sardhardham.org

www.swaminarayanvadtalgadi.org

E-mail : chintansardhar@yahoo.in
sardharmandir@gmail.com

વડતાલ વિહારી શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની સ્મૃતિ સાથે પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮
શ્રી વિદ્યમાન આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના શુભાશીર્વાદ સહ

નૂતન વર્ષે પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના દિવ્ય આશીર્વાદ

પ્રતિ,

દેશ-વિદેશમાં વસતા ભગવાન

શ્રીહરિના લાડીલા ધર્મકુળ આશ્રિત સર્વે પ.ભ. હરિભક્ત પરિવાર સમસ્ત...,

શુભ દિપાવલી અને નૂતન વર્ષાભિનંદન

મહાશુભસ્થાન વૃત્તાલયે બિરાજીત શ્રી લક્ષ્મીનારાયણદેવ, શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજના ચરણકમલ સમીપેથી શ્રી લક્ષ્મીનારાયણદેવ પીઠાધીશ્વર પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી એવં અમારા શુભાશીર્વાદ સહ જય શ્રી સ્વામિનારાયણ વાંચશો.

દિપાવલી, શાસ્ત્રોક્ત અને પુરાણોક્ત પૃષ્ઠભૂમિ પ્રમાણે પ્રભુ શ્રીરામ દ્વારા અધર્મરૂપી રાવણનો અંત કર્યા બાદ પોતાની પ્રજાને પોતાના વાત્સલ્ય અને સાંનિધ્યનું સુખ આપવા અને રામરાજ્યના શ્રીગણેશ કરવા અયોધ્યાનગરીને વિશે પુનઃ આગમન અને ભગવાન શ્રીરામના ૧૪ વર્ષના વિયોગથી વ્યાકુળ અને પ્રભુદર્શન માટે આતુર પ્રજાજનોએ, ભગવાનના આગમનના હર્ષ અને પોતાનો ભાવ વ્યક્ત કરવા સમગ્ર નગરીને દીવડાની હારમાળા કરી પ્રકાશિત કરી તે અવસરની સ્મૃતિ છે. આમ તો પ્રભુ શ્રીરામનું આગમન અમાસની અંધારી રાતે થયું, પરંતુ પ્રજાના હૃદયના ઉત્સાહ અને પ્રભુ શ્રીરામ પ્રત્યે પોતાની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસે એ ધોર અંધકારનો છેદ ઉડાડી પૂનમના અજવાળાને ઝખાવે તેવો પ્રકાશ પાથરી દીધો, ત્યારથી દિપાવલીનો ઉત્સવ તે અસત્ય, અન્યાય, અધર્મ, હતાશા, ઉદાસીનતા અને નકારાત્મક વિચારોના અંધકારનો પરાજય અને સત્ય, ન્યાય, ધર્મ, હર્ષ, ઉલ્લાસ અને શ્રદ્ધા-વિશ્વાસના દીપોના પ્રકાશથી જીવનમાં થતા ઉજાસના વિજયના પ્રતિક રૂપે ઉજવાય છે.

ઉપરોક્ત ઉજવલ પરંપરામાં આવનાર આ દિપાવલીનો શુભ પર્વ તમારા સર્વના જીવનમાંથી હતાશા, ઉદાસીનતા અને નકારાત્મક વિચારો અને દુઃખ-દારિદ્રતા વિટંબણાઓના અંધકાર દૂર કરે અને સત્ય, ન્યાય, ધર્મ, હર્ષ, ઉલ્લાસ અને શ્રદ્ધા-વિશ્વાસના દીપ પ્રકાશમાન કરે તેવી શ્રીહરિના ચરણોમાં પ્રાર્થના.

તેમજ આગામી નૂતન વર્ષમાં, તમારા જીવનમાં સુખ, શાંતિ, સમૃદ્ધિ, ધર્મ અને ભક્તિની અભિવૃદ્ધિ થાય અને ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે સ્થાપેલ મૂળ સંપ્રદાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને પોષણ મળે તથા સત્સંગનો સર્વાંગી વિકાસ થાય તેવી સદૈવ કામના સહ પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા સમગ્ર ધર્મકુળ પરિવારના શુભાશીર્વાદ.

અત્ર કુશલ તત્રસ્તુ

આશાથી,

નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી
લાલજી મહારાજશ્રી વડતાલ.

અનુક્રમણિકા

‘શ્રી સ્વામિનારાયણ’ નામ - મહામંત્રના વેદાદિ શાસ્ત્રોક્ત અર્થો ૦૪

- સાધુ યોગેશ્વરદાસજી, ગુરુ : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

સત્સંગ સમાચાર પત્રિકા... ૨૮

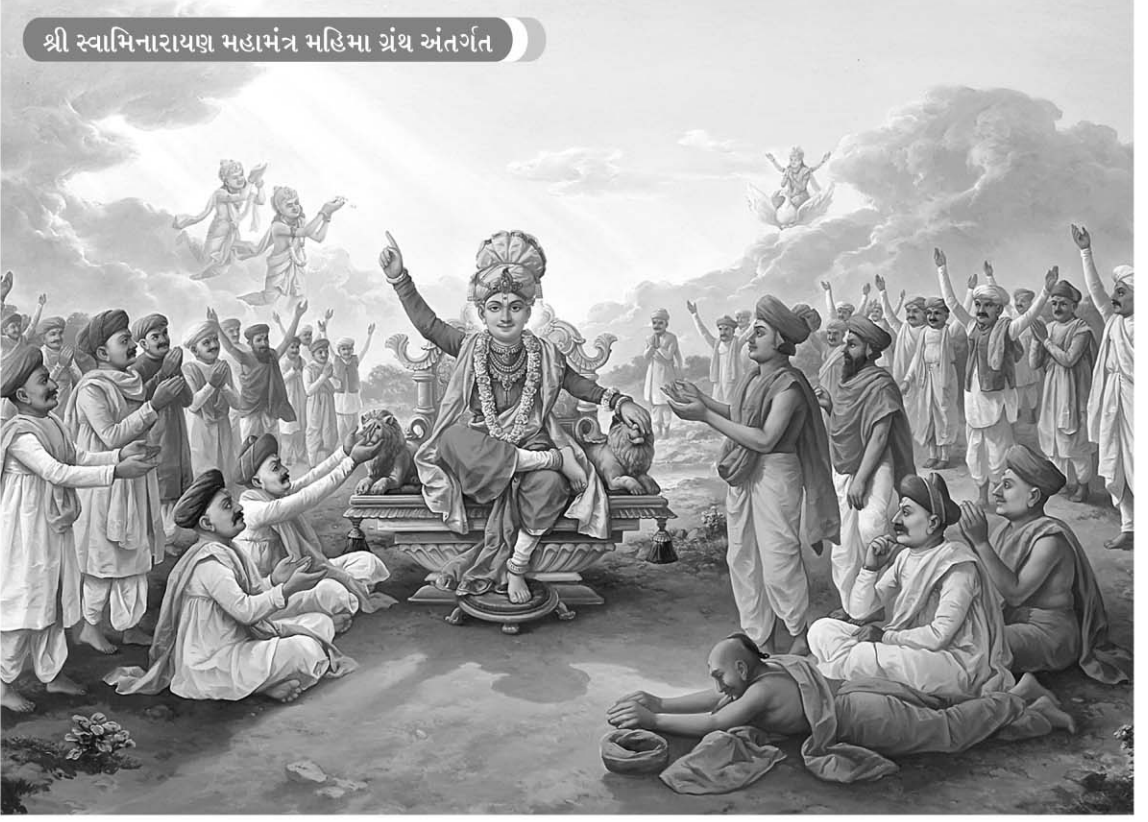
- સ્વામી ધનશ્યામદાસજી - રઘુવીરવાડી તથા સાધુ ધર્મવલ્લભદાસજી - સરધાર

દશમી શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્પેશ્યલ જગન્નાથપુરી મહોત્સવ દ્રેનયાત્રા. ૩૨

- સંકલિત

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ છાવણી - સરધાર ૩૪

શ્રી સ્વામિનારાયણ મહામંત્ર મહિમા ગ્રંથ અંતર્ગત

‘શ્રી સ્વામિનારાયણ’ નામ - મહામંત્રના વેદાદિ શાસ્ત્રોક્ત અર્થો

સ્વામિનારાયણ’ મંત્રમાં મુખ્ય બે શબ્દો છે. ૧. સ્વામિ અને ૨. નારાયણ. તો સૌપ્રથમ આપણે વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ ‘સ્વામિ’ શબ્દનો પ્રકૃતિ-પ્રત્યય સંમિલિત વ્યુત્પત્તિજન્ય અર્થ જોઈએ.

‘સ્વામિ’ શબ્દમાં ‘સ્વ’ પ્રકૃતિને મત્વર્થ નિપાતિત ‘આમિનિચ્’ પ્રત્યય ‘સ્વામિન્નૈશ્વર્ય’ (અષ્ટાધ્યાયી : ૪/૩/૧૨૬) આ પાણિનિસૂત્ર દ્વારા લાગીને ‘સ્વામી’ શબ્દ બને છે. જેમાં ‘સ્વ’ પ્રકૃતિનો અર્થ - આત્મા આત્મીય-જ્ઞાતિ અને ધન થાય છે. પરંતુ મત્વર્થ પ્રત્યય ‘આમિનિચ્’ લગાડવાથી ‘સ્વ’ પ્રકૃતિનો અર્થ ઐશ્વર્ય થાય છે. ‘આત્માત્મીયજ્ઞાતિધનવચનઃ સ્વશબ્દઃ । આમિનિચ્વિષયસ્વૈશ્વર્યવાચી । (સ્વમજ્ઞાતિધનાઘ્યાયામ્ ।)’

(૧/૧/૩૬ । સૂત્ર પર મહાભાષ્યપ્રદીપ)

આદિ આચાર્ય પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ

વિરચિત ‘શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુની સેતુમાલા ટીકા’માં ઉપોદ્ધાત પ્રકરણના ૧૧મા શ્લોકમાં ‘સ્વામી’ શબ્દની ત્રણ અર્થમાં વ્યુત્પત્તિ કરી છે.

પ્રથમ : ‘સ્વં ક્ષરાક્ષરાદિનિયમનૈશ્વર્યમસ્યાસ્તીતિ સ્વામી’ - અર્થાત્ ક્ષરાક્ષર આદિકને નિયમન કરવારૂપ ઐશ્વર્ય જેની પાસે છે તેને ‘સ્વામી’ કહેવાય. આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજશ્રીએ ‘સર્વમંગલ સ્તોત્ર’ની વ્યાખ્યામાં પણ ‘સ્વામી’ શબ્દનો અર્થ સેતુમાલા ટીકાને મળતો જ કર્યો છે. જોઈએ તેઓશ્રીના જ શબ્દો :-

- ‘સ્વમૈશ્વર્ય વિદ્યતે યસ્યાસો સ્વામી । સર્વેષાં જીવાનામીશ્વરાણાં ચ નિયન્તૃત્વં સકલકર્મફલદાતૃત્વાદિ ચૈશ્વર્યં તદ્વાન્ ।’
અર્થાત્ સર્વજીવો અને ઈશ્વરોનું નિયમન કરવાપણું તથા

સર્વને પોતપોતાના કર્માનુસાર ફળ આપવાપણું વગેરે વગેરે
ઐશ્વર્ય જેમની પાસે છે તેને ‘સ્વામી’ કહેવાય.

(આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત સર્વમંગલ
સ્તોત્ર શ્લો. ૬ ‘ભાવપ્રબોધિની’ વ્યાખ્યા)

વૈયાકરણસિદ્ધાંતકૌમુદીની ‘બાલમનોરમાટીકા’ તથા
‘તત્ત્વબોધિની ટીકા’ પણ આદિ આચાર્ય પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી
રઘુવીરજી મહારાજે કરેલા અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે. ‘સ્વમ્
ऐश्वर्यम्, तद्वानित्यर्थः । नियन्तेति यावत् (बालमनोरमा)’
અર્થાત્ જડચિદાત્મકોના જે નિયંતા છે તેને ‘સ્વામી’ કહેવાય.

‘ईशिता हि ईश्वरः । स तु स्वामीत्युच्यते । (तत्त्वबोधिनी)’ -
અર્થાત્ શક્તિ સંપન્ન જે છે, તેને જ સ્વામી કહી શકાય છે.

સ્વયં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ વચનામૃતમાં
‘સ્વામી’ શબ્દનો અર્થ કરતા કહે છે:-

- “પુરુષોત્તમનારાયણ તે સર્વના સ્વામી છે. તેમ એ
નારાયણ પોતાના ઐશ્વર્ય કરીને સર્વોપરી વર્તે છે.”
(વચ. પ્ર. પ્ર. ૨૧)

- “સર્વ ક્રિયાના પ્રવૃત્તાવનારા ને સર્વના સ્વામી એક જ
ભગવાન (અર્થાત્ ભગવાન એજ સર્વના સ્વામી) છે. તથા
ભગવાન સંગાથે બીજાને દાવ બંધાય એમ પણ જણાતું
નથી.” (વચ. ગ. અં. પ્ર. ૩૯)

સદ્. શ્રી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી પણ આ જ અર્થને દોહરાવતા
કહે છે.

‘સર્વેના સ્વામી જે શ્રીહરિ રે, સર્વના કા’ વિચા શ્યામ; પુરુષ
સર્વના નિયંતા નાથજી રે, સર્વેના કરિયા કામ. પુરુષ’
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ : ૫૫/૧૦)

‘એવા નામના નામી જે સ્વામી રે, તે છે અક્ષરધામના ધામી રે;
સહુના નિયંતા સહુના નાથ રે, સહુના સ્વામી સુખની મિરાય રે.’
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ : ૨૧/૧૭)

‘સૌના નાથ નિયંતા સ્વામી રે, સૌ ધામના પણ ધામી રે;
તે તો અદ્વજ આજ દળિયા રે, થયા સુખી જન જેને મળિયા રે.’
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ : ૧૨/૨૦)

સમ્રાટ ગ્રંથરત્ન ‘શ્રી સત્સંગિજીવન’ની હેતુટીકામાં
સ.ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામીએ ‘સ્વામી’ શબ્દનો ઉપર બતાવ્યા
પ્રમાણે જ અર્થ કર્યો છે. ‘સ્વામી - સકલૈશ્વર્યસંપન્નઃ’ - અર્થાત્
‘કાલમાયાક્ષરબ્રહ્માદીનાં નિયમનલક્ષણૈશ્વર્યમસ્યાસ્તિ ઇતિ સ્વામી’
- કાળમાયા, અક્ષરબ્રહ્મ આદિકોને નિયમન કરવારૂપ ઐશ્વર્ય
જેની પાસે છે તેને ‘સ્વામી’ કહેવાય.

સ.ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામી, સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી
વિરચિત ગીતાભાષ્યના મંગલાચરણના શ્લોક ૧માં આવેલ
‘સ્વામિનારાયણ’ શબ્દનું ભાષ્ય આ પ્રમાણે કરે છે:-

‘સર્વસ્વામિત્વં નારાયણ એવ સુપ્રસિદ્ધં શ્રુતિષુ ૧’ - અર્થાત્

સર્વના સ્વામી, સર્વનું નિયંતાપણું એક નારાયણમાં જ છે એ
શ્રુતિઓમાં સુપ્રસિદ્ધ છે.

ઉપનિષદો પણ કહે છે :-

- ‘ન તસ્યેશે કશ્ચન’ - તે પરમાત્મા સર્વના સ્વામી છે. તેના
સ્વામી કોઈ જ નથી. (તૈત્તિરીયનારાયણ : ૩/૧/૧૦)

- ‘સર્વસ્ય વશી સર્વસ્યેશાનઃ’ - પરમાત્મા સર્વના સ્વામી છે,
સર્વ પરમાત્માને વશ છે. (બૃહદારણ્ય : ૬/૪/૨૨)

શ્રી રામાનુજાચાર્ય પણ કહે છે :-

‘सर्वैश्वर्यसम्पन्नः सर्वेश्वरः शम्भुराकाशमध्ये ध्येयः (अ.शि. २)
ईति नारायणस्यैव परमकारणस्य शम्भुशब्दवाच्यस्य ध्यानं
विधीयते (वेदार्थ संग्रह)’ - સર્વ ઐશ્વર્ય સંપન્ન, સર્વેશ્વર, સર્વના
પરમ કારણ, શંભુ શબ્દથી કહેવાયેલા નારાયણનું પોતાના
હૃદય આકાશને વિશે ધ્યાન કરવું.

‘स्वत्वमात्मनि संजातं स्वामित्वं ब्रह्मणि स्थितम् ।

उभयोरेष संबन्धो न परोऽभिमतो मम ॥

આત્માઓમાં દાસપણું અને પરમાત્મામાં સ્વામીપણું
સ્થિત છે. આ બંને સ્વામી-સેવક ભાવ વિના બીજો કોઈ સંબંધ
મારા માન્યામાં નથી.

स्वोज्जीवनेच्छा यदि ते स्वसत्तायां स्पृहा यदि ।

आत्मदास्यं हरेः स्वायं स्वभावं च सदा स्मर ॥’

જો ઉન્નત જીવવાની ઈચ્છા અને પોતાની સત્તામાં સ્પૃહા
હોય તો આત્મામાં દાસપણું અને પરમાત્મામાં સ્વામીપણું
સ્વભાવથી સિદ્ધ છે. એને સદાચને માટે યાદ રાખવું.

(શ્રી વિષ્ણુતત્ત્વે)

‘दासभूताः स्वतः सर्वे ह्यात्मानः परमात्मनः’ - સમસ્ત જીવ-
પ્રાણીમાત્ર સ્વભાવથી પરમાત્માના દાસ છે.
(અર્હિબુધ્ધ્યસંહિતાયાં મંત્રરાજપદસ્તોત્રે શ્લોક-૧૨)

‘इत्यादिप्रसिद्धं स्वभावतः दासत्वं च्विप्रत्ययाभावेन व्यज्यते
द्वयेऽपि नारशब्दवाच्यानां जीवानां तात्पर्यवृत्त्या दासत्वं ग्राह्यम्’ -
ભૂત-પ્રાણીઓનું સ્વભાવથી દાસપણું પ્રસિદ્ધ હોવાથી જે વસ્તુ
પહેલા જે અવસ્થામાં ન હોય અને પાછળથી એ અવસ્થાને
પ્રાપ્ત કરે એ અર્થમાં થતો ‘ચિવ’ પ્રત્યયનો અભાવ સૂચિત કરે
છે. નાર શબ્દવાચ્ય જીવોનું તાત્પર્ય શક્તિથી દાસપણું ગ્રહણ
કરવું. (શરણાગતિ ગદ્યમ્ - ૧૨)

‘नियतस्वमिति प्रबुद्धधीरथवा किं नु समर्पयामि ते ? ॥
नियतस्वमिति नित्यशेषभूतमित्यर्थः । किं नु समर्पयामि ते ? !
सर्वस्वामिनः सर्वेश्वरस्य तव पूर्वमशेषभूतं मयेदानीं
स्वातन्त्र्यस्वामित्वाभिमानपूर्वकं शेषीकर्तव्यं न किंचिदस्ति ।’ -
બધું જ પરમાત્માનું છે આવી બુદ્ધિ હોવાથી હું શું હવે એ
પરમાત્માને અર્પણ કરું? સર્વના સ્વામી એવા પરમાત્માનો હું
દાસ છું. માટે સ્વતંત્ર સ્વામીપણાનું અભિમાન

ચિંતન

ઓક્ટોબર
૨૦૧૨

૫

ધરીને મારી પાસે તેમને અર્પણ કરવા માટે કશું નથી. (સ્તોત્રરત્ન ભાષ્ય. શ્લોક-૫૩)

‘સ્વામિત્વં નામ સ્વવ્યતિરિક્તસ્ય સમસ્તસ્ય વસ્તુનઃ સ્વકીયત્વેનાભિમાનઃ । શેષિત્વં તુ તદાહિતાતિશયાશ્રયવત્ત્વમ્ । ઇદૃશભેદવિવક્ષયૈવ શ્રીભાષ્યકારેરપિ પૃથુગદ્ધે અશેષચિદચિદ્ વસ્તુશેષિભૂતઃ । અખિલજગત્સ્વામિન્ ઇતિ પ્રયુક્તં બોધ્યમ્ ।’ - સ્વામીપણું એટલે પોતાથી વ્યતિરિક્ત સમસ્ત વસ્તુઓમાં પોતાપણાનું અભિમાન, શેષિપણું તો તેમાં સ્થાપિત અતિશય આશ્રયપણું છે. સમસ્ત ચિદચિદાત્મક વસ્તુ પરમાત્માનું શરીર છે. અખિલ વિશ્વના સ્વામી પરમાત્મા છે એવી રીતે પ્રયોગ જાણવો જોઈએ. (ઈશાવાસ્યોપનિષદ્ ટીકા પ્રતિપદાર્થ વિવરણટીકા ટીપ્પણી)

‘પરમાત્મા હરિઃ સ્વામી સ્વતોઽહં તસ્ય કિઙ્કરઃ ।

કેઙ્કર્મખિલા વૃત્તિરિત્યેષઃ જ્ઞાનસઙ્ક્રમહઃ ॥’

(નારદપંચરાત્ર ભારદ્વાજ સંહિતા, પરિશિષ્ટે અધ્યા. ૧, શ્લો. ૭૬ તથા ઈશાવાસ્યોપનિષદ્ શ્રીરંગાચાર્યભાષ્ય પ્રથમમંત્ર)

ભાગવત જ્ઞાનનો સારાંશ એ જ છે કે, પરમાત્મા ભગવાન શ્રીહરિ જ ‘સ્વામી’ છે. અને હું સ્વયં એનો દાસ છું. મારા દ્વારા કરવામાં આવેલા બધા જ કાર્યો ભગવાનના કેંકર્મ સ્વરૂપ છે. ‘સ્વામિસમાદેશાપેક્ષી તચ્ચોદિતકારી કિકરઃ’ - અર્થાત્ સ્વામીના આદેશ અનુસાર કાર્ય કરનારને કિંકર કહેવાય.

‘બ્રહ્માઽહંકૃષ્ણદાસોઽસ્મિ ।’ - મંત્રનો પણ આ જ ભાવાર્થ છે.

‘સ્વસ્યાપિ સ્વામિનં વિદ્યાચ્છ્રીહરિં પરમં સુધીઃ ।’ - મારા આત્માના સ્વામી સાક્ષાત્ ભગવાન શ્રીહરિ છે એમ જાણવું.

(આધ્યાત્મિકતત્ત્વાખ્યાનમ્, શ્લો-૫૨)

‘એક એવ હરિઃ સ્વામિશબ્દવાચ્યોઽસ્તિ સર્વથા ।

અન્યસ્તુ તદુપાસ્ત્યાપ્તગુણયોગાત્થોચ્યતે ॥

બૃહત્ વિષ્ણુપુરાણોક્તેઃ ઇતિ સ્વયં હરિઃ’

એક પુરુષોત્તમનારાયણને જ સ્વામી શબ્દથી સંબોધી શકાય છે. અને ભગવાનની ઉપાસનાથી પ્રાપ્ત થયેલ ઐશ્વર્યને લીધે અન્ય વ્યક્તિને માટે પણ સ્વામી શબ્દનો ગૌણ રીતે પ્રયોગ થાય છે. (ઉપોદ્ધાત પ્રકરણ શ્લો-૧૧, સેતુમાલા ટીકા)

સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી વિરચિત ‘શિક્ષાપત્રી અર્થદીપિકા’, આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ વિરચિત ‘શિક્ષાપત્રી ભાષ્ય’, પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજ વિરચિત ‘શિક્ષાપત્રી ભાષ્યની ટીકા’માં પેજ નં. ૧૮માં પણ ઉપરોક્ત શ્લોક આપેલો છે.

‘સ્વામી’ શબ્દનો બીજો અર્થ :- આદિ આચાર્ય પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ ‘સ્વામી’ શબ્દનો બીજો અર્થ દર્શાવતા કહે છે :

‘કાલમાયાઽક્ષરબ્રહ્મનિત્યૈશ્વર્યાઽપિમાદ્યનન્તશક્તિપતિઃ, સ્વામી

ત્વીશ્વરઃ પતિરીણિતેત્યમરઃ ।’ - કાળમાયા, અક્ષરબ્રહ્મ, નિત્ય ઐશ્વર્ય, અણિમા આદિક અનંતશક્તિઓના પતિ હોવાથી ભગવાન શ્રીહરિ તેને ‘સ્વામી’ કહેવાય.

આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજશ્રીએ ‘જનમંગલ સ્તોત્ર’ની વ્યાખ્યામાં ‘સ્વામી’ શબ્દનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે જ કહ્યો છે. જેમ કે :-

- ‘સ્વામિશબ્દઃ પતિપર્યાયઃ । સ્વાશ્રિતસકલજનાનાં કાલમાયાયમાદિભ્યો રક્ષણસમર્થત્વાત્ પતિરિત્યર્થઃ ।’

અર્થાત્ પોતાના સમસ્ત આશ્રિતોને કાળમાયા આદિકોથી રક્ષણ કરવા સમર્થ હોવાથી પતિ કહેવાય છે. અર્થાત્ ‘સ્વામી’ કહેવાય છે. (આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત જનમંગલ સ્તોત્ર શ્લો. ૧૨ ‘ભાવાર્થ પ્રકાશિકા’ વ્યાખ્યા)

સ.ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામી, સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી દ્વારા વિરચિત સમ્રાટ ગ્રંથરત્ન ‘શ્રી સત્સંગિજીવન’ની હેતુટીકામાં ‘સ્વામી’ શબ્દનો બીજો અર્થ આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજે કરેલા અર્થમાં જ સૂર પૂરે છે. જેમ કે,

‘સ્વામિશબ્દઃ પતિપર્યાયઃ સ્વાશ્રિતસકલજનાનાં કાલમાયાયમાદિભ્યો રક્ષણસમર્થત્વાત્ પતિરિત્યર્થઃ ।’ - પોતાના સમસ્ત આશ્રિતોને કાળમાયા, યમ આદિકથી રક્ષણ કરવા સમર્થ હોવાથી પતિ એટલે કે ‘સ્વામી’ છે.

(શ્રી સત્સંગિજીવન હેતુટીકા : ૨/૨૪/૪૬)

મહાભાષ્યકાર શ્રી પતંજલિ મહર્ષિ ‘પતિ’ શબ્દનો અર્થ કરતા કહે છે :- ‘પત્યુનો યજ્ઞસંયોગ’ (અષ્ટાધ્યાયી : ૪/૧/૩૩) - સૂત્રના ભાષ્યમાં ‘પતિશબ્દોઽયમેશ્વરવાચી’ - પતિ શબ્દ ઐશ્વર્યને કહેનારો છે. સ્વામી શબ્દનો પર્વાય છે.

યામુનમુનિકૃત સ્તોત્રરત્નના ૧૦મા શ્લોકમાંના ‘સ્વામિન્’ શબ્દનો અર્થ ને તેનું ભાષ્ય કરતા કહ્યું છે :-

‘પતિં વિશ્વસ્યાત્મેશ્વરં’ - વિશ્વના સ્વામી પરમાત્મા છે. (તૈ.ુ. ૨.૧૧.૧૩) ‘સ કારણં કરણાધિપાધિપઃ’ - સર્વકારણના કારણ, સર્વના ઉપરી એક પરમાત્મા છે. (શ્વે. ડ. ૬.૧૨) ‘પ્રધાનક્ષેત્રજ્ઞપતિર્ગુણેશઃ’ - પ્રધાનક્ષેત્રજ્ઞના સ્વામી પરમાત્મા છે. (શ્વે. ડ. ૬.૧૬) ‘પતિં પતીનાં પરમં પરસ્તાત્’ - સ્વામીઓના સ્વામી પરતત્ત્વ પરમાત્મા છે. (શ્વે. ડ. ૬.૧૭) ‘એષભૂતપતિરેષ ભૂતપાલઃ’ - સમસ્ત ભૂતપ્રાણી માત્રના સ્વામી પરમાત્મા છે. (કૌષીતકી - ૩.૧૨) ‘ઈત્યાદિષુ પ્રસિદ્ધં હિ સર્વસ્વામિત્વમ્ (સ્તોત્રરત્નભાષ્યમ્ શ્લો-૪૩)’

વિદ્વત્ સમ્રાટ સ.ગુ. શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી ‘શ્રીહરિ દિગ્વિજય’ ગ્રંથમાં કહે છે :-

‘સકલૈશ્વર્યસમ્પન્નઃ સર્વશક્તિપતિઃ પ્રભુઃ । અનન્તવૈભવો દિવ્યઃ સચ્ચિદાનન્દવિગ્રહઃ ॥’ (શ્રીહરિ દિગ્વિજયઃ ઉલ્લાસ-૩૦, શ્લોક-૧૪)

ભગવાન શ્રીહરિ સમગ્ર ઐશ્વર્યોથી સંપન્ન છે, માયા આદિક

સર્વ શક્તિઓના પતિ-નિયામક અને પ્રેરક છે, સર્વના નિયંતા છે, અનંત વૈભવે યુક્ત છે, દિવ્યસ્વરૂપ અને સત્, ચિત્ અને આનંદમય એવા દિવ્યાકાર છે.

‘સ્વામી’ શબ્દનો ત્રીજો અર્થ :- આદિ આચાર્ય પ.પૂ. ધ.પુ. શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ સ્વામી શબ્દનો ત્રીજો અર્થ કરતા કહે છે :

‘સ્વો ધનેઽસ્ત્રિયામિત્યમરોક્તેઃ સ્વં ધનમ્ અમતિ ગચ્છતિ ઇત્યેવં શીલઃ સ્વપૂર્વાગત્યાદ્યર્થાત્ અમ્ ધાતોસ્તાચ્છીલ્યે ણિનિ ઇતિ સ્વામી નિરવધિકાતિશયસમ્પત્યાદ્યઃ ઇત્યર્થઃ’ - નિરૂઅવધિ અતિશય સંપતિવાનને **સ્વામી** કહેવાય છે.

અવધિ રહિત અતિશય સંપત્તિના માલિક હોવાથી ભગવાનને ‘સ્વામી’ કહે છે. પૃથ્વી ઉપરનું જે સર્વે ધન છે તે ભગવાનનું હોવાથી તેમને ‘સ્વામી’ કહેવાય છે. (ભગવદ્ગોમંડલ)

‘શૃણુ નારાયણક્ષેત્રં જલાદ્ધસ્ત ચતુષ્ટયમ્ ।

અત્ર નારાયણઃ સ્વામી નાન્યઃ સ્વામી કદાચન ॥૪૦૧॥’

સુનિ, નદિ સરોવર આદિ જલકે કિનારે કી ચારવાર હાથકી ભૂમિ શ્રીનારાયણક્ષેત્ર કહાતી હૈ, ઉસકે સ્વામી નારાયણ હી હૈ, અન્ય કોઈ કબી ભી ઉસકે સ્વામી નહી હૈ ॥૪૦૧॥’

(બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ - શ્રીકૃષ્ણજન્મખંડ, અ.૭૮)

‘ઈશાવાસ્યમિદં સર્વં યત્કિચ્ચ જગત્યાં જગત્ ।

તેન ત્યક્તેન ભુજ્જીથા મા ગૃધઃ કસ્યસ્વિદ્ધનમ્ ॥’

સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં જે કાંઈપણ જણાતું બધું જ સર્વનિયામક પરમાત્માથી વ્યાપ્ત છે. કોઈ અંશ પરમાત્માથી રહિત નથી. એવા કર્મફલપ્રદાતા પરમાત્માએ આપેલા પોતે કરેલા કર્મોના ફળસ્વરૂપ ભોગોને શાસ્ત્ર પ્રમાણે ભોગવો. કોઈનું પણ દ્રવ્ય ઈચ્છશો નહિ, કારણ કે એ ધન કોઈનું નથી. તે શાથી ? સર્વનિયામકથી આ સમગ્ર જગત વ્યાપ્ત છે. તેના સ્વામી એક પરમાત્મા છે. (ઈશાવાસ્યોપનિષદ્ : શ્લોક-૧)

આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજશ્રીએ ‘જનમંગલ સ્તોત્ર’ની વ્યાખ્યામાં ‘સ્વામી’ શબ્દનો આ રીતે પણ અર્થ કર્યો છે. જેમ કે :- ‘સ્વાન્ નિજાશ્રિતજનાન્ અમયતિ સ્વસ્વરૂપજ્ઞાન્ ગમયતીતિ સ્વામી ।’

અર્થાત્ પોતાના આશ્રિતોને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવતાં હોવાથી ‘સ્વામી’ કહેવાય છે. (આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત જનમંગલ સ્તોત્ર શ્લો. ૧૨ ‘ભાવાર્થ પ્રકાશિકા’ વ્યાખ્યા)

આનાથી એ અર્થ ફલિત થયો કે, ‘સ્વામી’ શબ્દનો મુખ્ય પ્રયોગ ભગવાનને વિષે જ થઈ શકે. બીજી જગ્યાએ પ્રયોજવામાં આવતો ‘સ્વામી’ શબ્દ ગૌણ છે. અનુક્રમે આ લોકમાં સ્ત્રીનો સ્વામી તેનો પતિ છે અને પ્રજાનો સ્વામી તેનો રાજા છે. અને સર્વે રાજાનો સ્વામી ઈન્દ્ર છે. પરંતુ તેનું

સ્વામિત્વ સ્વર્ગના બાહ્ય નિયમન પૂરતું જ સીમિત છે. સર્વ બ્રહ્માંડોમાં એમનું નિયમન નથી. તેઓ લોકના સ્વામી હોવા છતાં એકબીજાની દૈષ્ટિએ દાસ પણ છે. ઈન્દ્રનું ત્રિલોકમાં ચાલે પણ ચૌદ લોકમાં નહિ. ચૌદ લોકનું નિયમન બ્રહ્મા કરે. બ્રહ્માની પાસે ઈન્દ્ર દાસ કહેવાય. વિરાટ પાસે બ્રહ્મા દાસ કહેવાય. વિરાટનો સ્વામી પ્રધાનપુરુષ છે અને પ્રધાનનો સ્વામી મહાપુરુષ છે. અક્ષરબ્રહ્મ મહાપુરુષના સ્વામી કહેવાય. છતાં મૂળ અક્ષરબ્રહ્મ પણ પુરુષોત્તમનારાયણ પાસે દાસ જ છે. સર્વ શક્તિમાન, સર્વના નિયંતા, સર્વના પ્રેરક, સર્વના કારણ, સર્વના ઉપાસ્ય, સર્વના સ્વામી એક પરબ્રહ્મ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ છે.

‘અક્ષર પ્રજંત નિર્જુવ કહાવે, હરિ મર્જુ સમર્થ રહાવે; ઔર દેવ ભૂપતિ રહે જે તે, હરિ આગે નિર્જુવ હે તેતે.’

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની મરજી વિના અક્ષર પર્યંત સર્વે જીવ વિનાના શરીર જેવા અતિ અસમર્થ છે. અને ભગવાન શ્રીહરિની આગળ અક્ષરાદિક સર્વે પરતંત્ર છે. અને બીજા દેવ કે રાજાઓ પણ સર્વે જીવ વિનાના મનુષ્યોના શરીર જેવા છે. તે ભગવાન શ્રીહરિ વિના કાંઈપણ કરવા સમર્થ નથી. (શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૭/૫૭)

‘અક્ષર પ્રજંત કો સમર્થ જેહા, અણુમાત્ર ન દેખાવત તેહા; જુહા લગ દિયો સામર્થ્ય જાકું, તિહા લગ દેખ આવે તાકું.’

અક્ષર પર્યંતનું સામર્થ્યપણું ભગવાન શ્રીહરિની દૈષ્ટિ આગળ અણુમાત્ર પણ દેખાતું નથી. અને જેને જેને જ્યાં લગી ભગવાન શ્રીહરિએ આપેલું સામર્થ્ય છે ત્યાં લગી તેમાં દેખાય છે. (શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૧૨/૪૬)

‘અક્ષર સમહી હોઉ, અનુપૃતિમે ન ચલત જબ; કિટ સમ હોત સોઈ, હરિસમ નહિ સમર્થ કોઉ.’

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ કહે છે કે, આ પ્રગટની ઉપાસના-ભજન કરીને અક્ષર જેવા ભક્તો થયા હોય પછી તે અક્ષર પણ ભગવાન શ્રીહરિની આજ્ઞાનો ભંગ કરીને પોતાના મનમાં આવે તેમ ચાલે છે ત્યારે અક્ષર જેવા સમર્થ હોય તેને પણ ભગવાન શ્રીહરિ કીટ સમાન તત્કાળ કરી મૂકે છે. એવા ભગવાન શ્રીહરિ અતિ સમર્થ છે. (શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૧૮/૩૯)

‘અક્ષર એસે પ્રતાપ હી વાના, તુમ આગે જડ હે ભગવાના; એસી મોટપ તુમારી કહાવે, જથાર્થ શેષ પાર ન પાવે.’

સત્શાસ્ત્રમાં અક્ષરની મોટપ કહેલી છે, પરંતુ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની દૈષ્ટિ આગળ અક્ષર તે તો જડ જેવું છે. તે અતિ અસમર્થ છે અને એથી અનંત અપાર હે ભગવાન શ્રીહરિ ! તમારી મોટપ છે. તેનો યથાર્થ અનંત શેષનારાયણ પણ પાર પામતા નથી.

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૧૨/૭૫)

‘શ્રીહરિ પુની કહુત ભયેઈ, હરિજન પ્રતિદી બાત;
એક રોમ ભગવાન કે, અક્ષર કોટિ રહાત.’

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ કહે છે કે, હે ભક્તો ! તમે સર્વે એમ જાણો કે પુરુષોત્તમ ભગવાનના એક એક રોમમાં કોટિ અક્ષર રહે છે. (શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૧૬/૪૮)

‘તત્સંસ્થિતાઽવિગણિતાક્ષરમુક્તપુંભમેકેકરોમિણિ તનુ કોટિ દિનેશ તુલ્યમ્ ।
તેજોઽસ્તિ તત્રિચ્છિલમુક્તમહાંસિ યાવુર્લીનત્વમેવ નૃપ યસ્ય તુ ચાલ્પદેશે ॥’

અક્ષરધામમાં રહેલા અનાદિ અસંખ્ય અક્ષરમુક્તો એવા પુરુષોના એક એક રોમમાં કરોડ સૂર્યના જેવું તેજ છે. તે સર્વે મુક્તોનું અનવિધકાતિશય તેજ છે. તે અક્ષરના અણુમાત્ર એટલે અલ્પદેશમાં લીન થઈ જાય છે. એવું ભગવાન શ્રીહરિનું અક્ષરધામ છે. (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૧/૧૪/૨૫)

‘ભવામ્યક્ષરધામસ્થં તેજસ્તત્ત્વાપિ સર્વશઃ ।

મદેકરોમરન્ધ્રેઽપિ કર્તુ લીનમહં ક્ષમઃ ॥’

અક્ષરધામનું તે સમગ્ર તેજ મારા (શ્રીજીમહારાજના) એક રોમના અગ્રભાગમાં સર્વે લીન થઈ જાય છે. એવા જે અનંત અક્ષરબ્રહ્મ તેના પ્રકાશને લીન કરી નાખે એવો પ્રકાશ અનાદિ સનાતન દિવ્ય મૂર્તિ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના એક એક રોમમાં રહેલો છે. (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૩/૫/૧૭)

‘સર્વજ્ઞત્વમનાદ્યન્તં હ્યક્ષરાદિ નિયન્તુતામ્ ।

ચમત્કારાન્સ્થતા પૂર્ણકામત્વાદીન્ન વૈત્સિ મે ॥’

જે મારું અલૌકિક સર્વજ્ઞપણું એ આદિ અને અંતથી રહિતપણું છે. અને હું અક્ષરાદિક સર્વેનો નિયંતા રહેલો છું. અને પૂર્ણકામપણું એ આદિક અનેક ચમત્કારોને હે મુક્તો ! તમે પણ જાણતા નથી. (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૮/૧૨/૪૩)

‘નિચ્છિલેશ્વરાઃ પ્રકૃતિપુરુષો તથા ભયકારી કાલ સકલાક્ષરાદયઃ ।
ચકિતાવશેઽસ્ય સતતં કિલાસને મનુજસ્ય ગાવ ઇવ વિદ્ધનાસિકા ॥’

સર્વે ઈશ્વરો, પ્રકૃતિ પુરુષ, સર્વેને ભય પમાડતો કાળ તથા ભગવાન શ્રીહરિએ આપેલ અંતર્યામીપણા રૂપ સર્વે કળાએ સહિત મહાપુરુષ, અક્ષરબ્રહ્મ વગેરે; નાથેલા બળદની પેઠે, જેમ તે અતિ ભય પામીને ખેડૂતને વશ વર્તે છે એમ નિરંતર અક્ષરાદિક સર્વે મુક્તો આ પ્રગટ ધર્મદેવના પુત્ર ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની આજ્ઞાને વિષે દંઢ વર્તે છે.

(શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૧૦/૧૩/૨૬)

‘અક્ષરાત્માઽક્ષરપરઃ સર્વકારણકારણમ્ ।

કર્તા નિયંતા સર્વેષાં સ્વપ્રકાશશ્ચ સર્વવિત્ ॥’

અક્ષરના પણ ભગવાન શ્રીહરિ આત્મા છે. અને તે અક્ષરથી પર અક્ષરાતીત પુરુષોત્તમ ભગવાન સર્વે કારણના કારણ છે, સર્વેના કર્તા છે અને સર્વેના નિયંતા છે, સ્વપ્રકાશ છે. એટલે સ્વયં પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશવાળા છે. પણ બીજાના પ્રકાશની જરૂર નથી. એવા સમર્થ જે પુરુષોત્તમ ભગવાન

તે સર્વેના સ્વામી છે. (શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુ - પરથારાનો શ્લોક)

‘કર્તુ સમર્થોઽકર્તુ ચાઽન્યથા કર્તુમપિ સ્વયમ્ ।

સ્વતેજસિ વિલાષ્યેતાનેકઃ સ્થાતું ચ સ ક્ષમઃ ॥’

ભગવાન શ્રીહરિ કહે છે :- હું કર્તા છું એટલે અક્ષરાદિક સર્વે મુક્તોને મારા તેજમાં લીન કરી એકાકી સ્વતંત્રપણે રહેવાને સમર્થ છું. અને અકર્તા એટલે ભગવાન શ્રીહરિના મનમાં આવે એટલું કાર્ય અક્ષર દ્વારા કરાવે છે એટલે ભગવાન શ્રીહરિ અકર્તા છે. અન્યથા કર્તા એટલે ભગવાન શ્રીહરિ કોઈકને જે જે કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપે તે અક્ષરાદિકને જો મનમાં જરાક માન આવે તો ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પોતે સ્વયં તે કાર્ય કરે છે અથવા બીજાની પાસે તે કાર્ય તત્કાળ કરાવે છે. પરંતુ તેને બીજા અક્ષરાદિક મુક્તો છે તે કોઈ જાણતા નથી. કેમ કે, ભગવાન શ્રીહરિ તે અન્યથા કર્તા છે. એટલે પોતાના મનમાં આવે તો સ્વતંત્રપણે અક્ષરાદિક મુક્તોનો ત્યાગ કરીને પણ સ્વરાટ થકા એકલા રહેવાને સમર્થ છે.

(શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુ : તરંગ - ૧૨૧, વચ. લો. પ્ર.-૧૩)

‘શ્રીહરેદિવ્યમૂર્તેસ્તુ સુખં શ્રેષ્ઠં વિચાર્યતે ।

તદાઽક્ષરસુખં તુચ્છાયતે સર્વં હિ તત્પુરઃ ॥૫૯૮॥

યતો હરેઃ પ્રતાપેનાઽક્ષરં શક્તં પ્રજાયતે ।

ધારયિતું ત્વસંખ્યાન્ વૈ મહામુક્તાન્ હિ તત્સમાન્ ॥૫૯૯॥’

અક્ષરથી આગળ જ્યારે પૂર્ણપુરુષોત્તમનારાયણ જે શ્રીજીમહારાજ તેની મૂર્તિના સુખનો વિવેકથી જ્યારે વિચાર કરે ત્યારે તે બુદ્ધિવાળા પુરુષને અક્ષરનું સુખ પણ તુચ્છ થઈ જાય છે. કેમ જે અક્ષર અનંતકોટિ બ્રહ્માંડ ને મુક્તોને ધારવા સમર્થ છે. તે પણ પુરુષોત્તમ ભગવાનની દૃષ્ટિ વડે કરીને ધારવા સમર્થ છે.

(શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી સંસ્કૃત વાતો : પ્ર. ૩/૨૫, પેજ નં. ૪૮૫)

‘અથાઽસ્ય રોચતે તર્હિ મુક્તેઃ સહિતમક્ષરમ્ ।

લીનીકૃત્ય સ્વરાઢેકઃ સ્વયમેવ વિરાજતે ॥૮૬૫॥’

ભગવાન શ્રીહરિની નજરમાં આવે તો મુક્ત સહિત અક્ષરને પણ લીન કરીને સ્વયં પોતે એકલા જ સ્વરાટ થકા વિરાજમાન રહે છે. (શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી સંસ્કૃત વાતો : પ્ર. ૨/૪૦, પેજ નં. ૩૩૮)

શ્રીજીમહારાજ ગઢડા પ્રકરણના ૬૪મા વચનામૃતમાં કહે છે :- “...અને એ આત્મા ને અક્ષર એ સર્વેના પ્રેરક છે ને સ્વતંત્ર છે ને નિયંતા છે ને સકળ ઐશ્વર્ય સંપન્ન છે ને પર થકી પર એવું અક્ષર તે થકી પણ પર છે, એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે જીવના કલ્યાણને અર્થે કૃપાએ કરીને પૃથ્વીને વિષે મનુષ્ય જેવા જણાય છે, તેને જે આવી રીતે સદા દિવ્ય મૂર્તિમાન જાણીને ઉપાસના ભક્તિ કરે છે, તે તો એ ભગવાનના સાધર્મ્યપણાને પામે છે અને અનંત ઐશ્વર્યને પામે છે...” (વચ. ગ. પ્ર. ૬૪)

‘સ્વામી’ શબ્દ પર વિસ્તારથી ધર્મશાસ્ત્ર મુજબ પ્રમાણસિદ્ધ થયાં કરી હવે ‘નારાયણ’ શબ્દનો વ્યુત્પતિજન્ય અર્થ જોઈએ :-

નારાયણ મંત્રમાં બે શબ્દો છે : નાર અને અયન. સંધિ બની અકાર દીર્ઘ થતા નારાયણ શબ્દ સિધ્ધ થયો. બંને શબ્દમાં પ્રથમ ‘નાર’ શબ્દનો અર્થ સમજીએ.

મનુસ્મૃતિમાં તથા વિષ્ણુપુરાણમાં નાર શબ્દનો અર્થ સુસ્પષ્ટ વર્ણવ્યો છે.

‘આપો નારા ઇતિ પ્રોક્તા આપો વૈ નર સૂનવઃ ।

અયનં તસ્ય તાઃ પૂર્વં તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ ॥’

જળને ‘નારા’ કહ્યું છે. કારણ કે જળ પરમાત્માથી - નરથી ઉત્પન્ન થયું છે. તે જળ પ્રથમ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થયા પહેલા પરમાત્માનું આશ્રયસ્થાન હતું. અર્થાત્ સૃષ્ટિના પ્રથમ ગર્ભોદકરૂપે જળમાં પરમાત્મા અયન અર્થાત્ શયન કરી રહેલા હોવાથી નારાયણ કહેવાય છે.

(મનુસ્મૃતિ : ૧/૧૦ તથા વિષ્ણુપુરાણ : ૧/૪/૬)

વૈરાજપુરુષને નારાયણ કહેવાય છે. આ અર્થમાં સહમત ધર્માચાર્યો તથા ભાગવતના ટીકાકારો છે તેઓએ ‘નારાયણ’ શબ્દની આ રીતે વ્યુત્પત્તિ કરી છે.

૧. ‘નરાત્ જાતં યદ્ જલં તદયનાદ્યો નારાયણઃ ।’ (આચાર્ય શ્રી ભગવતપ્રસાદજી મહારાજ - ભાગવતટીકા ભક્તમનોરંજની : ૧૦/૧૪/૧૪)

૨. ‘નરભૂઃ નરાજ્જાતં યજ્જલં તત્રાયનાત્રિવાસાત્ નારાયણ ઇતિ નામ્ના યઃ પ્રસિદ્ધો વૈરાજઃ વૈરાજપુરુષોત્તમયોરભેદત્વાત્ નારાયણઃ ઇત્યુક્તમ્ ।’ (શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી - ભાગવતટીકા નિગૂઢાર્થપ્રકાશવ્યાખ્યાનમ્ : ૧૦/૧૪/૧૪)

૩. ‘નરાજ્જાતં યજ્જલં તદયનાદ્યો નારાયણઃ પ્રસિદ્ધઃ ।’ (શ્રીધરસ્વામિવિરચિતા ભાવાર્થદીપિકા : ૧૦/૧૪/૧૪)

૪. ‘નરભૂજલમયનાત્ નરાદુદ્ભૂતાનિ જલાનિ તેષામ્ અયનાત્ નારાયણઃ ।’ (ભાગવત ટીકા - તત્ત્વદીપિકા : ૧૦/૧૪/૧૪)

૫. ‘જાતા નારા આપઃ તાસુ યદયનં યસ્ય ઇતિ નારાયણઃ ।’ (ભાગવત ટીકા - સિદ્ધાંતપ્રદીપ : ૧૦/૧૪/૧૪)

૬. ‘નરઃ પરમાત્મા તસ્માત્ ભૂતં યજ્જલં તદયનાદ્યઃ પ્રસિદ્ધો નારાયણઃ ।’ (ભાગવત ટીકા - બાલપ્રબોધિની : ૧૦/૧૪/૧૪)

૭. ‘નયતિ ઇતિ નરઃ પ્રોક્તઃ પરમાત્મા સનાતનઃ ઇતિ વચનાત્ નરઃ પુરુષોત્તમસ્તસ્માત્ જાતા નારાઃ તદુક્તમ્ તાસ્વવાત્સીત્ સ્વસૃષ્ટાસુ સહસ્રપરિવત્સરાન્ । તેન નારાયણો નામ યદાપઃ પુરુષોદ્ભવાઃ ઇતિ’ (વિષ્ણુપુરાણ : ૧/૪/૬ તથા શ્રીધરસ્વામિકૃત આત્મપ્રકાશાખ્યા વ્યાખ્યા ટિપ્પણી)

૮. ‘કારણજલાણર્વસ્તદાશ્રયત્વાત્ નારાયણઃ ।’

(ભાગવત ટીકા - વૈષ્ણવતોષિણી : ૧૦/૧૪/૧૪)

સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી કહે છે :-

‘સ્વાદ્ગોત્પન્ને જલે તસ્મિન્નશેત ચ નરસ્તતઃ । આપો નારા ઇતિ શ્રુત્યા નારાયણ ઇતીર્યતે ॥’ - નર નામના મહાપુરુષે

પોતાના અંગથી ઉત્પન્ન થયેલા જળમાં યોગનિદ્રાથી શયન કરવાથી ‘આપો નારા’ એ શ્રુતિથી ‘નારા અયનં યસ્ય’ નાર છે અયન = આશ્રય સ્થાન જેનું તેને કહેવાય ‘નારાયણ’ આ પ્રકારે બહુવ્રીહિ સમાસથી ‘નારાયણ’ શબ્દ થાય છે.

(શ્રી સત્સંગિજીવન : ૪/૬૮/૧૭)

શ્રી સત્સંગિજીવનના આ શ્લોકે મહામાયાના પતિ મહાપુરુષને ‘નારાયણ’ કહ્યા છે. કેમ કે, પૂર્વોત્તર શ્લોકમાં મહાપુરુષનો સંબંધ છે.

સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીના મત પ્રમાણે ‘વૈરાજપુરુષોત્તમયોરભેદત્વાત્ નારાયણઃ’ - (ભાગવત ટીકા નિગૂઢાર્થ પ્રકાશ વ્યાખ્યાન ૧૦/૪૦/૧) વૈરાજપુરુષને ભગવાનના સંબંધને લઈને નારાયણ કહ્યા છે. સ્વયં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ લોયા પ્રકરણના ૧૩મા વચનામૃતમાં કહે છે : “...અને એ નારાયણને લઈને તો જેને વિષે મોટપ કહીએ તેને વિષે સંભવે અને એને લઈને વિષ્ણુ, શિવ, બ્રહ્મા, નારદ, સનકાદિક એ સર્વેને ભગવાન કહેવાય છે, અને ઉદ્ભવજીને વિષે એ નારાયણને લઈને ઉદ્ભવને પણ ભગવાન કહેવાય, ને હમણાં આ મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા સંતને વિષે એ નારાયણને લઈએ તો એમને પણ ભગવાન જેવા કહેવાય, અને એ નારાયણને લીધા વિના તો અક્ષરને પણ ભગવાન ન કહેવાય. તો બીજાની શી વાર્તા કહેવી?...”

“...નારાયણ તે સર્વના સ્વામી છે... તેમ એ નારાયણ પોતાના ઐશ્વર્યે કરીને સર્વોપરી વર્તે છે... નારાયણ જેવા તો એક નારાયણ જ છે.” (ગ.પ્ર. ૨૧, લો.૧૩) તેમજ “...ભગવાનના જે ઘણાક અવતાર થયા છે તેને એમ જાણીએ છીએ જે એ સર્વ અવતાર તે નારાયણના છે...” (લો. ૧૪)

માટે નારાયણ શબ્દ વૈરાજનારાયણ કે મહાપુરુષ - નારાયણ એટલો જ સીમિત ન રહેતા એનાથી પર એવા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનારાયણ માટે પણ આ શબ્દ પ્રયોજાયો છે.

વેદવેદાંત ઉપનિષદો, શ્રુતિ-સ્મૃતિઓ નારાયણનો અર્થ સર્વકારણના કારણ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પર કરે છે. ‘एको ह वै नारायणासीत् न ब्रह्मा नेशानः ।’ (મહો. ૧/૧) જ્યારે કંઈપણ સૃષ્ટિ વર્ગનું કાર્ય ન હતું, બ્રહ્મા કે શંકર વગેરે ન હતા ત્યારે એક નારાયણ જ સ્વરાટ્ થકા વિરાજમાન હતા.

‘પુરુષો નારાયણ ભૂતં ભવ્યં ભવિષ્યચ્ચાસીત્ । સ એષ સર્વેષાં મોક્ષદશ્ચાસીત્ । સ ચ સર્વસ્માન્મહિમ્નો જ્યાયાન્ । તસ્માન્ન કોઽપિ જ્યાયાન્ ॥’

સૃષ્ટિની રચના પહેલા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રી નારાયણ જ ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળ આ ત્રણેય કાળોના રૂપમાં વિદ્યમાન હતા. તે નારાયણ જ સમસ્ત પ્રાણીઓને મોક્ષ પ્રદાન કરવાવાળા છે. તે જ

સિંતન ઓક્ટોબર ૨૦૧૨ ૬

મહાન શક્તિશાળી જનોમાં વિશિષ્ટ છે. એથી અધિક વિશિષ્ટ અન્ય કોઈ નથી. તે જ સર્વથી શક્તિમાન છે.

(મુદ્ગલોપનિષદ : ૨/૩)

‘નિષ્કલઙ્કો નિરઞ્જનો નિર્વિકલ્પો નિરાધ્યાત્મઃ

શુદ્ધો દેવ એકો નારાયણો ન દ્વિતીયોઽસ્તિ કશ્ચિત્’

ભગવાન નારાયણ જ એકમાત્ર નિષ્કલંક, નિરંજન, નિર્વિકલ્પ, અનિર્વચનીય અને વિશુદ્ધ છે. એમની સિવાય બીજા કોઈ નથી. (નારાયણ ઉપનિષદ - ૨)

‘નારાયણાત્પરો દેવો ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ।

एतत् रहस्यं वेदानां पुराणानां च सत्तमम् ।।’

અર્થાત્ નારાયણથી પર દેવ કોઈ હતા નહિ ને કોઈ થશે પણ નહિ. આ જ વેદોનું અને પુરાણોનું સર્વોત્તમ સારરૂપ રહસ્ય છે. (વરાહપુરાણ : અધ્યાય - ૭૩/૫૨)

‘ભગવત આદિપુરુષસ્ય નારાયણસ્ય નામોચ્ચારણમાત્રેણ નિર્ઘૂતકલિર્ભવતીતિ’

આદિપુરુષ ભગવાન નારાયણના નામ ઉચ્ચારણ માત્રથી મનુષ્ય કળિયુગના બધા જ દોષોનો નાશ કરી શકે છે.

(કલિસંહિતા - ૧)

સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી કહે છે :-

- ‘નારાયણં નરકતારણનામધેયમ્ । નારાયણં પરમયૈવ મુદા સ્મરન્તં ।।’ - નિર્ભળ અક્ષરધામમાં સદા નિવાસ કરનારા નારાયણ મુનિનું નામ નરકથી ઉદ્ધાર કરનારું છે.

(શ્રી સત્સંગિજીવન : ૫/૬૬)

ભગવાન શ્રીહરિ વડતાલ પ્રકરણના બીજા વચનામૃતમાં ભાગવતના આધારે કહે છે :-

- ‘નારાયણપરા વેદા દેવા નારાયણાઙ્ગજાઃ । નારાયણપરા લોકા નારાયણપરા મહ્યાઃ ।।

નારાયણપરો યોગો નારાયણપરં તપઃ । નારાયણપરં જ્ઞાનં નારાયણપરા ગતિઃ ।।’ (શ્રીમદ્ ભાગવત : ૨/૫/૧૫-૧૬)

- ‘તત્ત્વમેકો મહાયોગી હરિનારાયણઃ પરઃ’ - પરાત્પર મહાયોગી એક નારાયણ જ છે. (ભાર. શાં. મો. ૩૫૭-૮૮)

- ‘નારાયણો જગન્મૂર્તિશ્ચાનન્તાત્મા સનાતનઃ’ - સનાતન સર્વ શ્રેષ્ઠ જગત્મૂર્તિ એક નારાયણ છે. (મ.ભા. શાં. - ૭૫/૧૦)

- ‘મત્તઃ પરતરં નાઽન્યત્ કિંચિદસ્તિ’ - પરમાત્મા કહે છે મારાથી પર બીજું કશું જ નથી. (ભગવત્ ગીતા : ૭/૭)

- ‘આલોઢ્ય સર્વશાસ્ત્રાણિ વિચાર્ય ચ પુનઃ પુનઃ । ઇદમેકં સુનિષ્પન્નં ધ્યેયો નારાયણઃ સદા ।’ - ભગવાન વેદવ્યાસજી કહે છે કે, મેં સર્વે શાસ્ત્રોનું મંથન કરી વારંવાર વિચાર કરીને એક દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે ધ્યાન કરવા યોગ્ય એક નારાયણ જ છે. (ભાર. આનુ. ૧૮/૧૧)

- ‘એષ સર્વભૂતાન્તરાત્મા અપહતપાપ્મા દિવ્યો દેવ એકો નારાયણઃ’ - સમસ્ત ભૂતપ્રાણીમાત્રના અંતર્યામી પાપરહિત દિવ્ય દેવ એક નારાયણ જ છે. (સુભા - ૭-૭)

- ‘સદૈવ સોમ્યેદમગ્ર આસીદેકમેવ’ - સૃષ્ટિના સર્જન પહેલા એક નારાયણ જ હતો. (છાં. ૬/૨/૧)

- ‘બ્રહ્મ વા ઇદમગ્ર આસીદેકમેવ’ - જ્યારે કશું જ નહોતું ત્યારે એક પરબ્રહ્મ પરમાત્મા હતો. (બૃ. ઉ. : ૪/૧૧)

- ‘ન તત્સમશ્ચાભ્યધિકશ્ચ દૃશ્યતે’ - નારાયણની સમાન અને તેથી અધિક કોઈ નથી. (શ્વે. ઉ. ૬/૮)

- ‘યસ્માત્ પરં નાપરમસ્તિ કિંચિત્’ - નારાયણથી પર તત્ત્વ કોઈ નથી. (મુંડકોપનિષદ : ૧/૭/૧)

- ‘તર્મીશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વરમ્’ - નારાયણ ઈશ્વરોથી પણ શ્રેષ્ઠ મહેશ્વર છે. (શ્વે. ઉ. ૬/૭)

- ‘ક્ષરાત્માનાવીશતે દેવ એકઃ’ - ક્ષર-અક્ષરના નિયમન કરનારા એક નારાયણ છે. (શ્વે. ઉ. ૧/૧૦)

- ‘એક ઇદ રાજા જગતો બ્રહ્મ’ - વિશ્વનું શાસન કરનારા એક નારાયણ છે. (તૈ. સં. ૪/૧/૮)

- ‘એક એવાઽદ્વિતીયોઽભૂદાત્માધારોઽખિલાશ્રયઃ’ - સમસ્ત જડચિદાત્મકોના આધાર અને આશ્રય એક અદ્વિતીય નારાયણ છે. (શ્રીહરિ દિગ્વિજય : ઉલ્લાસ-૮, શ્લોક-૧૬૦)

નારાયણ એક જ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા છે. એ નારાયણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે થશે.

૧. ‘નારસ્ય અયનં પ્રવૃત્તિર્વસ્માત્ સ નારાયણઃ વ્યાપક ઇત્યર્થઃ’ (શ્રીધરસ્વામિકૃત ભાગવતટીકા ભાવાર્થટીપિકા)

૨. ‘નારં અયતે વ્યાપ્નોતિ ઇતિ નારાયણઃ’ (ભાગવત ટીકા - સિદ્ધાંતપ્રદીપ : ૧૦/૧૪/૧૪)

૩. ‘નારાણિ ચતુર્વિંશતિ તત્ત્વાનિ અયતે પ્રેરયતે ઇતિ નારાયણઃ’ (ભાગવત ટીકા - બાલપ્રબોધિની : ૧૦/૧૪/૧૪)

૪. ‘નરઃ પરમાત્મા તત્તો જાતાનિ આકાશાદીનિ તાનિ અયતે કારણાત્મના વ્યાપ્નોતીતિ નારાયણઃ’ (ભાગવત : ૧૦/૬/૬, ભાવાર્થટીપિકા પ્રકાશ)

વૈરાજપુરુષ - નારાયણ તથા મહાપુરુષ - નારાયણ તે થકી પૃથક્ અને તેમના ઉપરિ એવા નારાયણ તેની વ્યાપ્ત્યા જોઈએ :-

‘રિ હિંસાયામ્’ સ્વાદિગણના ધાતુને ‘અન્યેષ્વપિ દૃશ્યતે’ (અષ્ટાધ્યાયી : ૩/૨/૧૦૧) આ વ્યાકરણ સૂત્રથી ‘હ’ પ્રત્યય કરી ‘હિત્વસામર્થ્યાદિત્લોપઃ’ - ટીનો લોપ કરવાથી ‘રઃ’ શબ્દ બન્યો. રઃ = ક્ષયઃ । ન રઃ = અવિદ્યમાનઃ રઃ (= ક્ષયઃ) યસ્ય સ નરઃ, ‘નજોસ્ત્યર્થાનાં વાચ્યો વા ચોત્તરપદલોપઃ’ આ વાર્તિક દ્વારા બહુવ્રીહિ સમાસ થતા નરઃ શબ્દ બને છે. જેને કોઈ મારી નથી શકતું અર્થાત્ જેનો ક્યારેય સ્વરૂપ અને સ્વભાવથી વિનાશ થતો નથી અર્થાત્ નિત્ય-વસ્તુ જે બદ્ધ, મુક્ત અને નિત્યમુક્ત અથવા

જીવ, ઈશ્વર અને બ્રહ્મ એ ચૈતન્ય વસ્તુ. પ્રકૃતિ, વિકૃતિ અને પ્રકૃતિ-વિકૃતિ આ અચેતન પદાર્થો તેને 'નર' કહેવાય. 'નરાણામ્ સમૂહઃ' એટલે નારમ્ ।' - 'તસ્ય સમૂહઃ' (અષ્ટાધ્યાયી : ૪/૨/૩૭) આ પાણિનિ સૂત્રથી 'અણ્' પ્રત્યય લાગીને 'તદ્ધિતેષ્વચામાદેઃ' (અષ્ટાધ્યાયી : ૭/૨/૧૧૭) સૂત્ર દ્વારા આદિ અકારની વૃદ્ધિ થતા 'નારમ્' શબ્દ બન્યો છે. ચેતનાચેતનના સમૂહને 'નારમ્' કહેવાય.

હવે 'અચન' શબ્દનો અર્થ જોઈએ :

'ઇન્ ગતૌ' અને 'અચ ગતૌ' ધાતુને ભાવાર્થે 'લ્યુટ્' (અષ્ટાધ્યાયી : ૩/૩/૧૧૫) - સૂત્રથી 'લ્યુટ્' પ્રત્યય થાય છે અને તેને 'યુવોરનાકૌ' (અષ્ટાધ્યાયી : ૭/૧/૧) સૂત્રથી 'અન' આદેશ થવાથી 'અચનમ્' શબ્દ બને છે. અથવા 'કૃત્વલ્યુટો બહુલમ્' (અષ્ટાધ્યાયી : ૩/૩/૧૧૩) પાણિનિ સૂત્રાનુસારે કર્માર્થમાં 'લ્યુટ્' પ્રત્યય કરવાથી પણ 'અચન' શબ્દ બને છે. જ્યારે ભાવાર્થમાં પ્રત્યય કરીશું ત્યારે 'અચનમ્' શબ્દનો અર્થ થશે : ગમનમ્. અને જ્યારે કર્માર્થમાં 'લ્યુટ્' પ્રત્યય કરીશું ત્યારે 'અચન' શબ્દનો અર્થ થશે : આશ્રય. હવે 'નારમ્' શબ્દ અને 'અચનમ્' શબ્દનો સમાસ કરીશું. જ્યારે 'અચનમ્' શબ્દ ભાવાર્થમાં લઈશું ત્યારે પહેલા સમાસ કરીશું બહુવ્રીહિઃ 'નારે અચનમ્ ગમનમ્ અન્તર્યામિતયા ચસ્ય સ નારાયન' હવે 'નારાયન' શબ્દના નકારને 'પૂર્વપદાત્સંજ્ઞાયામગઃ' (અષ્ટાધ્યાયી : ૮/૪/૩) સૂત્રથી 'ન'કારનો 'ળ'કાર થશે ત્યારે શબ્દ બનશે 'નારાયણઃ' જે ચિદચિદ્ જડચૈતન્યાત્મક સમૂહમાં અંતર્યામી સ્વરૂપે રહીને સર્વનું નિયમન કરે છે તેને 'નારાયણ' કહેવાય. 'નારાયણ' શબ્દના અર્થનું પ્રતિપાદન સ્વયં વેદશ્રુતિઓ આ રીતે કરે છે :

- 'યચ્ચ કિઞ્ચિત્ જગત્યસ્મિન્ દૃશ્યતે શ્રૂયતેડપિ વા । અન્તર્બહિશ્ચ તત્સર્વં વ્યાપ્ય નારાયણઃ સ્થિતઃ ।।' - આ વિશ્વમાં જે કંઈ જોવામાં અને સાંભળવામાં આવે છે તે સર્વની અંદર અને બહાર નારાયણ વ્યાપીને રહેલા છે. (તે.ના. ૨૫)

- 'અન્તઃ પ્રવિષ્ટઃ શાસ્તા જનાનાં સર્વાત્મા ।' - સર્વજનોમાં અંતર્યામીપણે અંતઃપ્રવેશ કરીને સર્વનું નિયમન કરનારા છે. (યજુ. ૩/૧૧)

- 'एष सर्व भूतान्तरात्माऽपहतपाप्मा दिव्यो देव एको नारायणः ।' - સર્વ ભૂતોમાં અંતર્યામીપણે રહેલા દિવ્યદેવ એક નારાયણજ છે. (સુબાલોપનિષદ્ : ખંડ-૭)

- 'शास्ता चराचरस्यैकः, एकः शास्ता न द्वितीयोऽस्ति शास्ता' - સર્વ ચેતનાત્મક સમૂહમાં જે વ્યાપીને રહે છે તથા અંતર્યામી સ્વરૂપે રહી જે સર્વનું નિયમન કરે છે તે નારાયણ છે. (ભાર. આશ્વ. ૨/૭/૧)

હવે બીજો અર્થ જોઈએ : જ્યારે કર્મણિ 'લ્યુટ્' પ્રત્યય

કરીશું ત્યારે 'અચન' શબ્દનો અર્થ થશે : 'આશ્રય.' અને ત્યારે સમાસ થશે ઘઙ્ઘી તત્પુરુષ.

'નારસ્ય આત્મા 'અચનમ્' શરીરી યઃ સ નારાયણઃ' - સમસ્ત ચેતનાચેતનાત્મકના જે આત્મા છે, શરીરી છે તેને નારાયણ કહેવાય. આ અર્થનું પ્રતિપાદન સ્વયં વેદશ્રુતિઓ કરે છે :

'यस्याक्षरं शरीरं' (સુબાલોપનિષદ્ ખંડ-૭, વચ. લોયા-૭) અક્ષર પરમાત્માનું શરીર છે. 'जगत् सर्वं शरीरं' - આ સમસ્ત જગત પરમાત્માનું શરીર છે. (વા.રા.યુ. કા. ૧૧૬) 'तत्सर्वं वै हरेस्तनुः' (શ્રીભાષ્ય ભાવપ્રકાશિકા ટીકા)

'यस्यात्मा शरीरं य आत्मानमन्तरो यमयति स त आत्मान्तयाम्यमृतः ।' (બૃહદારણ્યકોપનિષદ્ : ૩/૭/૨૨) જે પરમાત્માનું આત્મા શરીર છે જે પરમાત્મા જીવાત્મામાં અંતર્યામીપણે પ્રવેશ કરીને નિયમન કરે છે તે જ અંતર્યામી તારા અમૃત આત્મા છે. ભગવાન શ્રીહરિએ પણ લોયા પ્રકરણના ૭મા વચનામૃતમાં આજવાત કરી છે.

'यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति स त आत्मान्तयाम्यमृतः' (બૃહદારણ્યકોપનિષદ્ : ૩/૭/૩) જે પરમાત્માનું પૃથ્વી શરીર છે જે પરમાત્મા પૃથ્વીમાં અંતર્યામીપણે પ્રવેશ કરીને નિયમન કરે છે તે જ અંતર્યામી તારા અમૃત આત્મા છે. (વચ. લો. ૭)

'नारायणो जगन्मूर्तिरनन्तात्मा सनातनः' (મ.ભા. શાં. ૭૫/૧૦) જગતમૂર્તિ નારાયણ સર્વના આત્મા છે.

શ્રીજીમહારાજ પણ ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણના ૬૪મા વચનામૃતમાં કહે છે :- "આત્મા અને અક્ષર એ બેને જે પુરુષોત્તમ ભગવાનનું શરીરપણું તે તો વ્યાપ્યપણું, આધીનપણું અને અસમર્થપણું તેણે કરીને છે, કેવી રીતે તો ભગવાન જે તે પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને આત્મા ને અક્ષર તેને વિષે વ્યાપક છે, ને એ બેય વ્યાપ્ય છે અને ભગવાન જે તે સ્વતંત્ર છે, ને આત્મા ને અક્ષર તે તો ભગવાનને આધીન છે, પરતંત્ર છે અને ભગવાન જે તે અતિ સમર્થ છે, ને આત્મા ને અક્ષર તે તો ભગવાનની આગળ અતિ અસમર્થ છે, એવી રીતે ભગવાન જે તે એ બેયના શરીરી છે અને એ બેય જે તે ભગવાનનું શરીર છે અને શરીરી એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે તો સદાય દિવ્ય મૂર્તિમાન છે અને એવા જે એ ભગવાન તે જે તે વ્યાપક ને દૃષ્ટા એવા જે સર્વે આત્મા અને તે આત્માને વ્યાપ્ય ને આત્માને દૃશ્ય, એવા જે દેહ એ સર્વેમાં પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને આત્માપણે રહ્યા છે."

ઉપરોક્ત જે અર્થો કર્યા તે શ્રી સત્સંગિજીવન તથા ભાગવતના ટીકાકારોના આધારે કર્યા છે. ધર્માચાર્યોએ તથા વિદ્વાનોએ આ રીતે વ્યુત્પત્તિ કરી છે :

૧. - 'નરાણાં સમૂહો નારં તત્ અયનં નિવાસસ્થાનં યસ્ય સ નારાયણઃ ।' (આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત જનમંગલ સ્તોત્ર શ્લો. ૧૨ 'ભાવાર્થ પ્રકાશિકા' વ્યાખ્યા)

૨. 'નરાણાં સમૂહો નારં તદયનં નિવાસસ્થાનં યસ્ય સ નારાયણઃ અન્તર્યામી इत्यर्थः ।' (શ્રી સત્સંગિજીવન હેતુટીકા : ૨/૨૪/૪૬)

૩. 'નારં જીવસમૂહોડયનમાશ્રયો યસ્યેતિ નારાયણઃ સર્વદેહિનામાત્મા इत्यर्थः ।' (આચાર્ય શ્રી ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજ - ભાગવતટીકા ભક્તમનોરંજની : ૧૦/૧૪/૧૪)

૪. 'સર્વદેહિનાં નારપદવાચ્યાનાં બદ્ધમુક્તિનિત્યરૂપાણાં આત્મા અયનં શરીરી યઃ નારાયણઃ ।' (ભાગવત ટીકા - શ્રીસુદર્શનસૂરિકૃત શુકપ્રશ્નીયમ્ : ૧૦/૧૪/૧૪)

૫. 'નરસમૂહો નારં તદયનં પ્રવેશસ્થાનં યસ્ય સો નારાયણઃ ।' (ભાગવત ટીકા - સિદ્ધાંતપ્રદીપ : ૧૦/૧૪/૧૪)

૬. 'નારં જીવસમૂહમ્ અયતે વ્યાપ્નોતિ इति નારાયણઃ સર્વદેહિનામાત્મા વ્યાપક इत्यर्थः ।' (ભાગવત ટીકા - વૈષ્ણવતોષિણી : ૧૦/૧૪/૧૪)

૭. 'નારમયતે પ્રેરયતીતિ નારાયણઃ ।' (ભાગવત ટીકા - શ્રીસુબોધિની : ૧૦/૧૪/૧૪)

૮. 'નારં જીવસમૂહસ્તદયતિ પ્રેરયતિ પ્રવિશતિ વા નારાયણઃ ।' (ભાગવત ટીકા - બાલબોધિની : ૧૦/૬/૨૪)

૯. 'નારં જીવસમૂહોડયનમાશ્રયો યસ્ય સ નારાયણઃ સર્વદેહિનામાત્મત્વાત્ નારાયણઃ ।' (ભાગવત ટીકા - શ્રીધરસ્વામિકૃત ભાવાર્થટીપિકા : ૧૦/૧૪/૧૪)

૧૦. 'નારનયતે પ્રેરયતીત્યન્તર્યામી નારાયણઃ ।' (શ્રીવલ્લભાચાર્યમહારાજકૃત શ્રીસુબોધિનીલેખ : ૧૦/૮/૨૦)

૧૧. 'નારશબ્દેન જીવાનાં સમૂહઃ પ્રોચ્યતે બુધૈઃ । તેષામયનભૂતત્વાત્ નારાયણ इति સ્મૃતઃ ।' (ભાગવત ટીકા - તત્ત્વટીપિકા : ૧૦/૧૪/૧૪)

૧૨. 'સર્વે જીવા નારં તદયનં યસ્ય સ્નનારાયણઃ ।' (ભાગવત ટીકા - બૃહલ્કમ સંદર્ભ : ૧૦/૧૪/૧૪)

૧૩. 'સર્વાત્મનઃ એવ નારાયણપદાર્થત્વમિતિ તાત્પર્યમ્ ।' (ભાવાર્થટીપિકાપ્રકાશ : ૧૦/૧૪/૧૪)

જે ચિદચિદ્ જડચૈતન્યાત્મક સમૂહમાં અંતર્યામી સ્વરૂપે રહીને સર્વનું નિયમન કરે છે તેને 'નારાયણ' કહેવાય. અથવા સમસ્ત ચેતનાચેતનાત્મકના જે આત્મા છે, શરીરી છે તેને નારાયણ કહેવાય. આ બંને ભગવાનના અન્વય સ્વરૂપના અર્થ છે.

હવે વ્યતિરેક સ્વરૂપના બે અર્થ થાય છે તે જોઈએ:

'શરીરેન્દ્રિયવિષયોપ નીતયા વેદનયા ન રમતે इति નરઃ ।

નઞ્ચૂર્વકાત્ રમુ ક્રીડાયાં ધાતોરન્યત્રાપિ દૃશ્યત इति ડઃ '

દેહ, ઈન્દ્રિયો ને વિષય તેના સુખ-દુઃખમાં ન રમે

એને કહેવાય નર. અર્થાત્ મુક્તપુરુષ તે નર કહેવાય. 'નરાણાં સમૂહો નારમ્ ।' મુક્તપુરુષોના સમૂહને 'નારમ્' કહેવાય.

(શિક્ષાપત્રી રહસ્યાર્થ - શ્લોક-૫૭)

જ્યારે કર્માર્થમાં 'લ્યુટ્' પ્રત્યય કરીશું ત્યારે 'અયનમ્' શબ્દનો અર્થ થશે : આશ્રય. હવે 'નારમ્' શબ્દ અને 'અયનમ્' શબ્દનો 'નારે અયનં યસ્ય સ નારાયણઃ' એવો બહુવ્રીહિ સમાસ કરીશું ત્યારે એનો અર્થ થશે : જેમનું 'અયન' નિવાસસ્થાન 'નાર' એટલે મુક્તનો સમૂહ તેમાં છે અર્થાત્ મુક્તના સમૂહ મધ્યે રહેલા 'નારાયણ.''

હવે 'નારસ્ય અયનં इति નારાયણઃ' એવો તત્પુરુષ સમાસ કરીશું ત્યારે એનો અર્થ થશે : નારના = મુક્ત સમૂહના 'અયન' આશ્રયભૂત તે નારાયણ અર્થાત્ અનાદિમુક્તના સમૂહને મૂર્તિમાં જોડી, પોતાના ધામમાં રાખી, પોતાનું સુખ આપવું એજ જેમને તાન છે તેને કહેવાય 'નારાયણ.' આ બંને નારાયણના વ્યતિરેક સ્વરૂપના અર્થ છે.

'વાસુદેવઃ સ ચ સ્વાભિઃ સત્યજ્ઞાનાદિશક્તિભિઃ ।

તેષુ સર્વેષ્વન્વિતોડસ્તિ વ્યતિરિક્તોડસ્તિ ચ સ્વતઃ ॥'

મૂળ પ્રકૃતિ-પુરુષાદિના પતિ, અક્ષરરૂપી રાજધાનીના એક સ્વામી વાસુદેવ તે સર્વમાં પોતાને વિષે અસાધારણપણે રહેલી સત્યજ્ઞાનાદિ, શક્તિઓથી અન્વય પામેલા છે. અને સ્વરૂપથી પોતાના ધામમાં વ્યતિરેકપણે રહેલા છે.

(શ્રી સત્સંગિજીવન : ૪/૬૮/૨૦)

આ બંને અર્થોની ઉત્પત્તિ સ્વયં પરબ્રહ્મની વાણીરૂપ જે વચનામૃત તેના આધારે કરી છે. જે શ્રીજીમહારાજે વચનામૃતમાં પરબ્રહ્મનું જે અન્વયપણું અને વ્યતિરેકપણું કહ્યું છે તે જોઈએ સ્વયં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના જ શબ્દોમાં :-

● પરમાત્માનું અન્વયપણું ●

વચ. પ્ર. ૭મું :- "...અક્ષરબ્રહ્મ, ઈશ્વર, જીવ, માયા અને માયાના કાર્ય જે બ્રહ્માંડ એમને વિષે જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને અંતર્યામીપણે કહેવા અને નિયંતાપણે કહેવા તે એ ભગવાનનું અન્વયપણું છે..."

વચ. પ્ર. ૧૩મું :- "...જીવ-જીવ પ્રત્યે અંતર્યામીરૂપે રહ્યા છે..."

વચ. પ્ર. ૩૨મું :- "...મારે વિષે અંતર્યામીરૂપે પુરુષોત્તમ ભગવાન સદાકાળ વિરાજે છે..."

વચ. પ્ર. ૪૧મું :- "...અક્ષરને પુરુષ - પ્રકૃતિ-આદ્યે સર્વને વિષે પુરુષોત્તમ ભગવાન અંતર્યામી રૂપે રહ્યા છે પણ પાત્રની તારતમ્યતાએ કરીને સામર્થ્યમાં તારતમ્યપણું છે. એવી રીતે એક પુરુષોત્તમ ભગવાન છે તે અંતર્યામીરૂપે કરીને એ સર્વને વિશે પ્રવેશ કરીને રહ્યા છે..."

વચ. પ્ર. ૫૮મું :- “...એક ભગવાન પુરુષોત્તમને જ સર્વના અંતર્યામી જાણે...”

વચ. પ્ર. ૬૨મું :- “...ભગવાન તે અંતર્યામીરૂપે સર્વમાં વ્યાપક છે...”

વચ. પ્ર. ૬૩મું :- “...પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને અક્ષરધામ અને અનંતકોટિ બ્રહ્માંડ અને તે બ્રહ્માંડના જે ઈશ્વર તે સર્વને વિષે અન્વયપણે રહ્યા છે...”

વચ. પ્ર. ૬૪મું :- “...ભગવાન જે તે પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને આત્મા ને અક્ષર તેને વિષે વ્યાપક છે...”

વચ. સા. ૫મું :- “...બદ્ધ જીવ તથા મુક્ત જીવ એ બેના હૃદયમાં સાક્ષીરૂપ થકા રહ્યા છે. અને બદ્ધપણું ને મુક્તપણું જેને અડતું નથી, તેમજ ઈશ્વરના ને અક્ષરના હૃદયમાં સાક્ષીરૂપે રહ્યા છે અને તે તે ઉપાધિ થકી રહિત છે એ પુરુષોત્તમનું અન્વયસ્વરૂપ છે...”

વચ. સા. ૬૬મું :- “...એ પુરુષોત્તમભગવાન તે જીવને વિષે અંતર્યામીરૂપે કરીને રહ્યા છે...”

વચ. લો. ૭મું :- “...એ સર્વને વિષે ભગવાન જે તે અંતર્યામીરૂપે કારણપણે કરીને રહ્યા છે...”

વચ. લો. ૧૮મું :- “...એવા તે ભગવાન... સર્વના અંતર્યામી છે...”

વચ. મ. ૨૭મું :- “...ભગવાન સર્વાંતર્યામી છે; તે એક ઠેકાણે રહીને સર્વના અંતરને જાણે છે...”

વચ. અમ. ૪થું :- “...ભગવાન અંતર્યામી છે...”

વચ. અં. ૩૨મું :- “...ભગવાન... સર્વના નિયંતા છે, સર્વના અંતર્યામી છે...”

● પરમાત્માનું વ્યતિરેકપણું ●

વચ. પ્ર. ૭મું :- “...એ સર્વથી પૃથક્પણે કરીને પોતાના ગોલોકધામને વિષે જે બ્રહ્મજ્યોતિ તેને વિષે રહ્યા છે એમ જે કહેવું તે એ ભગવાનનું વ્યતિરેકપણું છે...”

વચ. પ્ર. ૭૮મું :- “...તે ભગવાન વ્યતિરેક થકા સર્વમાં અન્વયપણે રહ્યા છે અને અન્વય થકા પણ વ્યતિરેક છે...”

વચ. સા. ૫મું :- “...જીવ, ઈશ્વર ને અક્ષર તે થકી પર જે અક્ષરાતીતસ્વરૂપ એ પુરુષોત્તમનું વ્યતિરેકસ્વરૂપ છે...”

વચ. કા. ૪થું :- “...તેમ ભગવાન પણ પોતાના અક્ષરધામને વિષે મૂર્તિમાન થકા પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને જીવોને વિષે વ્યાપીને રહ્યા છે ને મૂર્તિમાનની પેઠે ક્રિયાને કરે છે...”

વચ. લો. ૪થું :- “...તે ભગવાન પોતાના અક્ષરધામમાં એક ઠેકાણે રહ્યા થકા પોતાની ઈચ્છાએ કરીને તે અનંતકોટિ બ્રહ્માંડને વિષે પોતાના ભક્તને અર્થે અનંતરૂપે દેખાય છે...”

વચ. પં. ૪થું :- “...ભગવાનનું સનાતન અનાદિ દિવ્ય એવું જે મૂળરૂપ પોતાના અક્ષરધામમાં રહ્યું છે...”

વચ. મ. ૧૦મું :- “...પુરુષોત્તમ ભગવાન છે તે બ્રહ્મરૂપ જે પોતાની અંતર્યામી શક્તિ તેણે કરીને સર્વને વિષે વ્યાપક છે ને મૂર્તિમાન થકા સર્વથી જુદા છે...”

વચ. મ. ૧૩મું :- “...જે તેજને વિષે મૂર્તિ છે તે જ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ છે, એમ જાણજો...”

વચ. મ. ૪૨મું :- “...તેમ પુરુષોત્તમ ભગવાન બ્રહ્માંડ - બ્રહ્માંડ પ્રત્યે જ્યાં જેવું રૂપ પ્રકાશ્યું જોઈએ ત્યાં તેવા રૂપને અક્ષરધામમાં રહ્યા થકા પ્રકાશે છે અને પોતે તો સદાય અક્ષરધામમાં રહે છે...”

વચ. વર. ૭મું :- “...અન્વય વ્યતિરેકની વાર્તા તો એમ છે જે, ભગવાન અર્ધાક માયાને વિષે અન્વય થયા છે ને અર્ધાક પોતાના ધામને વિષે વ્યતિરેક રહ્યા છે એમ નથી, એ તો ભગવાનનું સ્વરૂપ જ એવું છે જે માયામાં અન્વય થયા થકા પણ વ્યતિરેક જ છે. પણ ભગવાનને એમ બીક નથી જે, ‘રખે હું માયામાં જાઉં ને અશુદ્ધ થઈ જાઉં.’ ભગવાન તો માયાને વિષે આવે ત્યારે માયા પણ અક્ષરધામરૂપ થઈ જાય છે. અને ચોવીશ તત્ત્વને વિષે આવે તો ચોવીશ તત્ત્વ પણ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે...”

વચ. અં. ૩૧મું :- “...ગુણાતીત એવું જે અક્ષરધામ તેને વિષે જે મૂર્તિ છે તે જ મૂર્તિ પ્રત્યક્ષ છે, એ બેમાં ફેર નથી...”

વચ. અં. ૩૫મું :- “...ને સદા પોતાના અક્ષરધામને વિષે વિરાજમાન છે ને રાજાધિરાજ છે ને તે જ આ પ્રત્યક્ષ છે...”

વચ. અં. ૩૭મું :- “...એ ભગવાન છે તે પોતાના ધામરૂપ એક દેશને વિષે રહ્યા થકા જ અન્વયપણે અનેક બ્રહ્માંડને વિષે રહ્યા જે સર્વ જીવના સમૂહ તેમને વિષે તેમના યથાયોગ્ય કર્મ-ફળપ્રદાતાપણે અંતર્યામીરૂપે કરીને રહ્યા છે...”

આ બંને અર્થો સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી તથા ભાગવતના ટીકાકારોના આધારે પણ કર્યા છે. જેઓએ આ રીતે વ્યુત્પત્તિ કરી છે :

૧. ‘અસંખ્યકોટિમુક્તપુરુષાણાં સમૂહો નારં તસ્મિન્નયનં નિવાસસ્થાનં યસ્ય તમ્ અક્ષરધામનિ સ્થિતેષુ મુક્તકોટિષૂપાસ્યત્વેન વસન્તમિત્યર્થઃ’ (શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી - ભાગવતટીકા નિગૂઢાર્થપ્રકાશવ્યાખ્યાનમ્ : ૧૦/૪૦/૧)

૨. ‘નયતિ ઇતિ નરઃ પ્રોક્તઃ પરમાત્મા સનાતનઃ ઇતિ વચનાત્, નરઃ પરમાત્મા ‘જહ્નુર્નારાયણો નર’ ઇતિ નરશબ્દસ્ય શ્રીભગવત્રામસુ પાઠાત્ વા નરઃ પરમાત્મા નરસમ્બન્ધવોગ્યા નારાસ્તેષામયનં સ્થાનમિતિ નારાયણઃ’ (શ્રીવલ્લભાચાર્ય મહારાજ કૃત શ્રીસુબોધિનીલેખઃ : ૧૦/૮/૨૦)

ચિંતન

ઓક્ટોબર ૨૦૧૨ ૧૩

૩. ‘નરાણામ્ અક્ષરધામસ્થમુક્તપુસ્ત્રાણાં સમૂહો નારં તદયતે ક્રીડનાર્થ પ્રાપ્નોતિ ઇતિ નારાયણઃ ।’

(શ્રી સત્સંગિજીવન : ૧/૫૧/૩૪)

૪. - ‘નારં નરસમૂહમ્ અયતે તત્ શરણાગતત્વેન પ્રાપ્નોતીતિ નારાયણઃ ।’ (આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત જનમંગલ સ્તોત્ર શ્લોકો. ૧૨ ‘ભાવાર્થ પ્રકાશિકા’ વ્યાખ્યા)

૫. ‘નરાણામયનત્વાચ્ચ નારાયણ ઇતિ સ્મૃતઃ નારસ્ત્વિતિ સર્વપુંસાં સમૂહઃ પરિકીર્તિતઃ ।’ (શ્રીમદ્ રહસ્યત્રયસાર)

આમ, અંદર ને બહાર વ્યાપીને રહેલા, સમગ્ર ચિત્-અચિત્ વસ્તુમાત્ર પરબ્રહ્મનું શરીર છે અને પરમાત્મા પોતે સ્વેતર - સમસ્ત ચિત્-અચિત્ અક્ષરથી આરંભીને સ્તંભ- પર્યંત સર્વના શેષી, શરીરી, નિયંતા અને પ્રેરક છે. માટે તે પરમાત્મા સ્વશરીરભૂત ચિત્-અચિત્ વસ્તુમાત્રથી વિશિષ્ટ એવા અદ્વિતીય સ્વરૂપ હોવાથી ‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ એમ કહેવાય છે. અને એ જ ‘વિશિષ્ટાદ્વૈત’ સ્વરૂપ પરમાત્મા પ્રસ્થાન-ત્રયી (ઉપનિષદ્, બ્રહ્મસૂત્ર, ભગવદ્ ગીતા) પ્રતિપાદ્ય પરમ તત્ત્વરૂપ છે અને અક્ષરમુક્તો મધ્યે રહેલા છે, જે અક્ષરમુક્તોના પણ ઉપાસ્ય સ્વરૂપ છે તેને ‘નારાયણ’ કહેવાય છે. આવા વિશાળ અર્થનો બોધ કરનાર નારાયણ શબ્દને અનેક બીજા વિશેષણો લગાડી નાનો બનાવી દેવામાં આવ્યો. જેમ કે, શેષનારાયણ, સૂર્યનારાયણ, વૈરાટનારાયણ, બદ્રિનારાયણ, સત્યનારાયણ, નરનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ - આ બધા જ શબ્દોમાં શેષ, સૂર્ય, વૈરાટ આદિક વિશેષણ નારાયણ શબ્દને લાગવાથી નારાયણ શબ્દ હવે વિશાળ અર્થને ન કહેતા એક સંકુચિત અર્થને કહેવા લાગે છે.

- ‘ભેદાં વિશેષ્યમિત્યાહુર્ભેદકં તુ વિશેષણમ્ । પ્રધાનં તુ વિશેષ્યં સ્યાદપ્રધાનં વિશેષણમ્ ।’ - બીજાથી અલગ થનારને વિશેષ્ય કહેવાય છે. અને બીજાથી અલગ કરનારને વિશેષણ કહેવાય છે. તેમાં વિશેષ્ય પ્રધાન (મુખ્ય) છે. અને વિશેષણ અપ્રધાન (ગૌણ) હોય છે. (લઘુસિદ્ધાંત કૌમુદી - ભૈમીવ્યાખ્યા)

- ‘વિદ્યમાનં સદ્ ઇતર વ્યવર્તકં વિશેષણમ્ ।’ - વિદ્યમાન રહીને અન્યની વ્યાવૃત્તિ કરે તેને વિશેષણ કહેવાય છે. (પ્રોઢમનોરમાટીકા શબ્દરત્ન)

આ વ્યાકરણના નિયમ અનુસાર જેના દ્વારા કોઈ વસ્તુ વિશિષ્ટ કરવામાં આવે અથવા બીજી વસ્તુઓથી અલગ કરી નવી ઓળખાણ દેવામાં આવે તેને વિશેષણ કહેવાય. જેમ કે, લાલ ગાય, - આમાં લાલ વિશેષણ પદ, ગાય વિશેષ્ય પદને બીજી સફેદ અને કાળી ગાયોથી અલગ કરી લાલગાયના રૂપમાં વિશિષ્ટ કરે છે. હવે લાલ ગાય કહેવાથી સફેદ ગાય કે કાળી ગાયનો બોધ નહી થઈ શકે. લાલ વિશેષણ

ગાય વિશેષ્યના અર્થને એટલો સંકુચિત બનાવી દીધો કે હવે તે સફેદ ગાય કે કાળી ગાયનો બોધ કરાવી શકશે નહિ. તેવી જ રીતે જ્યારે નારાયણ શબ્દને શેષ, સૂર્ય, વૈરાટ આદિક વિશેષણો લગાડવામાં આવે છે ત્યારે અતિ વિશાળ અર્થ જે પરબ્રહ્મને સૂચવનારો જે ‘નારાયણ’ શબ્દ સંકુચિત બની જાય છે. હવે તે નારાયણ શબ્દ પરબ્રહ્મનો બોધક ન રહેતા કેવળ શેષનાગ, સૂર્યદેવ, વિરાટપુરુષ આદિકનો જ બોધ કરનારો રહે છે, પરંતુ હવે એ પરબ્રહ્મને સૂચવનાર રહ્યો નથી.

આવી સંકુચિત વૃત્તિને જોતા સ્વયં ભગવાન શ્રીહરિએ ‘નારાયણ’ શબ્દને ‘સ્વામી’ વિશેષણ લગાડી પાછો અતિ વિશાળ અર્થ જે પરબ્રહ્મ તેનો બોધ કરનારો બનાવી દીધો. યથાવત્ સ્થાને રાખી દીધો.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્વયં કહે છે :-
‘સ્વામિનારાયણ નામ સાર, રટજો સહુ તે નરનાર;
સર્વે નારાયણનો હું સ્વામી, માટે રહેજો મને કરભામી.
બીજા નારાયણ નામ ઘણા, કહું નામ થોડાક તે તણા;
સૂર્યનારાયણ જે કહેવાય, વૈરાટનારાયણ પણ લેવાય.
લક્ષ્મીનારાયણ નામ કહે છે, નરનારાયણ નામ લહે છે;
વાસુદેવનારાયણ સાર, એવા નારાયણ નામ અપાર.
તે સૌ નારાયણનો હું સ્વામી, સહુ રહ્યા મને કરભામી;
માટે સ્વામિનારાયણ જેહ, નામ મારું છે કહું છું તેહ.
સર્વોપરિ નામ છે એ સાર, માટે રટજો સહુ નરનાર;
એહ નામ રટે જન જેહ, પામે અલોકિક સુખ તેહ.
એમ હરિએ નિજનામ તણો, કહ્યો મહિમા મુખેથી ઘણો;’

(પુરુષોત્તમ લીલામૃત સુખસાગર : તરંગ ૧૩)

હવે સ્વામી અને નારાયણ - આ બંને શબ્દોમાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની જમણીભૂજા સમાન સ.ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામીએ સમ્રાટ ગ્રંથરત્ન ‘શ્રી સત્સંગિજીવન’ની ‘હેતુટીકા’માં તથા સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી વિરચિત ‘ગીતાભાષ્યની ટીકા’માં ભગવાન શ્રીહરિની રુચિ અનુસાર કર્મધારય સમાસ કર્યો છે. જેમ કે,

- ‘સ્વામી સકલૈશ્વર્યસમ્પન્નઃ સ ચાસૌ નારાયણઃ અન્તર્યામી ચ ઇતિ નારાયણઃ’ (શ્રી સત્સંગિજીવન હેતુટીકા : ૨/૨૫/૨૬)

- ‘સર્વસ્વામિત્વં નારાયણ એવ સુપ્રસિદ્ધં શ્રુતિષુ ।’

(શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી કૃત ગીતાભાષ્ય - મંગલાચરણ શ્લોક-૧)
આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજશ્રીએ ‘જનમંગલ સ્તોત્ર’ની વ્યાખ્યામાં ભગવાન શ્રીહરિની રુચિ અનુસાર ‘સ્વામિનારાયણ’ મહામંત્રમાં કર્મધારય સમાસ જ કર્યો છે. જોઈએ તેઓશ્રીના જ શબ્દો :-

- ‘સ્વમૈશ્વર્યમસ્તીતિ સ્વામી નરસ્ય નરાકૃતેઃ ધર્મસ્ય અપત્યં પુમાન્ નારાયણઃ સ ચાસૌ સ ચ । મનુષ્યપુત્રતયા પ્રસિદ્ધોપિ

સકલૈશ્વર્યસંપન્નઃ એવૈત્યર્થઃ ।

(આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત જનમંગલ સ્તોત્ર શ્લો. ૧૨ ‘ભાવાર્થ પ્રકાશિકા’ વ્યાખ્યા)

- ‘સ્વામિશબ્દઃ પતિપર્યાયઃ । સ્વાશ્રિતસકલજનાનાં કાલમાયામદિભ્યો રક્ષણસમર્થત્વાત્ પતિરિત્યર્થઃ । નારં નરસમૂહમ્ અયતે તત્ શરણાગતત્વેન પ્રાપ્નોતીતિ નારાયણઃ સ ચાસૌ સ ચ । સ્વયં રક્ષણસમર્થત્વાત્ બહૂન્ શરણાગતાન્ પ્રાપ્નુવન્નિત્યર્થઃ ।’

(આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત જનમંગલ સ્તોત્ર શ્લો. ૧૨ ‘ભાવાર્થ પ્રકાશિકા’ વ્યાખ્યા)

આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજશ્રીએ ‘સર્વમંગલ સ્તોત્ર’ની વ્યાખ્યામાં ભગવાન શ્રીહરિની રુચિ અનુસાર ‘સ્વામિનારાયણ’ મહામંત્રમાં **કર્મધારય સમાસ** જ કર્યો છે. જોઈએ તેઓશ્રીના જ શબ્દો:-

- ‘સ્વમૈશ્વર્યં વિદ્યતે યસ્યાસૌ સ્વામી । સર્વેષાં જીવાનામીશ્વરાણાં ચ નિયન્તૃત્વં સકલકર્મફલદાતૃત્વાદિ ચૈશ્વર્યં તદ્વાન્ । સ ચાસૌ નારાયણશ્ચ । નરાણાં સમૂહો નારં તદયનં નિવાસસ્થાનં યસ્ય સ નારાયણઃ । અન્તર્વામીત્યર્થઃ ।’ (આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ કૃત સર્વમંગલ સ્તોત્ર શ્લો. ૭૩ ‘ભાવપ્રબોધિની’ વ્યાખ્યા)

આચાર્ય શ્રી ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજે ‘શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ’ની રસબોધિની નામની વ્યાખ્યામાં ભગવાન શ્રીહરિની રુચિ અનુસાર ‘સ્વામિનારાયણ’ મહામંત્રમાં **કર્મધારય સમાસ** જ કર્યો છે. જોઈએ તેઓશ્રીના જ શબ્દો:-

- ‘સ્વામી ચ સ એવ નારાયણશ્ચેતિ સ્વામિનારાયણઃ ।’ (સ્કંધ - ૪, અ. - ૨૦, શ્લો. ૨૫)
- ‘સ્વામી પતિશ્ચાસૌ નરસ્ય ધૃતમનુષ્યાકૃતૈઃ ધર્મસ્યાપત્યં ચ તત્સંબુદ્ધિઃ ।’ (સ્કંધ - ૪, અ. - ૫૦, શ્લો. ૧)
- ‘શ્રી સ્વામિનારાયણાપરપર્યાયશ્રીહરિકૃષ્ણભગવત્ ઇત્યર્થઃ ।’ (સ્કંધ - ૩, અ. - ૪, શ્લો. ૩૬)
- ‘શ્રીસ્વામિનારાયણં અતુલ્યશ્રી-દિવ્યૈશ્વર્યવન્તં પરમેશ્વરમ્ ।’ (સ્કંધ - ૩, અ. - ૧૧, શ્લો. ૨૦)
- ‘સ્વામિનારાયણં મહામંત્રરૂપસ્વામિનારાયણનામ તમ્ ।’ (સ્કંધ - ૬, અ. - ૧૮, શ્લો. ૬)

સ.ગુ. બ્રહ્મ. શ્રી અચિંત્યાનંદ સ્વામી વિરચિત ‘શ્રીહરિસંભવમહાકાવ્ય’ના સર્ગ - ૨, શ્લોક - ૮માં આવેલ ‘સ્વામિનારાયણ’ શબ્દનો સમાસ શ્રી ભોળાનાથ ભટ્ટ વિદ્વજજનાદુલાદિની ટીકામાં આ રીતે **કર્મધારય સમાસ** કરે છે, જેમ કે :- ‘સ્વામી ક્ષરાક્ષરાણામાધિપતિઃ સ ચાસૌ

નારાયણશ્ચેતિ સ્વામિનારાયણઃ ।’

દીનાનાથ ભટ્ટના દીકરા જે ભોળાનાથ ભટ્ટે આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ વિરચિત ‘શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુ’ ની **સેતુમાલા ટીકા**માં શ્રી રઘુવીરજી મહારાજને લેખન અને સંશોધનમાં સહાય કરી હતી. તેમનો પરિચય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજે સેતુમાલા ટીકાના અંતમાં આ રીતે આપ્યો છે :-

- ‘એતન્મહાપ્રયાસે તુ સહાયે લેખને તથા ।

શોધનેઽભવતાં દ્વૈ મે વિદ્વાંસૌ સ્વાશ્રિતાવિમૌ ॥૬॥’

- ‘શુકાનન્દમુનિવિપ્રો મોલાનાથાભિધસ્તથા ।

હરેરનન્યભક્તૌ દ્વૌ તત્પ્રસન્નત્વકામુકૌ ॥૭॥’

આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ લખે છે કે, શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુની **સેતુમાલા ટીકા**ના લેખનકાર્યમાં અને સંશોધનમાં વિદ્વાન સંત શુકાનંદ સ્વામી અને વિદ્વાન શ્રીહરિના અનન્યભક્ત ભોળાનાથે સહાય કરી છે. આથી જણાય છે કે ભોળાનાથ ભટ્ટ વચનામૃતના પણ જ્ઞાની હતા.

ગ્રંથરાજ મહાન સમ્રાટ શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવનમાં સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી પણ હરિકૃષ્ણ, ધનશ્યામ, નીલકંઠ, સહજાનંદ સ્વામી અને સ્વામિનારાયણ - આ બધા નામો એક વ્યક્તિ પરક જ ઘટાડે છે. અર્થાત્ **નામ ભેદ છે અર્થ ભેદ નથી**. આ રહ્યા સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામીના જ શબ્દો:-

- ‘સૈષ નારાયણમુનિઃ સહજાનંદ નામકઃ ।

સ્વામિનારાયણાખ્યશ્ચ સ્વામ્યાખ્યશ્ચ વિરાજતે ॥’

(શ્રી સત્સંગિજીવન : ૨/૨૪/૩૬)

‘હરિકૃષ્ણો ઘનશ્યામો નીલકણ્ઠશ્ચ સ સ્મૃતઃ ।

સ્વામી ચ સહજાનંદઃ સ્વામિનારાયણસ્તથા ॥’

(શ્રી સત્સંગિજીવન : ૫/૬૮/૧૭)

- ‘સ્વામિનારાયણો નીલકણ્ઠો નારાયણો હરિઃ ।

હરિકૃષ્ણશ્ચ સહજાનન્દઃ કૃષ્ણોસ્તુ મે હૃદિ ॥’

(શ્રી સત્સંગિજીવન માહાત્મ્ય : ૪/૨)

જનમંગલ સ્તોત્રના દેવતા ધર્મના દીકરા એવા ભગવાન શ્રીહરિ છે, એમ શતાનંદ સ્વામી સ્વયં જનમંગલ સ્તોત્ર અને સર્વમંગલ સ્તોત્રમાં કહે છે. માટે સ્વામિનારાયણ શબ્દ એકમાત્ર ભક્તિધર્મના દીકરા એવા સહજાનંદ સ્વામી માટે જ વપરાયેલો છે. અર્થાત્ **કર્મધારય સમાસ** છે.

સ.ગુ. શ્રી અદ્ભુતાનંદ સ્વામીના શિષ્ય વિદ્વાન સ.ગુ. શ્રી ધનશ્યામચરણદાસજી સ્વામીએ ‘આધ્યાત્મિક તત્વાખ્યાનમ્’નામના ગ્રંથમાં ‘સ્વામિનારાયણ’ શબ્દમાં **કર્મધારય સમાસ** થાય છે તે વાતને પોતાના ગ્રંથમાં અનુષ્ટુપ્છંદમાં આવરી લીધી છે. જેમ કે:-

‘કર્મધારયવૃત્ત્યાયં સ્વામિનારાયણેતિ વૈ ।

ચિંતન

ઓક્ટોબર ૨૦૧૨ ૧૫

મન્ત્રઃ સર્વાન્તરાત્માનં સર્વાધારં પતિં તથા ॥' (૨૨/૭૪)

અર્થાત્ 'સ્વામી' ચાસૌ નારાયણઃ ઇતિ સ્વામિનારાયણઃ* ૧' વિશેષણં વિશેષ્યેણ બહુલમ્ । (અષ્ટાધ્યાયી : ૨/૧/૫૭) આ પાણિનિસૂત્રથી સમાસ થશે. જે સમાસને 'તત્પુરુષઃ સમાનાધિકરણઃ કર્મધારયઃ' ૧' (અષ્ટાધ્યાયી : ૧/૨/૪૨) આ પાણિનિસૂત્રથી કર્મધારય સમાસ કહેવાય છે અર્થાત્ સમાનાધિકરણ તત્પુરુષ સમાસને 'કર્મધારય' નામથી કહેવામાં આવે છે. 'સમાનાધિકરણ્યમ્'નું લક્ષણ એ છે કે, 'ભિન્નપ્રવૃત્તિનિમિત્તાનાં શબ્દાનામેકસ્મિન્નર્થે વૃત્તિઃ સમાનાધિકરણ્યમ્' જુદા જુદા સાર્થક અર્થમાં પ્રવર્તવારૂપ નિમિત્તભેદવાળા શબ્દો એક જ અર્થમાં પ્રવર્તે (એક જ ધર્મી પદાર્થનો બોધ કરે) તે સમાનાધિકરણ્ય કહેવાય. જેમ કે - 'સ્વામી' એટલે ક્ષર-અક્ષર આદિકને નિયમન-પાલનાદિ કરવારૂપ ઐશ્વર્ય સંપન્ન અને 'નારાયણ' એટલે અંતર્યામી અક્ષરમુક્તોને પણ ઉપાસ્ય પરબ્રહ્મ આ રીતે બંને સાર્થક શબ્દો જુદા જુદા અર્થોને જ કહેનારા છે. અર્થાત્ 'સ્વામિત્વવિશિષ્ટ' વસ્તુને કહેનારો 'સ્વામી' શબ્દ છે અને 'નારાયણત્વવિશિષ્ટ' વસ્તુને કહેનારો 'નારાયણ' શબ્દ છે. પરંતુ આ બંને સાર્થક શબ્દો 'સ્વામી ચાસૌ નારાયણશ્ચ' આમ એક સાથે મૂકવાથી 'સ્વામિત્વ' અને 'નારાયણત્વ' આ બંને જુદા જુદા ધર્મરૂપ અર્થ નીકળી જઈને 'સ્વામ્યભિન્નો નારાયણઃ' - અર્થાત્ 'સ્વામી એવા જે નારાયણ' આવો એક અખંડ અર્થ લઈને એક જ વ્યક્તિ વિશેષનો બોધ કરે છે. જેનો વ્યુત્પત્તિજન્ય અર્થ થાય છે - સર્વજગતનું સર્જવાપણું, આત્માપણું, અંતર્યામીપણું, સર્વઆધારપણું, સર્વફળપ્રદાતાપણું વગેરે બહુવિધ ઐશ્વર્ય સંપન્ન હોવાથી 'સ્વામી' અને સર્વની અંદર ને બહાર વ્યાપી રહેલા હોવાથી નારાયણ અને તે બંને મળીને 'સ્વામિનારાયણ' આ મહામંત્ર થયો. જેનો અર્થ આ રીતે થશે જે ક્ષર-અક્ષરાત્મા, સર્વજ્ઞ, સર્વકર્તા, સર્વનિયંતા, સર્વાધાર, સર્વવ્યાપક,

સર્વકારણના કારણ, સ્વયંપ્રકાશક, સ્વતંત્ર, સર્વેશ્વરેશ્વર, સર્વના સ્વામી તેને કહેવાય 'સ્વામિનારાયણ.'

આ 'સ્વામિનારાયણ' મહામંત્ર એક યોગરૂઢ શબ્દ છે. વ્યાકરણ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શબ્દનો ચાર પ્રકારે બોધ થાય છે. ૧. રૂઢ ૨. યોગરૂઢ ૩. યૌગિક ૪. યૌગિકરૂઢ.

૧. પહેલો પ્રકાર : રૂઢ :- રૂઢ શબ્દ કોને કહેવાય તે સમજાવતા લઘુમંજૂષાકાર શ્રી નાગેશ ભટ્ટ કહે છે :- 'અવયવાર્થમનપેક્ષ્ય સમુદાયશક્તિમાત્રેણાર્થબોધકત્વં રૂઢત્વમ્ ।' પ્રકૃતિ-પ્રત્યયરૂપી અવયવના અર્થોની અપેક્ષાવગર કેવળ સમુદાય શક્તિથી અર્થનો બોધ કરે તે રૂઢ કહેવાય અર્થાત્ જે શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થતી ન હોય અને જે શબ્દનો પ્રયોગ પરંપરાગત કોઈ એક નિશ્ચિત વસ્તુ કે વ્યક્તિ માટે જ પ્રયોજાતો હોય તેને રૂઢ શબ્દ કહેવાય. જેમ કે, ગાય - હવે ગાય શબ્દમાં 'ગા' તથા 'ય' એમ બે અક્ષરો છે. આ બંને અક્ષરોનો અલગ અલગ કોઈજ અર્થ નીકળતો નથી. પરંતુ બંને શબ્દના સમુદાયથી ગળે ગોઠડીવાળા પ્રાણીનું જ્ઞાન થાય તેને ગાય કહેવાય. આમ ગાય શબ્દને એક રૂઢ શબ્દ કહેવાય છે.

૨. બીજો પ્રકાર : યોગરૂઢ :- યોગરૂઢ શબ્દને સમજાવતા લઘુમંજૂષાકાર શ્રી નાગેશ ભટ્ટ કહે છે :- 'અવયવાર્થસંવલિતસમુદાયશક્ત્યાર્થબોધકત્વમ્ યોગરૂઢત્વમ્ ।' પ્રકૃતિ-પ્રત્યયરૂપી અવયવોના અર્થ સંમિલિત થઈને સમુદાય શક્તિથી અર્થનો બોધ કરાવે તેને યોગરૂઢ કહેવાય છે. અર્થાત્ જે શબ્દનો વ્યુત્પત્ત્યનુસારે અર્થ નીકળતો હોવા છતાં પણ તે શબ્દનો પ્રયોગ કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કે વ્યક્તિ માટે જ થતો હોય તો તેને યોગરૂઢ કહેવાય. જેમ કે, પંકજ શબ્દ, 'પઙ્કાત્ જાયતે ઇતિ, પઙ્કજમ્ ।' કાદવમાંથી જે (કોઈપણ વનસ્પતિ કે વીંછી આદિ જંતુ) જન્મે તેને પંકજ કહેવાય. આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર અર્થ થતો હોવા છતાં પણ આ પંકજ શબ્દનો પ્રયોગ કેવળ એક નિશ્ચિત વસ્તુ 'કમળ' માટે જ થાય છે. માટે આ પંકજ શબ્દને યોગરૂઢ શબ્દ કહેવાય છે.

૩. ત્રીજો પ્રકાર યૌગિક :- યૌગિક શબ્દને સમજાવતા લઘુમંજૂષાકાર શ્રી નાગેશ ભટ્ટ કહે છે :- 'અવયવશક્ત્યૈવાર્થબોધકત્વમ્ યૌગિકત્વમ્ ।' અર્થાત્ પ્રકૃતિ-પ્રત્યયરૂપી અવયવની શક્તિમાત્રથી અર્થનો બોધ કરે તેને યૌગિક શબ્દ કહેવાય. જેમ કે, પાયક - આ શબ્દમાં 'પચ્' ધાતુ છે. અને 'અક' પ્રત્યય છે જેમાં ધાતુનો અર્થ પકાવવું છે અને પ્રત્યયનો અર્થ કર્તા છે. વ્યુત્પત્તિ અનુસાર આ શબ્દનો અર્થ થાય છે - પકાવવાવાળો. આમ, પ્રકૃતિ અને પ્રત્યયથી બોધ થતો હોવાથી પાયક શબ્દને યૌગિક શબ્દ કહેવાય છે.

૪. ચોથો પ્રકાર યૌગિકરૂઢ :- યૌગિકરૂઢ શબ્દને સમજાવતા લઘુમંજૂષાકાર શ્રી નાગેશ ભટ્ટ કહે છે :-

* 'સ્વામિન્ સુ - નારાયણ સુ' આ સમુદાયની 'કૃતદ્વિતસમાસાશ્ચ ૧૧૨૧૪૬૧' સૂત્રથી પ્રાતિપાદિક સંજ્ઞા થવાથી 'સુપો ધાતુપ્રાતિપાદિકયોઃ ૧૧૨૧૭૯૧૧' સૂત્રથી બંને 'સુ' પ્રત્યયનો 'લુક્' થતા 'સ્વામિન્ નારાયણ' શબ્દ બન્યા પછી 'સ્વામિન્' શબ્દની પાછળ 'લુક્' થયેલ 'સુ' પ્રત્યયને 'પ્રત્યયલોપે પ્રત્યયલક્ષણમ્ ૧૧૨૧૬૨૧' સૂત્રથી લુપ્ત 'સુ' પ્રત્યયને આશ્રિત કાર્ય જે પદસંજ્ઞા થતા 'ન લોપઃ પ્રાતિપાદિકાન્તસ્ય ૧૧૮૧૨૭૧૧' સૂત્રથી 'સ્વામિન્ નારાયણ' શબ્દમાં રહેલ 'સ્વામિન્' શબ્દના 'ન' કારનો લોપ થયો. અને તે નકારનો લોપ 'નલોપઃ સુપસ્વરસંજ્ઞાતુવિધિષુ કૃતિ ૧૧૮૧૨૧૧૧' સૂત્રથી અસિદ્ધ થતા 'સુપો ધાતુપ્રાતિપાદિકયોઃ ૧૧૨૧૭૯૧૧' સૂત્રથી 'લુક્' થયેલ 'સુ' પ્રત્યયને 'પ્રત્યયલોપે પ્રત્યયલક્ષણમ્ ૧૧૨૧૬૨૧' સૂત્રથી લુપ્ત 'સુ' પ્રત્યયને આશ્રિત કાર્ય થતા 'સૌ ક ૧૧૬૪૧૩૧૧' સૂત્રથી દીર્ઘ કરવા જતા 'ન લુપ્તતાડઙ્ગસ્ય ૧૧૨૧૬૩૧૧' સૂત્રથી દીર્ઘનો નિષેધ થતા 'સ્વામિનારાયણ' શબ્દમાં રહેલ 'સ્વામિ' શબ્દને દીર્ઘ થતો નથી.

‘અવયવશક્ત્યા સમુદાયશક્ત્યા ચાર્થબોધકત્વમ્ યૌગિકરૂઢત્વમ્
૧’ -અર્થાત્ પ્રકૃતિ-પ્રત્યયરૂપી અવયવ શક્તિથી તથા કેવળ
સમુદાયશક્તિથી જે અર્થનો બોધ કરાવે તેને યૌગિકરૂઢ શબ્દ
કહેવાય છે. જેમ કે, મંડપ - આ મંડપ શબ્દના બે અર્થો થાય છે
‘મण्डं पिबति इति मण्डपः’ - અર્થાત્ ઓસામણ પીનાર. આવો
પ્રકૃતિ-પ્રત્યયરૂપી અવયવ શક્તિ (યૌગિક શબ્દ)થી બોધ
થાય છે અને બીજો કેવળ સમુદાયશક્તિથી મંડપનો અર્થ
માંડવો એવો રૂઢ શબ્દનો બોધ થાય છે.

એવી જ રીતે ‘સ્વામિનારાયણ’ મહામંત્ર યોગરૂઢ શબ્દ
છે.

‘स्वम् ऐश्वर्यम् अस्यास्तीति स्वामी, नारे अयनं निवासस्थानं
यस्य इति नारायणः, स्वामी चासौ नारायणः इति स्वामिनारायणः
૧’ - એવી વ્યુત્પત્તિ અનુસારે અર્થ થતો હોવા છતાં, આ શબ્દ
અક્ષરધામસ્થ સંપૂર્ણેશ્વર્ય સંપન્ન, સર્વાધાર, સર્વજ્ઞ, સર્વાત્મા,
ક્ષરાક્ષરાતીત, સર્વના નિયંતા, સર્વતંત્ર-સ્વતંત્ર, સ્વયંપ્રકાશક,
સર્વાતર્યામી, સર્વવ્યાપક, સર્વકારણના કારણ,
સર્વઅવતારના અવતારી પરબ્રહ્મ પૂણપુરુષોત્તમ ભગવાન જે
છપૈયા ગામમાં ધર્મપિતા અને ભક્તિમાતા થકી મનુષ્યરૂપે
પ્રગટ થયા હતા તે નિશ્ચિત વ્યક્તિ વિશેષનો જ બોધ કરાવે છે.
માટે આ શબ્દ વ્યાકરણ અનુસાર યોગરૂઢ છે.

અહીં સુધી જે વ્યાકરણની વ્યુત્પત્તિથી અર્થ કર્યા તે તમામ
અર્થોને સ.ગુ. શ્રી અદ્ભુતાનંદ સ્વામીના શિષ્ય વિદ્વાન સ.ગુ.
શ્રી ધનશ્યામચરણદાસજી સ્વામીએ ‘આધ્યાત્મિક
તત્વાખ્યાનમ્’ નામના ગ્રંથમાં અનુષ્ટુપ છંદમાં આવરી લીધા
છે. જેથી ભક્તોને સમજવામાં સહેલું પડે, તો હવે જોઈએ તે
સ્વામીના જ શબ્દોમાં :-

‘स्वत्वं ह्यात्मनि सज्जातं स्वामित्वं श्रीहरौ स्थितम् ।
स्वभूतस्य च संरक्षा स्वामिनो भर एव च ॥ अ. ૨૨ શ્લો. ૬૬ ॥’
ક્ષરઅક્ષર તમામ આત્માઓમાં દાસપણું અને
ભગવાનમાં સ્વામિપણું સ્થિત છે. બંને વચ્ચે સ્વામી-
સેવકભાવ ‘આત્મદાસ્યં હરેઃ સ્વામ્યં સ્વભાવં ચ સદા સ્મર
(વિષ્ણુતત્ત્વે)’ - આત્માઓ દાસ છે અને ભગવાન હંમેશા
સ્વામી છે એવી સ્મૃતિ યાદ રાખવી ઘટે, સ્વભૂત (સેવકભૂત)
ભક્તોનું સંરક્ષણ કરવું એ સ્વામીને શિરે ભાર છે. ભગવાન જ
સ્વામી શાથી? તો કહે છે :-

‘यतो नारायणस्त्वेषोऽन्तरात्मा सर्वधारकः ।
अतः स्वामी च सर्वस्य हरिकृष्णः सदा स्मृतः ॥ अ. ૨૨ શ્લો. ૬૭ ॥’
તો પોતે નારાયણ નામવાળા હોવાથી અર્થાત્
અન્વર્થનામ હોવાથી તે સર્વાંતરાત્મા અને સર્વાધાર છે.
આ કારણથી જ સર્વના સ્વામી ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ
મહારાજને કહ્યા છે.

‘स्वामित्वमस्य नोपाधेः कादाचित्कं मतं विभोः ।

किन्तु स्वतः सार्वत्रिकं हरेः सर्वान्तरात्मनः ॥ अ. ૨૨ શ્લો. ૬૮ ॥’
સર્વ વ્યાપક ભગવાનનું આ સ્વામિપણું બીજાઓની પેઠે
ઔપાધિક કાદાચિત્ક (ક્યારેક જ હોય એવું) નથી અર્થાત્
બીજા બધા અક્ષર સુધીના બ્રહ્માંડોના સ્વામી એકબીજાની
દૃષ્ટિએ દાસ પણ છે. પરંતુ ભગવાન ક્યારેય કોઈના દાસ
નથી પણ હંમેશા સર્વના સ્વામી છે. એ પણ સાર્વકાલિક જ છે.
‘एषः सर्वान्तरात्मा’ (સુબા. ઉ-૭) - આ શ્રુતિમાં કહ્યા મુજબ
સર્વના અંતર્યામી છે.

‘शरीरभूतं सर्वं हि क्षरं चाक्षरमेव च ।

यच्चापि चिद्यच्च जड ईशानीशादिकं तथा ॥ अ. ૨૨ શ્લો. ૬૯ ॥’
વેદાંત શાસ્ત્ર મુજબ ક્ષરઅક્ષર આદિક સર્વે પરમાત્માના
શરીર છે અને પરમાત્મા સર્વેના આત્મા છે. જે કંઈ ચિદચિદ્
તેમજ ઈશ-અનિશપણે કહ્યું છે તે બધું જ ‘यस्य प्रकृतिः शरीरं,
यस्यात्मा शरीरं’ (બૃ.ઉ. મા.પા. ૫/૭/૨૬) ‘यस्याक्षरं शरीरं’
(સુબા. ઉ-૭) આ ઉપનિષદોમાં કહ્યા મુજબ પરમાત્મા
શરીરીભૂત છે. અર્થાત્ બધાના જ આત્મા છે. જ્યારે
યત્કિંચિત્ સર્વે પરમાત્માના શરીર છે. તો તેની અપેક્ષાએ
સર્વના અંતર્યામી, સર્વના નિયંતા, સર્વના આધાર, સર્વજ્ઞ અને
સર્વના સ્વામી - ‘पति विश्वस्य’ (તે.ના.ઉ. ૧૧-૩), ‘सर्वस्य
वशी सर्वस्येशानः’ (બૃ.ઉ. ૬/૪/૨૨) આ શ્રુતિમાં કહ્યા પ્રમાણે
સર્વના ઉપાસ્ય ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ છે બીજા કોઈ જ
નહિ.

‘स एव श्रीहरिः कृष्णः प्रादुर्भूतः कलाविह ।
नाम्ना च हरिकृष्णः स्वामिनारायणस्तथा ॥ अ. ૨૨ શ્લો. ૭૧ ॥’

જે સર્વાંતરાત્મા, સર્વનિયંતા, સર્વાધાર, સર્વજ્ઞ, સર્વતંત્ર-
સ્વતંત્ર જે નારાયણ કહ્યા એ જ શ્રીહરિકૃષ્ણ તથા
સ્વામિનારાયણ નામથી આ કળિયુગમાં પ્રગટ્યા છે.

‘नारा अयनमस्येति सर्वान्तर्व्याप्तिरुच्यते ।

नाराणामयनं चेति सर्वधारत्वमुच्यते ॥ अ. ૨૨ શ્લો. ૭૨ ॥’
પ્રસંગપ્રાપ્ત હવે ‘આધ્યાત્મિક તત્વાખ્યાનમ્’ ગ્રંથના
લેખક સ.ગુ. શ્રી ધનશ્યામચરણદાસજી સ્વામી
‘સ્વામિનારાયણ’ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિજન્ય અર્થ કરે છે. જેનો
ક્ષય થાય તેને ‘ર’ કહેવાય છે અને જેનો સ્વરૂપથી કે
પ્રવાહથી ક્ષય ન થાય તે ‘નર’ કહેવાય. ચૈતન્ય અને
અચૈતન્યનો ક્ષય નહિ હોવાથી તેને નર શબ્દથી કહેવાય છે.
નરના સમુદાયને નાર કહેવાય. ‘નારમ્ અયનમ્ અસ્ય’ એમ
બહુવ્રીહિ સમાસ કરતા સર્વાંતર્યામિ આવે છે. અથવા
‘નારાણામ્ અયનમ્’ એમ તત્પુરુષ સમાસ કરતા
સર્વાધારપણું આવે છે. સર્વ વસ્તુઓમાં વ્યાપક અને

સર્વાધાર એવા નારાયણ શબ્દનો અર્થ નીકળે છે : આવી નિરુક્તિ - ‘અન્તર્બ્રહ્મચ તત્સર્વં વ્યાપ્ય નારાયણઃ સ્થિતઃ ।’

(તૈ. ના. - ૨૫) આ શ્રુતિએ જ કરી છે.

હવે ‘સ્વામી’ શબ્દનો અર્થ કરે છે :-

‘સ્વામીતિ સર્વશેષિત્વમુક્તં સર્વાત્મનોડસ્ય ચ ।

નરરૂપસ્ય ધર્મસ્યાપત્યં નારાયણસ્તથા ॥અ.૨૨ શ્લો. ૭૩॥’

સ્વામી શબ્દથી સર્વવ્યાપક, સર્વાધાર નારાયણનું શેષિત્વ (આત્માપણું) કહ્યું છે. કારણ કે જડચિદાત્મક સર્વજગત પરમાત્માનું શેષ (શરીર) છે. અને પરમાત્મા જડચિદાત્મક સંપૂર્ણ જગતના શેષી (આત્મા) છે. અને નરરૂપ જે ધર્મદેવ તેના પુત્રને નારાયણ કહેવાય. તેની વ્યુત્પત્તિ આ રીતે છે - ‘નરસ્ય અપત્યં પુમાન’ એ અર્થમાં નર શબ્દને ‘નઙાદિશ્ચઃ ફક્’ ।’ (અષ્ટાધ્યાયી : ૪/૧/૮૯) પાણિની સૂત્રથી ‘ફક્’ પ્રત્યય થાય છે અને ‘ફક્’ પ્રત્યયને ‘આયનેયીનીચિયઃ ફઠ્ઠઘ્ઠઘાં પ્રત્યયાદીનામ્’ (અષ્ટાધ્યાયી : ૭/૧/૨) પાણિની સૂત્રથી ‘આયન’ આદેશ થઈ ‘ક્તિ ચ’ (અષ્ટાધ્યાયી : ૭/૨/૧૧૮) સૂત્રથી આદિ વૃદ્ધિ થઈ નારાયણ શબ્દ બને છે.

સ્વામી અને નારાયણ આ બંને નામો વચ્ચે કયો સમાસ થાય છે તે હવે કહે છે :

‘કર્મધારયવૃત્ત્યાડયં સ્વામિનારાયણેતિ વૈ ।

મન્ત્રઃ સર્વાન્તરાત્માનં સર્વાધારં પતિ તથા ॥અ.૨૨ શ્લો. ૭૪॥’

‘સ્વામી ચાસૌ નારાયણઃ ઇતિ સ્વામિનારાયણઃ ।’ એમ કર્મધારય સમાસ સમજવો. એટલે બંને નામો એક જ વ્યક્તિનો બોધ કરે છે. સર્વના પતિ તે સ્વામી કહેવાય. ‘સ્વમૈશ્વર્ય’ આવો અર્થ હોવાથી સર્વ ઐશ્વર્ય સંપન્ન એવો અર્થ થાય છે. બંને સાર્થક શબ્દો મળીને સર્વ ઐશ્વર્ય સંપન્ન સર્વશેષી સર્વાતર્થામી, સર્વાધાર એવો અર્થ નિશ્ચિત થાય છે.

વિદ્વાન સ.ગુ. શ્રી ઘનશ્યામચરણદાસજી સ્વામીએ પોતાના ગુરુ સ.ગુ. શ્રી અદ્ભુતાનંદ સ્વામી પાસેથી સાંભળીને સાર્થક બે શબ્દનો કર્મધારય સમાસ કર્યો છે.

સ.ગુ. શ્રી અદ્ભુતાનંદ સ્વામીએ પણ પોતાની વાતોમાં કહ્યું છે :

“રામ ! કૃષ્ણ ! હરે ! ગોવિંદ ! હરે ! નારાયણ ! એવા ભગવાનના બહુ નામોના નિવેશવાળું મંગલ ભજન થતું તેને અળસાવીને ‘સ્વામિનારાયણ’ એવા બે સાર્થક નામના નિવેશવાળું શુભ ભજન ચલાવ્યું.” (વાત નં. ૨૨)

બે સાર્થક નામના નિવેશવાળું એટલે ? સ્વામી કે’તા ‘સકલૈશ્વર્યસમ્પન્ન’, અને નારાયણ કહેતા ‘નરાણાં સમૂહો નારં તદયનં નિવાસસ્થાનં યસ્ય સ નારાયણઃ અન્તર્યામી ઇત્યર્થઃ ।’ (શ્રી સત્સંગિજીવન હેતુટીકા : ૨/૨૪/૪૬) અર્થાત્ સંપૂર્ણ ઐશ્વર્યવાન

અને સર્વના અંતર્યામી જે હોય તેને સ્વામિનારાયણ કહેવાય આવો અર્થ સદ્. શ્રી શુકાનંદ સ્વામીએ સ.જી.ની હેતુટીકામાં કરેલ છે. આવી રીતે આ બંને સાર્થક નામોનું ભજન ચલાવ્યું. અર્થાત્ ‘સ્વામી ચાસૌ નારાયણઃ ઇતિ સ્વામિનારાયણઃ ।’ આમાં બંને સાર્થક શબ્દનો કર્મધારય સમાસ છે. એમ સ.ગુ. શ્રી અદ્ભુતાનંદ સ્વામીના શિષ્ય વિદ્વાન સ.ગુ. શ્રી ઘનશ્યામચરણદાસજી સ્વામીએ કહ્યું છે :

‘યથા દેહસ્ય સંરક્ષાભારોડસ્ત્વેવાત્મનસ્તથા ।

સ્વભૂતસ્ય મમાયં તુ પ્રપન્નસ્ય વિદ્યાસ્યતિ ॥અ.૨૨ શ્લો. ૭૮॥

રક્ષણં શ્રીહરિઃ કૃષ્ણઃ સ્વામિનારાયણઃ પ્રભુઃ ।

ઇતિ સ્વામિત્વવિજ્ઞાનાત્પ્રત્યયો જાયતે હરૌ ॥અ.૨૨ શ્લો. ૭૯॥’

જેમ દેહના સંરક્ષણનો બધો ભાર જીવાત્માને માથે છે અર્થાત્ આત્મા જ દેહનું રક્ષણ કરે છે તેમ દાસભૂત શરણાગત મારું રક્ષણ શ્રીહરિકૃષ્ણ મહાપ્રભુ શ્રી સ્વામિનારાયણ કરશે જ, આ રીતે ભગવાનમાં સ્વામિપણાનું વિજ્ઞાન થતાં શ્રીહરિમાં દંઢ વિશ્વાસ બંધાય છે. આ રીતે સ્વામિપણાનું જ્ઞાન વિશ્વાસમાં કારણ બને છે ત્યારે જ ‘વિશ્વાસ્ય પુરુષોત્તમઃ’ શ્રુતિ સાર્થક થાય છે.

આવી રીતે સ્વામિનારાયણ એટલે ક્ષર-અક્ષરના આત્મા, સર્વજ્ઞ, સર્વકર્તા, સર્વાધાર, સર્વના નિયંતા, સર્વવ્યાપક, સર્વતંત્ર-સ્વતંત્ર, સ્વયંપ્રકાશક, સર્વાતર્થામી, સર્વકારણના કારણ, સર્વઅવતારના અવતારી પરબ્રહ્મ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ નામનો મહિમા ત્યારે જ યથાર્થ જાણ્યો કહેવાય કે જ્યારે એ નામને ધારણ કરનાર નામીને યથાર્થ ઓળખીએ અને જ્યારે નામી સ્પષ્ટપણે ઓળખાય જશે ત્યારે ‘સ્વામિનારાયણ’ નામનું ભજન કરવું નહિ પડે, થઈ જશે.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે સ્વયં પત્ર લખીને સંતો-ભક્તોને કહેલ છે :-

“કે (પુરુષોત્તમ) નારાયણનું નામ નામીએ સહિત લેવું તો તેને તેવું ફળ મળે છે. અધિક નામ જો ભાવથી લહે છે તો તે ભક્ત દેહ છતેજ ભગવાનના ધામને દેખે છે. માટે દરેક હરિભક્તોએ નામીએ સહિત નામ લેવું. નામીયુક્ત જે નામનું પ્રતિપાદન પોતે ન કરે તેને અમે દેહ અભિમાની કહી(એ) છીએ અને તે તો ગુરુદ્રોહી છે તથા સંતનો દ્રોહી છે અને જે નામીએ સહિત નામ લહે છે તેને આત્મદર્શી ગુરુભક્ત અને સંતભક્ત માનીએ છીએ. અને તે અક્ષરધામમાં સદાય રહે છે. અમારા આ પત્રનું અતિ પ્રતિપાદન સર્વે કરજો.”

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૧૫/૮૭)

‘મનઃ સંહત્ય વિષયાન્મન્ત્રાર્થગતમાનસઃ ।

ન દ્વતં ન વિલમ્બચ્ચ જપેન્મૌક્તિકપટ્ટિકવત્ ॥’

મનમાં ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતન કરી, મંત્રના અર્થને

મનમાં ચિંતવનની સાથે ન અતિ ઉતાવળે ને ન અતિ ધીરે માળાના પારાની સાથે જપ કરવો. (શબ્દકલ્પદ્રુમ કોષ)

(પુરુષોત્તમ) નારાયણનું નામ નામીએ સહિત લેવું તેનો જે અતિશે આગ્રહ રાખશે, તેના જીવને સુષુમ્ણા નામે નાડીને વિષે પ્રવેશ કરાવીને ષટ્ચક્ર ભેદીને વૈકુંઠથી પર ગોલોક, તેથી પર ચિદાકાશ તેની વિષે તેને પ્રવેશ કરાવશે તે સારું (પુરુષોત્તમ) નારાયણનું નામ નામીએ સહિત અતિશય આગ્રહથી જે જે ભક્તો જીભથી નામ ઝાઝા લેવા અને જો ઝાઝાં ઝાઝાં લેશે તો દેહ સતે પુરુષોત્તમનું ધામ દેખશે ને જો થોડા થોડા લેશે તો મુઆ સમે (મૃત્યુ સમયે) દેખશે. તે સારું નામી વિના નામ તો જેમ ફૂલ (ખીલ્યા) વિનાનું પુષ્પ, વાંઝણી સ્ત્રી પુત્ર (સંતાન) વિના, તેમ નામી વિના નામ, તે સારું (પુરુષોત્તમ) નારાયણનું નામીએ સહિત જે નામ તેનું અતીશે પ્રતિપાદન નહી કરે તેને દેહગુરુ (દેહાભિમાની) જાણવા, વચનદ્રોહી જાણવા, સંતના દ્રોહી જાણવા, સરવે સત્સંગી સમસ્ત વાંચજો. સં. ૧૮૬૨ના માહ વદી ૮ને ગુરુવાર. (શ્રીહરિનો પ્રસાદીનો પત્ર પેજ નં. ૫ તથા શ્રી સ્વા. અવતારી સ્વરૂપ નિરુપણ. પેજ.નં. ૮૦૭)

‘શ્રી સ્વામિનારાયણ’ નામને ધારણ કરનારા નામી કોણ છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સદ્ગુરુવર્ચ શ્રી રામાનંદ સ્વામીએ લાલજી સુથાર (ભાવિ નિષ્કુળાનંદ સ્વામી)ને ભૂજનગરમાં કહ્યો હતો તે ‘શ્રીહરિલીલામૃત’ ગ્રંથમાં નોંધતા પ.પૂ. ૫.૬. આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ કહે છે :-

‘કહે લાલજી મોટા તે કેવા ? દત્તાત્રેય કે ઋષભદેવ જેવા; કે શું છે રામચંદ્ર સમાન ? રામાનંદ કહે સુણો કાન. જેમ કૃષ્ણ મોટા સરવેથી, તેમ આ છે મોટા વળી એથી; આ છે અવતારના અવતારી, ઘણું શું કહિયે વિસ્તારી.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૪/૩/૪૧-૪૨)

લાલજી સુથાર પૂછે છે : “શું વર્ણી કપિલ સમાન છે ? દત્તાત્રેય, ઋષભદેવ કે રામચંદ્રજી સમાન છે ?”

ત્યારે રામાનંદ સ્વામી કહે છે : “લાલજી ! વર્ણી તો કપિલ, દત્તાત્રેય, ઋષભદેવ કે રામચંદ્રજી વગેરેથી પણ શ્રેષ્ઠ છે.”

કરીને લાલજી સુથાર પ્રશ્ન કરે છે : “હે ગુરુદેવ ! વર્ણી આપણા ઈષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણ સમાન છે કે શું ?”

ત્યારે રામાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : “મારાથી જેમ શ્રીકૃષ્ણ અધિક છે તેમ ઈશ્વર એવા શ્રીકૃષ્ણથી આ વર્ણી અતિ અધિક છે.”

આટલી મોટાઈ આ તમામ નામના ધરતલ નામીમાં છે.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના પ્રાદુર્ભાવને વર્ણવતા સ્વયં શ્રીજીમહારાજના મુખેથી કાનોકાન સાંભળેલી વાત

સ.ગુ. શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે :- “વરતાલે આંબા હેઠળ પરમહંસે સહિત શ્રીજી મહારાજ સભા કરીને બિરાજમાન હતા, ને સર્વે પરમહંસ શ્રીજી મહારાજના ચરણકમળ સામું ચક્રોરપક્ષીની પેઠે જોઈ રહ્યા હતા; પછી ચાર પાટીદાર શ્રીજી મહારાજ પાસે આવ્યા, ને ત્યાર પછી શ્રીજી મહારાજે ચરણારવિંદ લાંબા કર્યાં તે ચરણારવિંદ સામું જોઈને તે બોલ્યા જે ‘હે મહારાજ ! તમારા ચરણારવિંદ સામું જોઈએ છીએ ત્યારે તો તમે પુરુષોત્તમ ભગવાન જણાઓ છો, ને તમારા શરીર સામું જોઈએ છીએ ત્યારે તો તમે મનુષ્ય જેવા જણાઓ છો. ને અમોએ ઘણે ઠેકાણે સભા દીઠી છે, પણ આમ એક નજરે તમ સામું સર્વે મનુષ્ય જોઈ રહ્યા છે; તેમ કોઈ ઠેકાણે આવી મનુષ્યની સભા અમોએ દીઠી નથી માટે અમોને આ વાત જેમ સમજાય તેમ કૃપા કરીને કહો ?’ ત્યાર પછી શ્રીજી મહારાજે કહ્યું જે ‘વિરાટ બ્રહ્મા છે, તેણે આ ચરણારવિંદ પૃથ્વી ઉપર આવે તેને અર્થે પોતાનાં પચાસ વર્ષ ને દોઢ પહોર દિવસ ચડ્યો ત્યાં સુધી સ્તુતિ કરી, ત્યારે આ ચરણારવિંદ પૃથ્વી ઉપર આવ્યા છે; પણ તમે તો હવે સૂઝે એમ સમજો. ને વળી હું અક્ષરધામમાંથી સદ્ગુરુ રૂપી સૂર્ય પ્રગટ થયો છું; ને આ સર્વ સંત છે તે સૂર્યમુખી કમળ ખીલ્યાં છે, તે સર્વે મારા મુખકમળ સામું જોઈ રહ્યા છે.’ એવી રીતે શ્રીજી મહારાજે પોતાના પુરુષોત્તમપણાની બહુ વાત કરી તેને સાંભળીને તેમને શ્રીજી મહારાજના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થયો.” (સ્વામીની વાતો : ૪/૧૮)

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણને આ ફૂટલા બ્રહ્માંડમાં લાવવા માટે વિરાટનારાયણે ૫૦ વર્ષ અને દોઢ પહોર પ્રાર્થના કરી ત્યારે સર્વોપરી પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ પ્રગટ થયા છે. સત્ત્રયુગ, ત્રેતાયુગ, દ્વાપરયુગ અને કળીયુગ એમ ચાર યુગની એક ચોકડી એવી ૧૦૦૦ ચોકડી જાય ત્યારે વિરાટનારાયણનો એક દિવસ થાય, તેમના એક દિવસમાં આપણા ૪,૩૨,૦૦,૦૦૦૦૦ ચાર અબજ બત્રીસ કરોડ વર્ષ થાય, જેવડો દિવસ એવડી જ રાત્રી. એવા ૩૦ દિવસનો મહિનો અને ૧૨ માસનું વર્ષ. એવા વિરાટનારાયણના ૫૦ વર્ષ અને દોઢ પહોર ગયો ત્યારે અક્ષરાધિપતિ પહેલા વહેલા આ ભૂમંડળ ઉપર પધાર્યા. અત્યાર સુધી જે અવતારો થયા તે અક્ષરાધિપતિના ન હતા; તે તો ગોલોકાધિપતિ કે વૈકુંઠાધિપતિ એટલે પ્રધાનપુરુષ કે પ્રકૃતિપુરુષના જ હતા.

આમ, પ્રત્યેક યુગમાં અવતરતાં ભગવાનના અવતારો બ્રહ્માના એક દિવસમાં ૪૦૦૦ પ્રગટે છે. એક વરસમાં ૩૬૫ x ૪૦૦૦ = ૧૪,૬૦,૦૦૦ (ચૌદ લાખ સાઈઠ હજાર) અવતારો થાય છે. જેમાં ૩,૬૫,૦૦૦ (ત્રણ લાખ પાંસઠ

ચિંતન

ઓક્ટોબર
૨૦૧૨ ૧૬

હજાર) વાસુદેવ, કૃષ્ણ વગેરે પણ ગણાઈ જાય છે. (એક વર્ષમાં ૧૪,૬૦,૦૦૦ અવતારો થતાં હોય તો એવા પચાસ વર્ષ સુધી વિરાટબ્રહ્માએ પ્રાર્થના કરી ત્યાં સુધીમાં તો કેટલા અવતારો થયા હોય તે ગણતરી કરવામાં આજના આધુનિક યુગમાં કોમ્પ્યુટર પણ વામણું બની જાય.) આ એક બ્રહ્માંડના વૈરાજપુરુષની વાત થઈ. આવા અસંખ્યાત બ્રહ્માંડોના અવતારો ગણાતાં અસંખ્ય અવતારો થાય તે સહજ છે

આ વાત પણ ‘શ્રીહરિલીલાસિંધુ’ ગ્રંથમાં રત્ન-૧ તરંગ - ૨૨માં લખવામાં આવી છે. વૈરાટપુરુષ પોતે ભગવાન શ્રીહરિની સ્તુતિ કરે છે કે, “હે (પુરુષોત્તમ) ભગવાન ! તમે મારી આ અર્ધા આયુષ્યમાં તમારા નિત્યનિમિત્ત અવતાર સો કરોડથી ઉપર થયા છે અને અવતારી (પુરુષોત્તમ) તો તમે આ સમયે એક જ વાર આ બ્રહ્માંડમાં આવ્યા છો.”

શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, આ બ્રહ્માંડના અધિપતિની દશ મૂર્તિઓ છે ૧. શ્રીકૃષ્ણનારાયણ ૨. નરનારાયણ ૨. વાસુદેવનારાયણ ૪. ભૂમાપુરુષ ૫. સંકર્ષણ ૬. અનિરુદ્ધ ૭. પ્રદ્યુમ્ન ૮. બ્રહ્મા ૯. વિષ્ણુ ૧૦. શિવ તેમણે મળીને (સાથે વિરાટબ્રહ્માએ પણ) બ્રહ્માના પચાસ વરસ સુધી પ્રાર્થના કરી ત્યારે આ (શ્રીહરિના) ચરણારવિંદ આંહી આવ્યા છે.

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતમણી ભાગ-૩ : વાત નં. ૧૨)

આ બ્રહ્માંડમાં બીજા અવતાર ઘણા થયા પણ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ બ્રહ્માંડ બ્રહ્માંડ પ્રત્યે એક જ વાર પધારે છે. સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ‘ભગવદ્ ગીતા’માં કહે છે :-

‘યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।

અધ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્ય હમ્ ॥

પરિત્રાણાય સાધૂનામ્ વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્ ।
ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ॥’

જ્યારે જ્યારે ધર્મનો નાશ થાય, અધર્મની વૃદ્ધિ થાય, સાધુ-બ્રાહ્મણોનો વિનાશ થાય તેવા દુષ્કૃત્યો સર્જાય ત્યારે ત્યારે ધર્મનું સ્થાપન કરવા દરેક યુગે યુગે હું જન્મને ધારણ કરું છું. (શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા : ૪/૭-૮)

શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમસ્કંધમાં સ્વયં શ્રીકૃષ્ણનારાયણ મુચુંકુંદ રાજાને કહે છે :-

‘જન્મકર્માભિધાનાનિ સન્તિ મેડઙ્ગ ! સહસ્રશઃ ।

ન શક્યન્તેડનુસંઙ્ખ્યાતુમનન્તત્વાન્મયાડપિ હિ ॥

ક્વચિદ્રજાંસિ વિમમે પાથિવાન્યુરુજન્મભિઃ ।

ગુણકર્માભિધાનાનિ ન મે જન્માનિ કહિંચિત્ ॥’

હે રાજા ! ઘણા જન્મના અંતે કદાચ પૃથ્વીના રજકણોને ગણી શકાય, પણ મારા ગુણો, કર્મો અને જન્મોને ગણી શકાય નહીં. મારા હજારો અવતાર થયા છે. મારા અવતારો

અસંખ્ય હોવાથી હું પણ તેને ગણી શકતો નથી.

(શ્રીમદ્ ભાગવત : ૧૦/૫૧/૩૭-૩૮)

ગોસ્વામી તુલસીદાસજી ‘રામાયણ’માં કહે છે :-

‘જબ જબ હોઈ ધરમકી હાની, બાઢહી અસુર અધમ અભિમાની ।
કરહિ અનીતિ જાઈ નહિ બરની, સીદહી ઊમિ ઘેનુ સુર ધરની ॥’

પરંતુ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ તો સ્વયં કહે છે કે, હું આ બ્રહ્માંડમાં પહેલીવાર આવ્યો છું. શ્રીજીમહારાજના જ મુખે સાંભળેલી વાત કરતા સ.ગુ. શ્રી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી કહે છે :-

‘આ વારનો જે અવતાર રે, એવો ન થાય વારંવાર રે;
નથી આવ્યા ને આવશું ક્યાંથી રે !, જન જાણજ્યો સૌ મનમાંથી રે.’

(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ : ૩૨/૨૦)

ભક્તચિંતામણી ગ્રંથમાં સ.ગુ. શ્રી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી પોતાના શબ્દોમાં કહે છે :-

‘સુણો સહુ હું શું કહું, વરણવી વારમવાર;
નથી દીઠો નથી સાંભળ્યો, આ જેવો બીજો અવતાર.

અતિ સામર્થ્ય વાપરી, હરિ ધરિ મનુષ્યનું દેહ;

આ દિન મોર્યે આગમે, નથી સુણી શ્રવણે તેહ.’

(ભક્તચિંતામણી : ૧૬૨/૧-૨)

આ જ વાતને સ.ગુ. શ્રી પ્રેમાનંદ સ્વામી આ રીતે કહે છે :-

‘આ ધામ ધામી ક્યારે નો’તા પધાર્યા;

ઈશ્વર કોટિ સ્તુતિ કરીને હાર્યા રાજ. શીદનેળ’

(કીર્તનામૃત : પેજ નં. ૧૦૩, સરધાર પ્રકાશન-૨૦૧૦)

‘એવા થયા ન થાશે કોઈ, કે અવતાર ભુવિ ફરી રે લોલ !
આજ તો અટળક ઢળીયા નાથ; કે દયા અતિશે કરી રે લોલ.’

(પ્રેમાનંદ કાવ્ય ભાગ-૧ : ૫૬ - ૭૬૪, કડી-૧૭)

સં. ૧૯૧૯માં ‘શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર’ના પંદરમા પુરના એકતાલીસ તરંગ પૂરા થયા હતા, તે વખતે આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ અક્ષરધામ સિધાવ્યા તે પહેલા આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ પણ આ ગ્રંથ વાંચી બોલી ઊઠ્યા :

‘સર્વોપરિ ભયે યહ અવતારા, એસે અવતાર ન ભયે કોઈ વારા;
સર્વોપરિ જો ચરિત્ર કરતાહિ, સત્સંગમે જન બોલત રહા હિ.’

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૧૫/૪૭/૩૭-૩૮)

સ.ગુ. શ્રી આધારાનંદ સ્વામી ‘શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર’ ગ્રંથમાં કહે છે :

‘એસો ન કોઈ દિન ભયો અવતારા, ફેર કોઈ દિન હોન ન હારા;
જો જીન કે હોય ભાગ્ય અપારા, સો માનેગે જન અહ હિ વારા.’

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૩/૨૫/૪૭)

સ.ગુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી અક્ષરધામ સિધાવ્યા તેના થોડા દિવસ પહેલા જ નિત્યાનંદ સ્વામીને સ્વામી કહે છે :-

‘એસો અવતાર ભયે નહિ કેહા, સુનિ ઓર શાસ્ત્રમે તેહા;
જડમતિકું જાને નહિ આયે, દારણતા કે પાપ રહાયે.’

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૭/૪૯/૧૦)

સ.ગુ. શ્રી અખંડાનંદ બ્રહ્મચારી ‘શ્રીહરિચરિત્રમ્’ ગ્રંથમાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની અદ્વિતીયતા નોંધતા લખે છે:-

‘અવતારા હરેર્મ્નો બહવોડત્ર ભવન્તિ ચ ।
ભૂતા લોકે ભવિષ્યન્તિ નૈતતુલ્યસ્તુ કોડપિ વૈ ॥
उपमा सहजानन्दस्वामिनस्त्वस्ति नेतरा ।
हेतुः सर्वावताराणां स्वयं श्रीपुरुषोत्तमः ॥’

(શ્રીહરિચરિત્રમ્ : ૪/૫૪/૭-૮)

ભગવાન શ્રીહરિના અસંખ્ય અવતારો થાય છે, થયા છે અને થશે. પરંતુ આ અવતારી શ્રીહરિ જેવો કોઈ થયો નથી, થશે પણ નહિ. મહાપ્રભુ શ્રી સહજાનંદ સ્વામિને બીજા કોઈ અવતારોની ઉપમા આપી શકાય જ નહિ. કારણ કે આ તો સર્વ અવતારોના કારણ સ્વયં પુરુષોત્તમનારાયણ છે.

સ.ગુ. શ્રી વૈષ્ણવાનંદ સ્વામી ‘શ્રીહરિલીલાસિંધુ’ ગ્રંથમાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની અદ્વિતીયતા વર્ણવતા લખે છે :- “બાલપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામ મહારાજના નામકરણ સંસ્કાર માટે પધારેલા માર્કંડેય ઋષિ બાલપ્રભુની હસ્તારેખા જોઈ બોલી ઊઠ્યા:”

‘તુમ પૂછે હમ સન બાત મુનિ સોઈ, ધામ કે ધામી કહાય હે;
કહુ દિવસ ભૂવિપર આએ નહિ હરિ, અબ કિ બેર સો આય હે.’
(શ્રીહરિલીલાસિંધુ : ૧/૬/૨૩)

સ.ગુ. શ્રી અવિનાશાનંદ સ્વામી પણ ભગવાન શ્રીહરિની અદ્વિતીયતા નિરૂપતા જણાવે છે :-

‘સ્વયં પોતે નથી આવીયા, પુરુષોત્તમ આપ;
તે આ ફેરે પધારીઆ, લેઈ મુક્ત અમાપ. ॥૮૧॥’
(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : ૫૬-૨૪૫)

‘થયો નથી થાશે નહી, આવો અવતાર;
અવિનાશાનંદનો નાથજી, અવતારી આ વાર. ॥૧૦૧॥’
(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : ૫૬-૨૫૮)

પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ પણ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની અદ્વિતીયતા વર્ણવતા લખે છે:-

‘આવ્યા નથી ને નથી આવનાર, છે જે પ્રભુ અક્ષરબ્રહ્મ પાર;
તે આવિયા છે નરદેહ ધારી, તેથી દિસે આજ દિવાળી સારી.’
(શ્રીહરિલીલામૃત : ૪/૨૩/૧૬)

યોગમૂર્તિ શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી પોતાની વાતોમાં ‘પુરુષોત્તમ નિરૂપણ’ પ્રકરણમાં પાટીદારોના વચન નોંધતા સ્વયં લખે છે :-

“હે મહારાજ! તમે સર્વોપરી પુરુષોત્તમ છો. માટે તમારા પુરુષોત્તમપણાના નિશ્ચયમાં સંશય ન થાય એવી કૃપા કરો. પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે આ પુરુષોત્તમ તો આ બ્રહ્માંડને વિષે ક્યારેય આવ્યા નથી ને આવશે પણ નહીં માટે આ તો સર્વોપરી મૂર્તિ છે માટે આ જે નિશ્ચય તે ફરવા દેવો

નહિ.” (શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતો/પુરુષોત્તમ નિરૂપણ : વાત - ૧૫૫)

“આ અવતાર નહિ આતો સર્વોપરી અવતારી છે તે સર્વોપરી કલ્યાણ જીવનું કરે છે, ને આવા તો કોઈ થયા નથી ને થાશે પણ નહિ એવા તો એ એક જ છે.”

(શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતો/પુરુષોત્તમ નિરૂપણ : વાત - ૧૬૬)

સ.ગુ. શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પણ પોતાની વાતોમાં લખે છે :-

“પછી શ્રીજી મહારાજ બોલ્યા જે, ‘અમે તો આ બ્રહ્માંડને વિષે આવ્યા નથી ને આવશું પણ નહિ. માટે આ જે તમને નિશ્ચય થયો છે તે ફરવા દેવો નહિ.’”

(શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતો : ૪/૧૩)
વૈરાગ્યમૂર્તિ સ.ગુ. શ્રી નિષ્કુળાનંદ સ્વામી દ્વારા રચિત ‘નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય’ અને ‘ભક્તચિંતામણિ’ વગેરે ગ્રંથોમાં ભગવાન શ્રીહરિનું પુરુષોત્તમપણું, સર્વોપરીપણું અને સર્વાવતારીપણું ખૂબ જ સચોટ અને ચોટદાર રીતે વર્ણન કર્યું છે :

‘કોટિ મુક્તો સેવા કરે, રોમ રોમ રસરૂપ;
અંગ પ્રકાશ અગમ અતિ, અક્ષરાતીત સ્વરૂપ.
કોટિ અવતારના કારણ કહી, કોટિ કૃષ્ણ કરજોડ;
નિષ્કુળાનંદ રહી ચરણમે, મેરે ઈષ્ટકી હજુર.’
(કીર્તનરત્નમાળા : ૫૬-૧૫૭૨)

‘એવા મળ્યા છે મહારાજ, જે કોઈ સર્વેના શ્યામ છે રે;
વળી રાજ એ અધિરાજ, એને આધારે સહુ ધામ છે રે.
ધામ ધામના જે રહેનાર, હજુર રહે છે જોડી હાથને રે;
કરી આરત્યશું ઉચ્ચાર, શિશ નમાવે છે નાથ ને રે.’
(ચોસઠપદી, ૫૬ : ૨૮)

‘જોડ્ય નથી જડતી જગમાંયે જોતેજી,
ઘણી ઘણી રીતે ઘટમાં ગરી ગોતેજી.

બીજા અવતારના અવતારી પોતેજી,
આપે આવિયા સર્વે સામર્થિ સોતેજી. ॥૧૧॥’

(સારસિદ્ધિ, કડવું : ૪૧)

‘અનંત સામર્થિ અનંત ઐશ્વર્ય, અનંત પરાક્રમ અપાર;
અનંત ધામના ઘણી હરિ, વળી અનંત શક્તિ આધાર. ॥૮૧॥
સહુ ઉપર એ શ્રીહરિ, એની ઉપર નહિ કોઈ એક;
પૂરણ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પોતે, એને આધારે બીજા અનેક. ॥૮૧॥’
(સારસિદ્ધિ : કડવું - ૪૪)

‘અણુ એક એથી નથી અજાણું, જાણો એ છે અંતરજામી;
તેને તજીને જે ભજે બીજાને,
તે તો કહેવાય લુણ હરામી રે; સંતોભ ॥૩૧॥’

(ભક્તિનિધિ : કડવું - ૧૭૫૬ - ૪)

‘જે જે લોકમાં આચરણ જેહ, દેખે કહે જથારથ તેહ;
જે જે લોકના જે અધિપતિ, કરે પ્રકટ પ્રભુની વિનતિ. ॥૭૧॥

સિંતન

ઓક્ટોબર ૨૦૧૨ ૨૧

તે જ સુખદાય સહજાનંદ, જગજીવન જે જગવંદ;
જે કોઈ સર્વે કારણના કારણ, તેણે કર્યું છે તન ધારણ. ॥૧૧॥
સર્વે અવતારના અવતારી, તે જ સહજાનંદ સુખકારી;
જે કોઈ સર્વે ધામના ધામી, જાણો તે જ સહજાનંદ સ્વામી. ॥૧૨॥
(ભક્તચિંતામણી : ૧૦૧)

‘અલૌકિક મૂર્તિ આજની, ધરી ધર્મકુમાર;
જોતાં ના’વે જોડયમાં, આ સમ અન્ય અવતાર. ॥૧૩॥
સમર્થ મૂર્તિ સુખભરી, ધરી ન ધરશે કોય;
સર્વોપરિ છે શ્રીહરિ, સહજાનંદ પ્રભુ સોય. ॥૧૪॥
(હરિસ્મૃતિ : ૭)

‘આ મૂર્તિ નહિ અન્ય જેવી, અચરજકારી છે;
હરિ ધરી ન ધરશે એવી, અચરજકારી છે.’

(હરિસ્મૃતિ : ૭/૪૩)

‘આઘે મધ્યે અંત્યે અવતાર, થયા અગણિત થાશે અપાર;
પણ સર્વેના કારણ જેહ, તે તો સ્વામી સહજાનંદ એહ.’

(અવતારચિંતામણી - નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય : ૩૨)

‘એહ આદિ બહુ અવતાર રે, તે તો અવતારીના નિરધાર રે. ॥૧૫॥
પણ સર્વે રીતે સુખકારી રે, તે તો પુરુષોત્તમ અવતારી રે;
તેહ પોતે પધાર્યા છે આજ રે, અક્ષરધામના ધામી મહારાજ રે. ॥૧૬॥
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૧૦)

‘પુરુષોત્તમ પધાર્યા, સર્વે અવતારના આધાર;
અગણિત જીવ આ જગતના, તે સહુની લેવા સાર. ॥૧૭॥
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૧૧)

‘મહામોટો પ્રતાપ પ્રગટાવી રે, રીત નોતમ ન્યારી ચલાવી રે;
જેને ઉપર નહિ ઢિજો કોય રે, તે તો જેમ કહે તેમ હોય રે. ॥૧૮॥
સૌના નાથ નિયંતા સ્વામિ રે, સૌ ધામ તણા પણ ધામી રે;
તે તો અટળક આજ ઢળિયા રે, થયા સુખી જન જેને મળિયા રે. ॥૧૯॥
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૧૨)

‘કાંજે પામ્યા અમારો પ્રસંગ રે, તેને તુલ્ય આવે કેમ ગંગ રે;
એને સ્પર્શ્યતા વામન પાવે રે, તે તો હરિ અવતાર કા’વે રે. ॥૨૦॥
પણ અવતારના જે અવતારી રે, વાત તેની તો જાણજો ન્યારી રે;
જાણો પુરુષોત્તમનો સ્પર્શ રે, તે તો સહુ થકી છે જો સરસ રે. ॥૨૧॥
સર્વે ધામના જે કોઈ ધામી રે, તે તો અમે નારાયણ સ્વામી રે;
વાત આજની છે અતિ મોટી રે, જેથી જીવ તર્યા કોટિ કોટિ રે. ॥૨૨॥
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૪૪)

‘નો’તી દીઠી નો’તી સાંભળી રે,
પ્રગટાવી એવી પુનિત પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે.
સર્વેના સ્વામી જે શ્રીહરિ રે,
સર્વેના કા’વિયા શ્યામ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે.’

(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૫૫/૮)

‘સૂરજ સહજાનંદજી રે,
આપે થયા છે ઉદ્યોત, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે.
પૂર્વની દિશાએ પ્રગટી રે, ખોટા મોટા તે કર્યા ખદ્યોત,
પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે.’

(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૫૫/૧૫)

‘અષાઢી મેઘે આવી કર્યા રે,
ઝાઝાં બીજાં ઝાકળ, પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે.
પૂર ચાલ્યા તે પૃથ્વીયે રે, ઘોયા ધરતીના મળ,
પુરુષોત્તમ પ્રગટી રે.’

(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૫૫/૧૬)

‘અનેક જીવને ઉપરે, અટળ ટળ્યા અવિનાશ;
જગજીવન કાપી આપી પદવી, બ્રહ્મમો’લે કરાવ્યો નિવાસ.
અણ ચિંતવે આવી ગયા, અતિ અચાનક અલબેલ;
ખબર ન પડી ષટ્મતને, એવો ખેલી ગયા ખેલ.’
(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૫૦)

અદ્વૈતમત, દ્વૈતમત, દ્વૈતાદ્વૈતમત, શુદ્ધાદ્વૈતમત,
વિશિષ્ટાદ્વૈતમત, અચિંત્યદ્વૈતાદ્વૈતમત વગેરે મતોના
અનુયાયીઓ આંખો ચોળતા રહી ગયા અને સાંખ્ય, યોગ,
ન્યાય, વૈશેષિક, મીમાંસા અને વેદાંત આ ષડ્દર્શનના
ભણેલાઓ પણ કહેતા :-

- ભગવાનને ત્રિયુગી કહ્યા માટે કળિયુગમાં ભગવાન ન
હોય.

- અમે તો શાસ્ત્રને આધારે ભગવાન ઓળખી લઈશું.

- યોગીઓ કહેતા અમે યોગથી જાણી લઈશું.

- શેખમતના આશ્રિતો કહેતા તેરમી સિદ્ધિ પાર થાય તો
કલ્યાણ.

- દ્વિગંબર શ્વેતાંબર જૈન કહે કે પાંચમા આરામાં મોક્ષ થાય,
અત્યારે ન થાય.

- ફકીરો-સંન્યાસીઓ કહે કે આત્યંતિક પ્રલયે કલ્યાણ થશે.

- જંગમપથના કહે છે કે ભગવાન તો અગમ્ય છે તે અત્યારે
પ્રગટ ક્યાંથી હોય ?

સાધુસંતો, ભક્તો, ભેખધારીઓ, સંન્યાસીઓ, યોગીઓ,
ધર્માચાર્યો, ગુરુઓ, શિષ્યો, પીરો, મુરિદો, તુર્કીઓ, સજ્જનો,
તત્ત્વચિંતકો, વેદાંતીઓ, જ્યોતિષ પ્રાચાર્યો, શાસ્ત્રકારો, લેખકો,
કવિઓ, પંડિતો, શાસ્ત્રીઓ, સાહિત્યકારો, રામાયણીઓ,
પુરાણીઓ, ઇતિહાસકારો, કથાકારો, ઉપદેશકો, માણભટ્ટો,
કલાકારો - આ તમામ વિચાર કરતા રહી ગયા. આ હકીકતને
દર્શાવતા સ્વામી આગળ લખે છે :-

‘પણ કોઈનું ધાર્યું ન રહ્યું રે, પણ ધારે વચ્ચે બીજું થયું રે;
એવો લીધો અલૌકિક અવતાર રે, સહુના ધાર્યા વિચાર્યાથી બા’ર રે.
બહુ રહ્યા સહુ વાટ જોતા રે, પીર મુરિદ ગુરુ શિષ્ય સૌતા રે;
અણચિંતવી આનંદ એ’લિ રે, થઈ અમૃતરસ ચાલ્યો રેલિ રે.
તેમાં પડ્યા સાકરના કરા રે, વરસ્યા મોતિના મેઘ ખરા રે;
ભાગી સરવે ભૂખ્યાની ભૂખ રે, કર્યું દૂર દારિદ્ર દુઃખ રે.
આપે આવી ગયા અણધાર રે, જન ઉદ્ધારવા આણિવાર રે;
અકળ કળા એની ન કળાણી રે, કાહ્યા શ્યાણાને રહી અજણિ રે.
ન પડી ગમ રહ્યા ગમ ખાઈ રે, ના’વી વાત મતિના મત માંઈ રે;

અગમ અપાર કા'વે અકળ રે, કહો કેને પડે એની કળ રે.'

(પુરુષોત્તમ પ્રકાશ, પ્રકાર : ૫૦)

અવતાર અને અવતારી બંને સ્પષ્ટપણે અલગ જ છે. સ્વયં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ વચનામૃતમાં કહે છે :-

- “વેદ, પુરાણ, ઇતિહાસ ને સ્મૃતિઓ એ સર્વ શાસ્ત્રમાંથી અમે એ સિદ્ધાંત કર્યો છે, જે જીવ, માયા, ઈશ્વર, બ્રહ્મ અને પરમેશ્વર એ સર્વે અનાદિ છે.” (વચ. અં. પ્ર. ૧૦)

- “પુરુષોત્તમ ભગવાન, અક્ષરબ્રહ્મ, માયા, ઈશ્વર અને જીવ એ જે પાંચ ભેદ તે અનાદિ છે.” (વચ. ગ. પ્ર. ૭)

‘શ્રી સત્સંગિજીવન’ ગ્રંથના પ્રથમ પ્રકરણના ૫૧માં અધ્યાયમાં આ પાંચ ભેદોના લક્ષણનું સવિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવેલું છે.

‘ભેદો હિ વાસ્તવો નૂનં જીવેશબ્રહ્મણાં હરે : ।

નિત્યાનાં નિત્ય ઇત્યાદિશ્રુતિભિઃ પ્રતિપાદિતઃ ॥’

જીવો, ઈશ્વરો જે વૈરાજાદિ અને અક્ષરબ્રહ્મ તથા ભગવાન શ્રીહરિનો ભેદ વાસ્તવિક છે. નિત્યાનાં નિત્યઃ વગેરે શ્રુતિઓએ પ્રતિપાદન કરેલો જ છે. (શ્રી સત્સંગિજીવન : ૪/૨૧/૫૪)

હવે જો અવતાર (દ્વિતૈતન્ય) અને અવતારી બંને એકજ હોય તો જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ આ જે શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનું અજોડ તત્ત્વજ્ઞાન ભાંગીને ભુકો થઈ જાય. કારણ કે ત્યારે પાંચભેદને બદલે જીવ, માયા, બ્રહ્મ અને ઈશ્વર, આ ચાર તત્ત્વોનો જ ભેદ રહે. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્વયં પાંચ ભેદ સ્વીકારે છે. માટે પ્રધાનપુરુષથી આરંભી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સુધી ઈશ્વરો કહેવાય. પૃથ્વી ઉપર જ્યારે અધર્મ વધે ત્યારે પ્રધાનપુરુષના અવતારો અધર્મનું ઉચ્છેદન કરી ધર્મનું સ્થાપન કરે છે, માટે ઈશ્વરરૂપ અવતારો અને અવતારી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા આ બંનેમાં ભેદ સ્પષ્ટ છે.

સ.ગુ. શ્રી વૈષ્ણવાનંદ સ્વામીએ ‘પુરુષોત્તમવિવાહ’ ગ્રંથની રચના કરીને ભગવાન શ્રીહરિની સર્વોપરીતાને સ્પષ્ટતાથી ઉલ્લેખ કરી છે. વૈષ્ણવાનંદ સ્વામીએ આ ગ્રંથની રચના કરીને શ્રીજીમહારાજને વંચાવ્યો હતો એવો આ પ્રમાણરૂપ ગ્રંથ છે તેમાં અવતાર-અવતારીના ભેદને વર્ણવતા સ્પષ્ટ કહે છે :

‘સર્વે અવતારના અવતારી, સેવે ચતુર્વ્યૂહ જેને પ્યારી. ॥૨॥ અક્ષરાતીત મુક્ત અપાર, પૂજે ચરણકમળ જેનાં સાર. ॥૩॥ મહાકાળ અને માયા મૂળ, પુરુષ અક્ષરબ્રહ્મ અતુલ; સેવે શક્તિ સર્વે અકામી, કહે વૈષ્ણવાનંદ તે હું પામી. ॥૪॥’

(પુરુષોત્તમવિવાહ, પદ : ૧૧)

‘નહિ યેકુંઠવાસી એવા, નહિ ગોલોકવાસી જેવા; નોય ભૂમાપુરુષ સુખધામ, આ તો પૂરણકામ અકામ. નોય મચ્છ ને કચ્છ વરાહ, નોય વામન રામ અથાહ;

નહિ શ્વેતદ્વીપ-પતિ શ્યામ, નહિ બદરિકાવાસી અકામ. આ તો સર્વેના સ્વામી છે એક, એમ જાણે તે પરમ વિવેક.’

(પુરુષોત્તમવિવાહ, પદ : ૧૨)

પ.પૂ. ધ.ધુ. આદિઆચાર્ય શ્રી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજના દીક્ષિત સ.ગુ. શ્રી અવિનાશાનંદ બ્રહ્મચારીએ પોતાના કાવ્યમાં અનેક કીર્તનોમાં ભગવાન શ્રીહરિને સર્વોપરી, સર્વ અવતારોથી જૂદા અને સર્વાવતારના કારણ તરીકે વર્ણવ્યા છે.

‘અવતાર ને અવતારીનો, જેને વિવેક થાય;
તે જાય અક્ષરધામમાં, મહામુક્ત કે’વાય. ॥૧॥
અવતારી અવતારને, સરખા જેહ જાણે;
તેને વિવેકી ન જાણવો, કહું શાસ્ત્ર પ્રમાણે. ॥૨॥
ચક્રવર્તિ ભૂપાલને, કેવો ખંડિયો રાજા;
તે તો વિવેકી કહે નહી, કહે મૂર્ખ સમાજ. ॥૩॥
સમુદ્ર ને સરોવરને, કેમ સરખું લેવાય;
અવતાર ને અવતારીને, તુલ્ય નવ કે’વાય. ॥૪॥
તારાના ગણ છે નભમાં, વળી જાણ્યો ત્યાં ચંદ;
તેને બરોબર લઈ કહે, કેયે મતિના મંદ. ॥૫॥
વડવાનળ વળિ વહનીને, કહે તુલ્ય મસાલ;
જાણે તેમ અવતારીને, હોય બુદ્ધિના બાલ. ॥૬॥
ચિંતામણિ ને હિરામણિ, તેને એક જે જાણે;
તેને મંદ મતિ જાણવો, કહું શાસ્ત્ર પ્રમાણે. ॥૭॥
અવતાર ને અવતારીમાં, ભેદ અનંત અપાર;
દેષાંત પ્રમાણે જાણજ્યો, ખોટું નથી લગાર. ॥૮॥
અપાર મહિમા નાથનો, તેતો નવ કે’વાય;
જેવા જાણે મહારાજને, તેવો તે થાય. ॥૯॥
અગણિત મહિમા જુકત છે, સ્વામી સહજાનંદ;
અવિનાશાનંદ નિશ્ચે કહે, ધારી પ્રભુ સુખકંદ. ॥૧૦॥’
(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : પદ - ૨૫૨)

‘સો અક્ષર કે વાસી સંતત, પુરુષોત્તમ પ્રભુ અવતારી;
કારણ સભ અવતાર કે કાવે, પ્રેરક સભ કે સુખકારી. ॥૧॥
અનંત કોટિ મહાવિષ્ણુ ઉપાસે, ચતુરવ્યૂહ સેવત ભારી;
નિશાદીન ધ્યાન ઘરત હે ઉર મે, રહવત મરજી અનુસારી. ॥૨॥’
(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : પદ - ૧૫)

‘અનંત કોટિ બ્રહ્માંડ મેં એહિ સમ, નહિ હે દુખે કોઈ ધામ;
પુરુષોત્તમ અક્ષરપુરવાસી, વિચરે સંતત ઘનશ્યામ. ॥૧॥
અવતારી અવતાર અમીત કે, ધામ સકલ કે સુખધામી;
અનંત નામ કે નામી કાવે, સો શ્રીસહજાનંદ સ્વામી. ॥૨॥
સો સહજાનંદ સભ કે કારન, સભહી નીચંતા શુભ કરણી;
તાકો મહીમા કીન કછુ મુખ, કવિ અવિનાશાનંદ વરણી. ॥૧૦॥’
(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : પદ - ૧૬)

ચિંતન

ઓક્ટોબર
૨૦૧૨

૨૩

‘શ્રીસહજાનંદ શામળો, બ્રહ્મમોહોલના વાસી;
પુરુષોત્તમ પરમાત્મા, પૂરણ સુખરાશી. ॥૧॥
અનંત કોટિ અવતારના, આપે અવતારી;
પ્રેરક સર્વેના શ્રીહરિ, પોતે સુખકારી. ॥૨॥
ચતુરવ્યુહ ઉપાસના, કરે નીશદીન ભારી;
મહા વિશ્નુ ધ્યાન ઘરે, નીત પ્રેમ વધારી. ॥૩॥
સર્વ નિયંતા શ્રીહરિ, સર્વ સુખના ધામ;
તે પ્રગટ્યા દયા કરી, પોતે છપેએ ગામ. ॥૪॥
સ્વયં પોતે નથી આવીયા, પુરુષોત્તમ આપ;
તે આ ફેરે પધારીઆ, લેઈ મુક્ત અમાપ. ॥૫॥’

(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : ૫૬-૨૪૫)

‘અવતારી સહિ અવતારના, પોતે આવ્યા છે આજ;
તે માટે સામર્થ્ય જનને, દેખાડે છે મા’રાજ. ॥૬॥
આગે અવતારે કરી, કર્યા પ્રાક્રમ ભારી;
ભક્ત હારે તેવાં કરે, માટે આ અવતારી. ॥૭॥
જેવા તેવા હોય જીવને, ધારણા તે ધરાવે;
દેખાડે અક્ષરધામને, માટે અવતારી કાવે. ॥૮॥
કેટલાક ભક્તને આ દેહે, ગતી સ્વતંત્ર આપી;
કોટિ બ્રહ્માંડમાં જાય તે, અષ્ટ આવર્ણ કાપી. ॥૯॥’

(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : ૫૬-૨૫૧)

‘થયો નથી થાશે નહી, આવો અવતાર;

અવિનાશાનંદનો નાથજી, અવતારી આ વાર. ॥૧૦॥’

(અવિનાશાનંદ કાવ્ય : ૫૬-૨૫૮)

સ.ગુ. શ્રી જગદીશાનંદ બ્રહ્મચારી પણ અવતાર-
અવતારીનો વિવેક ભતાવતાં લખે છે :-

‘બીજા જે અવતાર અનેક, રહે હાજર જોડી હાથને રે;
ઘરી અંતરમાં દંટ ટેક, કરે રાજી સદા નિજનાથને રે. ॥૧॥
સર્વ અવતારના જે ભાવ, તે પ્રભુજીએ પોતામાં દેખાડ્યા રે;
ભારે એશ્વર્ય દેખાડી માવ, અવતારી જુદા પાડ્યા રે. ॥૨॥
એવા પ્રગટ જે ભગવાન, તેનો દંડાવ દંટ રાખવો રે;
જગદીશ કહે એ જ તાન, બીજો સંશય કાઢી નાખવો રે. ॥૩॥’

(શ્રીજી સર્વોપરિ સ્વરૂપ સંગ્રહ)

આદિઆચાર્ય પ.પૂ. ધ.ધુ. શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ
‘શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ’ ગ્રંથમાં શ્રીજીમહારાજને અવતારના
અવતારી છે એમ સ્પષ્ટતા કરતા વિવિધ વચનો કહે છે :-

● સિદ્ધો શ્રીજીમહારાજની સ્તુતિ કરતાં કહે છે :

‘યે ત્વાં વદન્તિ પરમં નિશ્ચિલાવતારહેતું સુરૈઃ

સદૃશમત્ર તવાવતારૈઃ ।

જાનન્તિ મન્દમતયો નહિ તે ત્વદીયં તત્ત્વં હરે ! વિધિમુખૈરપિ
ચાઽવિતર્ક્યમ્ ॥’

‘હે ભગવન્ ! સર્વ અવતારના કારણ, માટે સર્વોપરી એવા
તમને જે આ લોકમાં બીજા અવતારો તથા

દેવતાઓની તુલ્ય કહે છે, તે મંદબુદ્ધિવાળા મનુષ્યો બ્રહ્માદિક
દેવતાઓ દ્વારા પણ તર્ક ન કરી શકાય એવું તમારું તત્ત્વ તેને
જાણતા નથી.’ (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૨/૪૮/૮)

● શ્રીજીમહારાજ જગન્નાથપુરીમાં નીલકંઠવર્ણી રૂપે હતા
ત્યારે,

‘તતસ્તત્ર જગન્નાથસ્તં જ્ઞાતૈવાઽવતારિણમ્ ।

સદાઽદૃશ્યઃ સિષેવેઽન્યૈઃ શ્રીધાર્મિ પુસ્ત્રોત્તમમ્ ॥’

ધર્મના પુત્ર શ્રીહરિને સર્વ અવતારના અવતારી પુરુષોત્તમ
જાણીને જગન્નાથજી અદૃશ્ય સ્વરૂપે શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનને
સેવતા હતા. (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૨/૫૦/૨)

● પર્વતભાઈનો એક પ્રસંગ પણ તેમાં નોંધેલ છે.
અગતરાઈના પર્વતભાઈને સંકલ્પ થયો કે નૃસિંહ અવતારનું
રૂપ કેવું હશે ? પછી શ્રીજીમહારાજની ઈચ્છાથી તેમને
ચોવીસેય અવતારોનાં દર્શન થયાં. પછી તેમણે આ
અવતારોને મહારાજની મૂર્તિમાં લીન થતા જોયા. આવી રીતે
પર્વતભાઈનો સંકલ્પ સત્ય કરીને શ્રીહરિ પોતે જ પર્વતભાઈને
કહે છે,

‘દૃષ્ટાસ્ત્વયાઽવતારા યે યુગપત્સર્વશોઽદ્ભુતાઃ ।

તેષાં હેતુમહેતું માં ત્વં વેદૈવાવતારિણમ્ ॥’

‘તમોએ એક સાથે સર્વ અલૌકિક અવતારોને જોયા, તે
સર્વના કારણરૂપ અવતારી મને જ જાણો. હું સર્વનું કારણ છું,
પણ મારું કારણ કોઈ નથી.’ (સર્વાવતારહેતુત્વેઽપિ સ્વયં
હેતુર્વર્જિતમ્) (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૩/૧૮/૩૮)

● આ જ ગ્રંથમાં શ્રીહરિ પોતાનું સ્વરૂપ સમજાવતાં કહે
છે,

‘ભૂતાસ્તથા ભવન્તો મે ભવિષ્યા યેઽપિ ભૂરિશઃ ।

અવતારાસ્ત્વહં તેષામવતાર્યસ્મિ કારણમ્ ॥

સોઽહમેવાઽક્ષરાદ્ ધામ્નો દિવ્યૈશ્વર્યાદિસંયુતઃ ।

અવતારી ક્ષિતૌ નૂનં યુષ્મદર્થમિહાઽગતઃ ॥’

‘હે ભક્તજનો ! મારા ઘણાક અવતાર થયા છે, વર્તમાનકાળે
છે ને ભવિષ્યમાં થશે, તે સર્વનો કારણ અવતારી તે હું જ છું.
અક્ષરધામનો અધિપતિ અવતારી જે હું તે અક્ષરધામથી દિવ્ય
એશ્વર્ય યુક્ત, આ પૃથ્વી પર ભરતખંડમાં તમારે અર્થે આવ્યો
છું.’ (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ : ૫/૮/૩૨, ૩૩)

● સ્વર્ગવાહિની ગંગાજી એકવાર અતિશય ગર્વ અને
ઉત્સાહ સભર હતા. નરનારાયણ ભગવાને કારણ પૂછતા
ગંગાજીએ કહ્યું કે, ભગવાન ત્રિવિક્રમ (વામન) અને આપના
સ્પર્શથી પવિત્ર થયેલ હું શા માટે ગર્વ ન કરું ? ત્યારે નરનારાયણ
પ્રભુએ જણાવ્યું કે, હે ગંગા ! નરે સહિત મેં તારામાં સ્નાન કર્યું છે
તેથી અને ત્રિવિક્રમ (વામન) અવતારે પાદસ્પર્શથી પવિત્ર કરી

છે, તેથી તું ગર્વ ન કર, કારણ કે ત્રિવિક્રમ અને મારાથી પણ પર સર્વ અવતારના અવતારી પુરુષોત્તમનારાયણ અક્ષરધામમાં વિરાજે છે. (શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ: ૮/૧૦/૯-૧૭)

‘અપિ બ્રહ્મન્સ ભગવાન્ પરમાત્મા સનાતનઃ ।

બ્રહ્મધામ્નિ ત્વયા દૃષ્ટ આવયોઃ કારણં પરમ્ ॥’

‘શ્રી નારાયણ તે નારદજીને કહે છે કે, હે બ્રહ્મન્ ! જે સનાતન પરમાત્મા ભગવાન જે તમે (અક્ષર) બ્રહ્મધામને વિષે દીઠા તે ભગવાન અમારા બંનેનાં પરમ કારણ છે.’

(શ્રી સ્કંદપુરાણ, વૈષ્ણવ.વા. મા.અ. ૧૮)

શ્રીજીમહારાજ ગઢડા અંત્ય પ્રકરણના ૩૮મા વચનામૃતમાં કહે છે :-

“પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તેના સ્વરૂપમાં ને અક્ષરધામને વિશે રહ્યા જે ભગવાન, તેના સ્વરૂપમાં કાંઈપણ ભેદ નથી, એ બે એક જ છે. અને એવા જે આ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે અક્ષરાદિક સર્વના નિયંતા છે, ઈશ્વરના પણ ઈશ્વર છે, ને સર્વકારણના પણ કારણ છે, ને સર્વોપરી વર્તે છે, ને સર્વ અવતારના અવતારી છે, ને તમારે સર્વેને એકાંતિકભાવે કરીને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે.”

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે વચનામૃતમાં અવતાર અને અવતારી બંને પરસ્પર અતિશય ભિન્ન છે - એ વાત અતિશય સુસ્પષ્ટપણે સમજાવી છે. તેઓ ગઢડા મધ્ય પ્રકરણના ૯મા વચનામૃતમાં કહે છે :-

“સર્વોપરી ને સદા દિવ્ય સાકારમૂર્તિ અને સર્વ અવતારનું અવતારી એવું જે ભગવાનનું સ્વરૂપ છે તે જ મને પ્રાપ્ત થયું છે’ તે માટે પોતાને સાક્ષાત્ મળ્યું જે ભગવાનનું સ્વરૂપ તેને સદા દિવ્ય સાકારમૂર્તિ ને સર્વ અવતારનું કારણ અવતારી એવું જાણવું. અને જો એમ ન જાણે ને નિરાકાર જાણે ને બીજા અવતાર જેવા જાણે તો એનો દ્રોહ કર્યો કહેવાય.”

આ વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે અવતારી અને અવતારનો ભેદ ચોખ્ખો બતાવ્યો છે. હવે જો બંનેને સમાન સમજે તો ભગવાનના સ્વરૂપનો દ્રોહ કર્યો કહેવાય.

આ જ રીતે સ્તોત્રરત્ન ભાષ્યમાં પણ શ્રી યામુનાચાર્યજી કહે છે :-

‘યસ્તુ નારાયણં દેવં સમત્વેનાભિમન્યતે ।

સ તુ તેનાવમાનેન નરકાત્રાતિ વર્તતે ॥ (ભાગવત)

જે પુરુષ ભગવાન પુરુષોત્તમ નારાયણને અન્ય દેવ જેવા જાણે છે, તે પુરુષ અવગણનાના દોષથી નરકમાં પડે છે. (ભાગવત)

‘ચે તુ સામાન્યભાવેન મન્યન્તે પુરુષોત્તમમ્ ।

તે વૈ પાષણ્ડિનો જ્ઞેયા નરકાર્હા નરાધમાઃ ॥ (ભારત)’

જે મનુષ્યો ભગવાન પુરુષોત્તમને સામાન્યભાવથી (દેવ-

મનુષ્યાદિ જેવા) જુએ છે, અને માને છે તેઓને પાખંડી જાણવા; તે નરાધમ પુરુષો નિશ્ચે નરકને જ પામે છે. (મહાભારત) (સ્તોત્રરત્ન ભાષ્ય: શ્લોક-૧૧)

વચનામૃતમાં કોઈ વખત પ્રસંગોપાત્ત સભામાં બેઠેલા વિભિન્ન પ્રકારના મુમુક્ષુઓની પાત્રતા પ્રમાણે શ્રીજીમહારાજે પોતાના સ્વરૂપ વિશે જુદી જુદી વાતો કરી હોય, પરંતુ એ ઉપદેશોમાં ખૂબ જ સાવધાની અને પ્રતીતિપૂર્વક સંપાદન કરનાર નંદસંતોએ એ પ્રકારના વચનામૃતોને અંતે, ‘મહારાજ પોતે સર્વોપરી, સર્વાવતારના અવતારી છે’ ‘સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે’ વગેરે શબ્દોથી સ્પષ્ટતા કરી છે; જેથી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના કહેવાનાં ભાવાર્થ કે તાત્પર્ય અને પ્રયોજનને સમજ્યા વગર એમનાં એ પ્રસંગોપાત્ત ઉચ્ચારેલાં વચનોને આધારે કોઈ મહારાજને કેવળ સાધક, ભક્ત, ઉપાસક, સાધુ, અનાદિમુક્ત, ગુરુ, ઉપદેષ્ટા કે અન્ય અવતાર જેવા ન માની લે. એવી તકેદારી સર્વત્ર રાખેલી છે.

હવે આપણે વચનામૃત સંપાદક નંદસંતોએ જે તે વચનામૃતને અંતે કરેલી સ્પષ્ટતાવાળાં કેટલાંક વચનામૃતો જોઈશું.

પ્ર.૪૪ - “એવી રીતે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા તે તો પોતાના ભક્તને શિક્ષાને અર્થે છે એમ જાણવું, અને પોતે તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે.”

લો.૧૩ - “એવી રીતે ભક્તજનની શિક્ષાને અર્થે શ્રીજીમહારાજે વાર્તા કરી, ને પોતે તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે.”

લો.૧૪ - “એવી રીતે પોતાના ભક્તજનની શિક્ષાને અર્થે શ્રીજીમહારાજે વાર્તા કરી, ને પોતે તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે.”

લો.૧૮ - “એવી રીતે શ્રીજીમહારાજની વાર્તા સાંભળીને સર્વે સાધુ તથા સર્વે હરિભક્ત તે શ્રીજીમહારાજને સર્વ અવતારના કારણ અવતારી જાણીને દિવ્યભાવની અતિશય દેહતા કરતા હવા.”

પં.૬ - “એવી રીતની વાર્તાને સાંભળીને સર્વે સાધુ તથા હરિભક્ત તે શ્રીજીમહારાજને વિશે સર્વકારણપણું જાણીને ઉપાસનાની દૃઢતા કરતા હવા.”

પં.૭ - “એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના ભક્તજનની શિક્ષાને અર્થે પોતાના સ્વરૂપની જે અનન્ય નિષ્ઠા તે સંબંધી વાર્તા કરી, તેને સાંભળીને સર્વે પરમહંસ તથા હરિભક્ત તે શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપની એવી જ રીતે વિશેષે દૃઢતા કરતા હવા.”

મ.૧૩ - “એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના

શ્રી સ્વામિનારાયણ ચિંતન

ઓક્ટોબર ૨૦૧૨ રપ

ભક્તજનની શિક્ષાને અર્થે પરોક્ષપણે પોતાના પુરુષોત્તમપણાની વાર્તા કરી, તેને સાંભળીને સર્વે સાધુ તથા હરિભક્ત તે એમ જ માનતા હતા જે, 'જે તેજને વિષે મૂર્તિ કહી તે જ આ શ્રીજીમહારાજ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.'

મ. ૨૨ - "એમ શ્રીજીમહારાજે પોતાનું વૃતાંત ભક્તજનના કલ્યાણને અર્થે કહ્યું, ને પોતે તો સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે."

અં. ૩૦ - "એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના ભક્તની શિક્ષાને અર્થે પોતાનું વર્તન લઈને વાર્તા કરી, ને પોતે તો સાક્ષાત્ શ્રી પુરુષોત્તમ નારાયણ છે."

અં. ૩૧ - "એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાના પુરુષોત્તમ-સ્વરૂપના નિરૂપણની વાર્તા પરોક્ષપણે કરીને કહી."

અં. ૩૯ - "એવી રીતે શ્રીજીમહારાજે કૃપા કરીને બીજાને સમજાવવા સારું પોતાનું વર્તન લઈને વાર્તા કરી, ને પોતે તો સાક્ષાત્ શ્રી પુરુષોત્તમ નારાયણ છે."

શ્રીજીમહારાજે વચનામૃતમાં ઘણીવાર 'શ્રીકૃષ્ણ' શબ્દનો પ્રયોગ પોતાના માટે એટલે કે પ્રત્યક્ષ બધા ભક્તોને નયનગોચર મનુષ્યરૂપ મૂર્તિ માટે કર્યો હોય તેવું સ્પષ્ટપણે જણાય છે. આના માટે ભગવાન શ્રીહરિએ જ્યાં જ્યાં 'શ્રીકૃષ્ણ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તેની આગળ અથવા પાછળ 'પ્રત્યક્ષ', 'તમારા સૌના નયનગોચર', 'પ્રગટ પ્રમાણ', 'સાક્ષાત્' વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે. જેમ કે -

ગા. પ્ર. ૯ :- "...શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો પ્રત્યક્ષપણે નિશ્ચય કર્યો હોય...", "...અને જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનને વિષે દેઢ નિષ્ઠા રાખે છે...", "...જેને ભગવાનને વિષે અનન્ય નિષ્ઠા હોય તેને પ્રત્યક્ષ ભગવાન વિના બીજું કંઈ ઈચ્છવું નહિ..."

ગા. પ્ર. ૨૦ :- "...પ્રકાશને મધ્યે પ્રત્યક્ષ એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેની મૂર્તિને જુએ છે અને નારદ, સનકાદિક જેવો સુખીયો પણ થાય છે..."

ગા. પ્ર. ૨૭ :- "...પૂર્વે જે જે અનંત પ્રકારના આશ્ચર્ય થઈ ગયાં છે તથા હમણા જે થાય છે તથા આગળ થશે તે સર્વે મને મળ્યા એવા જે પ્રત્યક્ષ ભગવાન તે વતે જ થાય છે..."

ગા. પ્ર. ૩૧ :- "...ભગવાનના ભક્તની જે મોટપ છે તે તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનના નિશ્ચયે કરીને તથા તે ભગવાનની આજ્ઞાને વિષે વર્તવે કરીને છે..."

ગા. પ્ર. ૪૭ :- "...સત્તારૂપ એવો જે પોતાનો આત્મા તે રૂપે નિરંતર વર્તે અને પોતાના ઈષ્ટદેવ એવા જે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા તેને સર્વથી પર અને અતિશુદ્ધ સ્વરૂપ અને સદા દિવ્ય સાકાર મૂર્તિ સમજે..."

ગા. પ્ર. ૪૯ :- "...જેવા પોતાને પ્રત્યક્ષ ભગવાન મળ્યા છે

તેની મૂર્તિ સામે જોઈ રહેવું એ અંતર્દષ્ટિ છે..."

ગા. પ્ર. ૫૧ :- "...સર્વના કારણ જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેની દૃષ્ટિએ કરીને જોઈએ ત્યારે એ પુરુષોત્તમ ભગવાન વિના બીજું કંઈ ભાસે જ નહિ. એવા જે ભગવાન તે જ કૃપા કરીને જીવના કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વીમાં સર્વે મનુષ્યને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે..."

ગા. પ્ર. ૫૬ :- "...માટે જેને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા હોય તેને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ તથા બીજા કોઈ શ્રેષ્ઠ ગુણ હોય તેને અભિમાને કરીને અટંટ થવું નહિ. તો એ પુરુષના હૃદયને વિષે પ્રગટ પ્રમાણ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ તે પ્રસન્ન થઈને નિવાસ કરીને રહે છે..."

ગા. પ્ર. ૫૯ :- "...સમજણે સહિત જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે નિશ્ચય તે જ પરમેશ્વરને વિષે અસાધારણ સ્નેહનું કારણ છે..."

ગા. પ્ર. ૭૮ :- "...અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન, સંકર્ષણ અને વાસુદેવ; એ જે ચતુર્વ્યૂહ તથા કેશવાદિક જે ચોવિશ મૂર્તિઓ તથા વરાહાદિક જે અવતાર એ સર્વના કારણ એવા જે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનો મહિમા અતિશયપણે કરીને સમજે તો તેને ભગવાનની શ્રવણાદિક જે નવધા ભક્તિ તે અચળ રહે..."

સા. ૧૬ :- "...અને તે પછી તે ભક્તજનના હૃદયને વિષે ભગવાનની ઈચ્છાએ કરીને જણાતું જે અક્ષરબ્રહ્મમય એવું તેજ તેને વિષે સાક્ષાત્ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેનું દર્શન થાય છે..."

કા. ૭ :- "...પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમને વિષે જે દેઢ નિષ્ઠા તેને આત્યંતિક કલ્યાણ કહીએ..."

કા. ૧૦ :- "...અને જીવનું કલ્યાણ તો આટલી જ વાતમાં છે જે, 'પ્રગટ પ્રમાણ એવા જે શ્રીકૃષ્ણનારાયણ તેનું જ કર્યું સર્વ થાય છે, પણ કાળ, કર્મ ને માયાદિક કોઈનું કર્યું કંઈ થતું નથી.' એવી રીતે ભગવાનને વિષે જ એક કર્તાપણું સમજવું..."

લો. ૧ :- "...તેમ પ્રત્યક્ષ જે શ્રીકૃષ્ણનારાયણ તે શુભ-અશુભ સર્વ ક્રિયાને કર્તા થકા આકાશની પેઠે નિર્લેપ છે એમ જાણે..."

લો. ૭ :- "...માટે એ સર્વને બ્રહ્મ કહ્યા છે પણ એ સર્વ શરીર છે અને એ સર્વના શરીરી, તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ છે..."

પં. ૬ :- "...માટે આ અવતાર સર્વોત્કર્ષપણે વર્તે છે, એવી રીતે જેની પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં અચળમતિ હોય ને એ મતિ કોઈ દિવસ વ્યભિચારને ન પામતી હોય..."

વર. ૧ :- “...તેમ જેને પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના સ્વરૂપનો દૃઢ નિશ્ચય થયો ને તેમાં કોઈ જાતનો કુતર્ક ન થાય તો તે પુરુષના પ્રાણ લીન ન થયા હોય તો પણ નિર્વિકલ્પ સમાધિ છે...”

અં. ૫ :- “...જો તે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની મૂર્તિ વિના કાંઈક બીજું ઈચ્છે તો તેને ન્યૂન સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે...”

અં. ૩૧ :- “...માટે તે જે ધામમાં રહી મૂર્તિ ને આ પ્રગટ શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ તેમાં અધિકપણે સાદૃશ્યપણું છે...”

‘શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુ’ ગ્રંથમાં સ.ગુ. શ્રી શતાનંદ સ્વામી લખે છે :-

ईश्वरत्वं महत्त्वञ्च यत्रान्येषामुदीरितम् ।

તત્રાસ્યૈવાન્વયેનૈવ તત્પ્રોક્તમિતિ દૃશ્યતામ્ ॥

कार्याऽर्थं यत्र यत्राऽस्याऽनुप्रवेशोऽस्ति च प्रभोः ।

સ સ પ્રોક્તોઽસ્તિ ભગવાનિતિ નૈવ સ્વતઃ ક્વચિત્ ॥

અર્થાત્ :- પુરુષોત્તમનારાયણ સિવાય અન્ય અવતારોને ઈશ્વર અથવા મહાન કહ્યા હોય તો તો તો પુરુષોત્તમનારાયણના અન્વયથી જ તેમની મહત્તા સમજવી. જે જે કાર્યને અર્થે જેમાં જેમાં પુરુષોત્તમનારાયણનો અનુપ્રવેશ થાય છે તેને તેને ભગવાન કહેવાય છે. પરંતુ સ્વતઃ પરમાત્મા અન્ય કોઈ નથી.

સ.ગુ. આધારાનંદ સ્વામી ‘શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર’માં ભગવાન શ્રીહરિના સર્વોપરીપણાના પ્રસંગો નોંધે છે :

‘પ્રતાપ દિખાયે ન લિખત જાઈ, ગુપચુપ કર રખત છિપાઈ; કોટિ બ્રહ્માં હનન કો પાપા, લગત હે દિન દિન અમાપા.’

આ પ્રગટ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણનો અનંત પ્રતાપ દેખ્યો છે, છતાં પણ તેને જે જે ગુપચુપ કરીને રાખે છે પણ બીજા અવતારાદિક કે અક્ષરાદિ મુક્તોના સ્વામી આ પ્રગટ શ્રી સહજાનંદ સ્વામી છે એવી જે અધિકતા બીજાની આગળ કહે નહિ તેને દિવસે દિવસે કોટિ બ્રહ્માંડનો નાશ કર્યાનું અમાપ પાપ લાગે છે. (શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૮/૧૩)

● ગઢડામાં લાડુદાનજી (બ્રહ્માનંદ સ્વામી)ને સમાધિમાં બદરિકાશ્રમને વિષે નરનારાયણનું દર્શન થાય છે. તેઓ શ્રીહરિના ચરિત્રો પૂછે છે. લાડુદાનજી તેમને શ્રીહરિની થોડીક વાત કરે છે. પછી નરનારાયણ સૌને કહે છે, ‘નારાયણ બોલત ભયે, સુનો નર તુમ ભ્રાત; અવતાર અનંત હિ ભયે, એસિ ન સુનિ કોઈ બ્રાત. ॥૩૬॥ અવતાર અનંત કારણ ચહ, અક્ષરપતિ અપિનાશ; શ્રીપુરુષોત્તમ પ્રગટે, અધર્મકે કરન નાસ. ॥૩૭॥ તબ બોલે મુનિ તેહિ જોઈ, હમ જાનત તુમ હો સોઈ; તબ બોલે નારાયણ દેવા, હમ જેસે સો અનંત હે એવા. ॥૪૪॥’

ગઢડામાં શ્રીજીમહારાજે લાડુદાન ગઢવીને સાધુ કરી

શ્રીરંગદાસ નામ પાડ્યું. ત્યારે રાજાઓએ તેમને પૂછ્યું કે તમે શો પ્રતાપ દેખીને ભેખ લીધો ? ત્યારે શ્રીરંગદાસે કહ્યું કે મને સર્વોપરી વાત મળી છે. સર્વ સુખના કારણ આ પ્રગટ શ્રીહરિ છે. એમનાથી બીજું કોઈ અધિક નથી. આવી વાત ક્યારેય મળી નથી. હું સમાધિ વખતે બદરિકાશ્રમમાં ગયો. ત્યાં મેં નરનારાયણને પૂછ્યું કે તમે જ અહીં બદરિકા તળે બેઠાં થકા ત્યાં અવતાર ધર્યો છે ? ત્યારે નરનારાયણ બોલ્યા કે જે સર્વોપરી શ્રીહરિ અક્ષરના પતિ છે, એમના જેવા સમર્થ બીજા કોઈ નથી. અનંત અવતાર થયા છે, તે બધા જ આ શ્રીહરિની મરજી પ્રમાણે વર્તે છે. આ શ્રીહરિ જ સર્વના કારણ છે. તેઓ સૌની ઉપર છે, પરંતુ એમની ઉપર અમારી જેવા બીજા કોઈ નથી.

(શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર : ૪/૧૨ તથા શ્રી સ્વા.

અવતારી સ્વરૂપ નિરૂપણ : અધ્યાય : ૧૦૬)

સ.ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામી પણ અવતારીને અવતાર જેવા જાણે તેને અવળી સમજણ છે એમ જણાવતાં કહે છે :- “જેને પ્રમાદ અને મોહ હોય તેને એકાંતિક ધર્મ તો આવે જ નહિ, કાં જે એની સમજણ જ અવળી હોય તે શું ? તો પુરુષોત્તમને અવતાર જેવા જાણે ને અવતારને પુરુષોત્તમ જેવા જાણે.”

(શ્રી શુકાનંદ સ્વામીની વાતો : ૧૩)

સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી પણ સમજાવે છે કે :- “જ્યાં જ્યાં પ્રગટ પુરુષોત્તમપણાની વાત આવે છે, ત્યાં ત્યાં સર્વેની બુદ્ધિ ભ્રમી જાય છે પણ સર્વ ઠેકાણે પ્રત્યક્ષ હરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમને લઈને બીજાને પુરુષોત્તમ કહ્યા છે.”

(શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતો, પુરુષોત્તમ નિરૂપણ : વાત - ૧૬૧)

● “માટે આપણે તો અવતારને વિશે મોટપ ન સમજવી. અને મહારાજ સર્વ અવતારોના અવતારી પોતે એક જ છે. અને અવતારમાત્રના સ્વામી છે. ને બીજા સર્વ અવતાર મહારાજના ભક્ત છે. એમ સમજવું ને બીજાને એમ સમજાવવું ને મહારાજે વ્યાપકાનંદ સ્વામીને પણ પોતાના સ્વરૂપને વિષે ચોવીસ અવતાર લીન કરી દેખાડ્યા, અને પર્વતભાઈ પણ ચોવીસ અવતારને મહારાજની સ્તુતિ કરતા નિરંતર દેખતા. એવા એવા હજારો વાર ચમત્કાર મહારાજે જણાવ્યા છે. તથા હમણાં પણ જણાય છે. તે આપણે બીજા અવતાર જેવા મહારાજને કેમ સમજીએ ? માટે આપણે તો ચોખ્ખી ઉપાસના સમજવી જે, બીજા અવતાર તથા અક્ષરના મુક્ત તથા અક્ષર અને પૂર્વ જે જે અવતાર થઈ ગયા છે તથા આગળ થાશે એ સર્વના અવતારી શ્રીજી મહારાજ છે.

ચિંતન

ઓક્ટોબર ૨૦૧૨ ૨૭

સત્સંગ સમાચાર પત્રિકા

સ્વામી ધનશ્યામદાસજી તથા શા. સ્વામી સર્વમંગલદાસજી તથા સાધુ ધર્મવલ્લભદાસજી

વણાદરા

વડતાલ પ્રદેશના વણાદરા ગામને આંગણે યોજાયેલ એકાદશી સત્સંગ સભામાં પધારતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી

સરધાર

શ્રીજીપ્રસાદિભૂત તીર્થધામ સરધારને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી તથા પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે યોજાયેલ જલઝીલણી મહોત્સવ (તા. ૨૬-૯-૨૦૧૨ ભાદરવા સુદ - ૧૧)

મુંબઈ

મુંબઈ શહેરને આંગણે વરાછા-પુણા ખાતે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી સમસ્ત ભૃહદ મુંબઈ પરાવિસ્તાર ધર્મકુળ આશ્રિત શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સમાજ દ્વારા તા. ૬-૧૦-૨૦૧૨ થી ૧૩-૧૦-૨૦૧૨ સુધી શ્રાદ્ધ માસ નિમિત્તે 'સેવણ મહોત્સવ તથા સત્સંગ'નું સરદારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના અનુજગુરુબંધુ પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજી વક્તાપદે ભવ્ય આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં વાસી, ભૂલેશ્વર, કૂર્લા, થાણા, ઘાટકોપર, ડોંબીવલી, મીરારોડ, કાંદિવલી, દહિસર, મલાડ, બોરિવલી વગેરે પરાવિસ્તારના ભક્તોએ આ મહોત્સવ તથા સત્સંગનો લાભ લઈને પોતાના જીવનમાં ધન્યભાગી બનાવ્યા હતા.

ચિંતન ઓકટોબર ૨૦૧૨ ૨૬

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધારમાં ઠાકોરજીનો થાળ તથા સંતો-ભક્તોને રસોઈ દેનારની શુભ નામાવલી

શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ યુવક મંડળ • પ.ભ. શ્રી પુનમભાઈ મહાન્તી - ઓરિસ્સા • પ.ભ. શ્રી મારુતિ માર્ઠલ સ્ટોન - સરધાર • અ.નિ. ગોરધનભાઈ પોપટભાઈ દેસાઈ હ. ભાવેશભાઈ - ભાવનગર • પ.ભ. શ્રી નીતિનભાઈ પ્રવિણભાઈ વઢવાણ • પ.ભ. શ્રી ભગવાનજીભાઈ લાલજીભાઈ તાલાલા • પ.ભ. શ્રી ઈશ્વરભાઈ ડુંગરશીભાઈ પટેલ (વિકાસ મોટર્સ - અમદાવાદ) • પ.ભ. શ્રી જયસુખભાઈ ઉકાભાઈ ગજેરા - રૂપાવટી • પ.ભ. શ્રી ધનશ્યામભાઈ જીવાભાઈ પાવરા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી પુનમભેન વિજયભાઈ પરમાર - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી કાનજીભાઈ પોપટભાઈ રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી ધીરુભાઈ ગોકળભાઈ ભુડા - ગોપલાણ • પ.ભ. શ્રી જીણાભાઈ વનરાવનભાઈ પચ્છમ • પ.ભ. શ્રી રમેશભાઈ પોપટભાઈ દેસાઈ - ભાવનગર • પ.ભ. શ્રી વિનોદભાઈ પોપટભાઈ દેસાઈ - ભાવનગર • પ.ભ. શ્રી કિષ્ના પી. કોરાટ - સરધાર • પ.ભ. શ્રી મુકેશભાઈ એકલેરા - સ્ટોર સરધાર • પ.ભ. શ્રી કિરીટભાઈ ભગવાનભાઈ સોની - મોટા દડવા • પ.ભ. શ્રી નીનીલભાઈ પાનેલીયા - ચિતલ • પ.ભ. શ્રી મગનભાઈ હિરજીભાઈ પરમાર - બોડકા સ્વામીના • પ.ભ. શ્રી કાંતિભાઈ છગનભાઈ દરજી - સરધાર • પ.ભ. શ્રી કિશોરભાઈ ગઢીયા - શાપર • પ.ભ. શ્રી રંજનભેન રાજુભાઈ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી શંભુભાઈ સવજીભાઈ ભેંસાણીયા - ભેંસાણ • પ.ભ. શ્રી માયાબેન મારુ - રાજકોટ • અ.નિ. લાભુબેન રાઘવભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી જયંતિભાઈ વધાસિયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી વિનુભાઈ હરિભાઈ ઘવા • પ.ભ. શ્રી લાભુભાઈ લાલાભાઈ લાખણોગા • પ.ભ. શ્રી રાકેશભાઈ શંભુભાઈ પટેલ - અમદાવાદ • પ.ભ. શ્રી જયંતિભાઈ ભીખાભાઈ ડોબરીયા • પ.ભ. શ્રી જગદીશભાઈ રણછોડભાઈ - અમદાવાદ • પ.ભ. શ્રી ગોપાલભાઈ મનજીભાઈ - અમદાવાદ • પ.ભ. શ્રી પ્રવિણભાઈ વઢવાણ • પ.ભ. શ્રી જે. બી. સોલંકી - અમદાવાદ • પ.ભ. શ્રી જગદીશભાઈ - રાજકોટ • અ.નિ. શ્રી હેમલતાબેન ભાણાભાઈ - ગોંડલ • પ.ભ. શ્રી રાજુભાઈ સુંદરભાઈ - પાલસંગા • પ.ભ. શ્રી દિનેશભાઈ ભવાનભાઈ - ગઢીયા • પ.ભ. શ્રી વિનોદભાઈ એમ ચૌહાણ - મોદાપુર • પ.ભ. શ્રી પરસોતમભાઈ વશરામભાઈ - બોડકા સ્વામીના • પ.ભ. શ્રી વિજયભાઈ ગોપાલભાઈ છાયાણી - જસદણ • પ.ભ. શ્રી ડી. કે. દેસાઈ - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી ભરતભાઈ ડાયાભાઈ સાવલીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી દિનેશભાઈ ડાયાભાઈ સાવલીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી મહેન્દ્રભાઈ ભુવા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી નરશીભાઈ સુહાલીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી તુલશીભાઈ સુહાલીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી કેતનભાઈ સોની નિલકંઠ જલેવર્સ - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી અવિનાશભાઈ પોકીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી પરસોતમભાઈ વાલજીભાઈ હિરપરા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી વિકલભાઈ ગોરધનભાઈ કચીરીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી ગંબીરદાદા ત્રિવેદી - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી નિલેશભાઈ સોની - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી પ્રવિણભાઈ પાનસુરીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી નરશીભાઈ મુળજીભાઈ - ધનશ્યામનગર • શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - ચણાકા • પ.ભ. શ્રી ડાયાલાલ ગોકળદાસ ગોટેયા - કેશોદ • પ.ભ. શ્રી નિલેશભાઈ ખીમજીભાઈ - કેશોદ • શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સમાજ - કેશોદ • પ.ભ. શ્રી મનસુખભાઈ - સાંકળી જેતપુર • પ.ભ. શ્રી રેશ્માબેન હર્ષદભાઈ - શંકરપરા બોટાદ • પ.ભ. શ્રી જસુબેન રવજીભાઈ કળથીયા - બોટાદ • પ.ભ. શ્રી ભીમજીભાઈ કલ્યાણભાઈ કળથીયા - બોટાદ • શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - શંકરપરા બોટાદ • શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - પીપરડી • પ.ભ. શ્રી દિલીપભાઈ પાનસુરીયા - બીલા • પ.ભ. શ્રી અરજીભાઈ પાંચાભાઈ ગજેરા - માંગવાપીપળી • શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર • પ.ભ. શ્રી હરેશભાઈ એમ. પટેલ - મુંબઈ • પ.ભ. શ્રી પ્રવિણભાઈ ખીમજીભાઈ પટેલ - સરધાર • પ.ભ. શ્રી હરિપ્રસાદ પરસોતમભાઈ - ભુનાવડા • અ.નિ. યશવંતભાઈ વિરજીભાઈ જાવિયા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી વિજયાબેન યશવંતભાઈ જાવિયા - રાજકોટ • અ.નિ. દેવેન્દ્રભાઈ છગનભાઈ ખુંટ - સરધાર • અ.નિ. મનજીભાઈ આલાભાઈ ઈંગોરાળા • પ.ભ. શ્રી પંકજભાઈ રાઘવભાઈ માલાણી - સુરત • પ.ભ. શ્રી વિશ્વરાજસિંહ એમ. યુડાસમા - ભુજ • પ.ભ. શ્રી દુપદ રાજુભાઈ - ભુજ • પ.ભ. શ્રી હિતેશભાઈ મહાવીર દુરિયર - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી ઝવેરભાઈ ગોવિંદભાઈ ઉગામેડી - ભાવનગર • પ.ભ. શ્રી મેહુલભાઈ ફિચડીયા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી હિતેશભાઈ પારેખ - સરધાર • પ.ભ. શ્રી લખમજીભાઈ કાનજીભાઈ યુડાસમા - ભાવનગર • પ.ભ. શ્રી રાજુભાઈ અરજીભાઈ સિંધવ - ભુપગઢ • પ.ભ. શ્રી પરસોતમભાઈ કાનજીભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી જીવદભાઈ જરામભાઈ ધુડક - રેડોઈ • પ.ભ. શ્રી મુકેશભાઈ સ્ટોલવાળા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી નટવરલાલ નાગરદાસ પટેલ - અમદાવાદ • પ.ભ. શ્રી શીવલાલભાઈ નારણભાઈ કોરાટ - રાજકોટ • અ.નિ. અરજીભાઈ મોહનભાઈ કોરાટ - શાપર વેરાવળ • પ.ભ. શ્રી મુકેશભાઈ અરજીભાઈ કોરાટ - શાપર વેરાવળ • અ.નિ. શ્રી શંભુભાઈ રામજીભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી મનસુખભાઈ માધાભાઈ - વિરપુર • અ.નિ. માવજીભાઈ ગોવિંદભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી દિનેશભાઈ નાનજીભાઈ - ધારેશ્વર • અ.નિ. શ્રી ભીમજીભાઈ વાલાભાઈ - ભુપગઢ • પ.ભ. શ્રી લાભુબેન ભગવાનભાઈ કોરાટ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી માનસિંગભાઈ મોહનભાઈ સિંધવ - હડમતાળા • અ.નિ. કુરજીભાઈ રાજાભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • અ.નિ. ગોવિંદભાઈ ભીખાભાઈ ગોહિલ • પ.ભ. નરનારાયણ હ. વાલજીભાઈ - સાંધલી • અ.નિ. ચંદુભાઈ માધવજીભાઈ મારુ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી મંજુબેન મગનભાઈ કોલકીયા - ધરાઈવાવડી • પ.ભ. શ્રી રુપિતભાઈ અનુભાઈ ધાનાણી - જાઓડા • અ.નિ. રાણીબેન ભાણાભાઈ લાખણોગા - જામકા • પ.ભ. શ્રી યુસાભાઈ રામજીભાઈ હુંમર - પીઠવડી • પ.ભ. શ્રી વાઘજીભાઈ ધનજીભાઈ કોરાટ - વેરાવળ શાપર • પ.ભ. શ્રી હિતેશભાઈ રાહોડ - રાજકોટ • અ.નિ. રમેશભાઈ ભવાનભાઈ ટાંક - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી માવજીભાઈ પરબતભાઈ ડાબી - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી માધાભાઈ રવજીભાઈ ઢાંકેયા - ખાંભા • અ.નિ. હિરજીભાઈ કરશનભાઈ મેમખીયા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી ધનશ્યામભાઈ ગોહલ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી કિશોરભાઈ ગોવિંદભાઈ - અમૃતવેલ • પ.ભ. શ્રી મોહનભાઈ ગંગદાસભાઈ રૈયાણી - ખરેડી • પ.ભ. શ્રી સ્નેહલબેન વ્રજલાલ જોગીયા - મેલબોર્ન • પ.ભ. શ્રી ભાવેશભાઈ વલ્લભભાઈ સાંગાણી - શાપર વેરાવળ • પ.ભ. શ્રી કરશનભાઈ ચોટલીયા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી જે. બી રાહોડ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. ધીરુભાઈ પ્રભુદાસભાઈ વ્યાસ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી આર. એમ. રાહોડ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી જયંતિભાઈ હળિયાદ - સુરત • પ.ભ. શ્રી ડુંગરશીભાઈ ગોપાલભાઈ નિસર - થાણા • પ.ભ. શ્રી શીવાભાઈ દેવજીભાઈ વસાણી - સરધાર • પ.ભ. શ્રી રવજીભાઈ શીવાભાઈ પાંબર - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી મહેશભાઈ વલ્લભભાઈ - ભારપંગોળી • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. પાર્વતીબેન નાનજીભાઈ બાબરીયા - અમરેલી • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. દેવાભાઈ નારણભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી મગનભાઈ ડાયાભાઈ - સુરત • પ.ભ. શ્રી અશોકભાઈ ઠાકરશીભાઈ - જેસર • પ.ભ. શ્રી દિલીપભાઈ હળિયાદ • પ.ભ. શ્રી ભરતભાઈ પટેલ - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી ધનશ્યામભાઈ પટેલ - અમદાવાદ • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. શાંતાબેન ગોપાલભાઈ પોકીયા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી કિરીટભાઈ હરિભાઈ ગઢીયા - કોડીનાર • પ.ભ. શ્રી સી.વી. ગમારા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. દુધીબેન વજુભાઈ ચોવટીયા - વડાલ • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. કુંવરબેન હિરાભાઈ બાસીરા - રાજકોટ • પ.ભ. શ્રી બાલાભાઈ ડાયાભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી ધનશ્યામભાઈ ગોરધનભાઈ - ભુપગઢ • પ.ભ. શ્રી નાગજીભાઈ કાનાભાઈ ઢાંકેયા - સરધાર • પ.ભ. શ્રી તેજસ કાળુભાઈ કાછીયા - રંગપુર • પ.ભ. શ્રી કાંતિભાઈ વિશ્વામભાઈ પીડીરીયા - માધાપર • પ.ભ. શ્રી અ.નિ. દેવજીભાઈ હરિભાઈ સિંધવ - ભુપગઢ • પ.ભ. શ્રી કનૈયાલાલ લાલજીભાઈ સોની - બોટાદ • પ.ભ. શ્રી શંભુભાઈ કાનજીભાઈ દેવાણી - સરાકડીયા • પ.ભ. શ્રી સવજીભાઈ વાલાભાઈ - ભાડુઈ

:: શરદપૂર્ણિમા મહોત્સવ ::

સરધાર : તા. ૨૯-૧૦-૨૦૧૨ અમરેલી : તા. ૨૮-૧૦-૨૦૧૨
સંપર્ક : કેતનભાઈ સોની - મો. ૯૮૨૨૫૦૯૧૭૨૧

:: શ્રી ગોપીનાથજી મહારાજનો પાટોત્સવ ::

તા. ૨૬-૧૦-૨૦૧૨, આસો સુદ - ૧૨
Online : www.gopinathji.com

દર મહિનાના પહેલા રવિવારે સરધાર અને મહિનાના છેલ્લા શનિવારે રાજકોટમાં યોજાતી

:: સરધાર ::

તા. ૪-૧૧-૧૨

:: સમય ::

સવારે ૯ થી ૧

અભયદાન સત્સંગ સભા

સંપર્ક :- શ્રી સ્વા. મંદિર - સરધાર, ફો.નં. ૦૨૮૧ - ૨૭૮૧૨૧૧. મો. ૯૮૭૯૭૫૮૫૦૩
શ્રી મહેન્દ્રભાઈ રાજકોટ - મો. ૯૪૨૬૨૨૮૫૫૮, શ્રી કરશનભાઈ રાજકોટ - મો. ૯૪૨૬૭૮૧૧૭૯

:: રાજકોટ ::

તા. ૧૭-૧૦-૧૨

:: સમય ::

રાત્રે ૯ થી ૧૧

30 ઓક્ટોબર ૨૦૧૨

ચિંતન

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી વિદમાન આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી વાળા પરિવાર આયોજીત ઉનાને આંગણે

શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ

વક્તા :- પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

પ્રારંભ
તા. ૭-૧૨-૨૦૧૨
કારતક વદ - ૮, શુક્રવાર

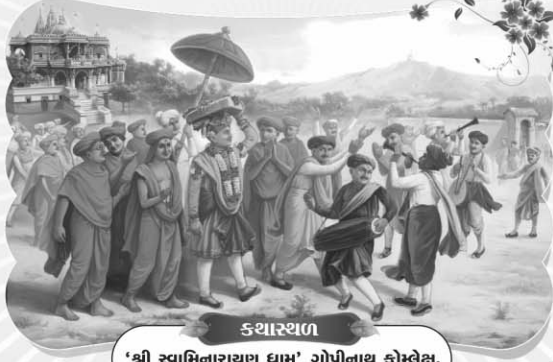
પૂર્ણાહુતિ
તા. ૧૩-૧૨-૨૦૧૨
કારતક વદ - ૩૦, ગુરુવાર

પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય
શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

કથા સમય

બપોરે ૩.૦૦ થી ૬.૦૦ રાત્રે
૮.૩૦ થી ૧૧.૩૦

કથાસ્થળ

‘શ્રી સ્વામિનારાયણ ધામ’ ગોપીનાથ કોમ્પ્લેક્સ,
હિંમત બિલ્ડીંગ, ગીરગઢડા રોડ, ઉના

સંપર્ક : ભારતીબેન બી. વાળા - મો. ૯૩૨૨૭૩૬૩૧૪

લક્ષ્મીબાઈ વી. વાળા - મો. ૯૮૨૫૨૪૨૬૬૨ વિહલભાઈ દોંગા - મો. ૯૮૭૪૭૨૭૩૭૪

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

નિમંત્રક

ભારતી ગાર્ડન કોન્ટ્રક્ટર - મુંબઈ,
શ્રી ભારતબેન ભીમજીભાઈ વાળા - ઉના

આ કથાપારાયણનું પ્રસારણ :- તા. ૮ થી ૧૪-૧૨-૨૦૧૨ સુધી રાત્રે ૮ થી ૧૨ **લક્ષ્ય** ચેનલ ઉપર કરવામાં આવશે...

પધારો ગોધરા

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતે ॥

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી વિદમાન આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ

સહ આજ્ઞાથી ગોધરાને આંગણે અતિ ભવ્ય

પધારો ગોધરા

શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ

શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ

અંતર્ગત

વક્તા : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

:: અધ્યક્ષશ્રી ::

પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય
શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

:: ઉપાધ્યક્ષશ્રી ::

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

કથા સમય

બપોરે ૩ થી ૬ રાત્રે ૮.૦૦ થી ૧૧.૦૦

આયોજક

ધર્મકુળ આશ્રિત શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ યુવક મંડળ - ગોધરા

મહોત્સવ સ્થળ :- લાલબાગ, ગાયત્રી મંદિર, બસ સ્ટેશન પાછળ, ગોધરા

સંપર્ક : પૂ. ધનશ્યામ સ્વામી - મો. ૯૮૨૫૧૩૪૧૦૮, નીતિન પટેલ - મો. ૯૮૨૫૧૧૫૧૦૮ ગોપાલ પટેલ - મો. ૯૮૮૮૦૪૭૬૬૫

મહોત્સવ પ્રસારણ :- તા. ૨૨ થી ૨૮-૧૨-૨૦૧૨ સુધી રાત્રે ૮ થી ૧૨ **લક્ષ્ય** ચેનલ ઉપર કરવામાં આવશે...

પવિત્ર ધનુર્માસમાં 'શ્રી સત્સંગિજીવન' ગ્રંથરાજના સંવાદસ્થાન ચક્રતીર્થ-જગન્નાથપુરીને આંગણે પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના શ્રીમુખે ૩૦૦મી 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' પ્રસંગે પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી વિદ્યામાન આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી નિસર પરિવાર દ્વારા આયોજીત

જગન્નાથપુરી મહોત્સવ

મહોત્સવ તારીખ :- ૩-૧-૨૦૧૩ માગશર વદ - ૬ થી
તા. ૧૧-૧-૨૦૧૩ માગશર વદ - ૩૦ સુધી

પ્રયોજક :- પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

વિશ્વવંદ્ય એવી ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ધર્મગ્રંથોમાં વર્ણન કરાયેલા અતિ પ્રસિદ્ધ અને મહિમાશાળી ભારત દેશના મુખ્ય ચાર તીર્થધામ માંહિલું એક તીર્થ એટલે જગન્નાથપુરી. સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પણ નીલકંઠવર્ણી વેશે તીર્થોમાં વિચરણ કરતી વખતે અહિં સં. ૧૮૫૪માં પધાર્યા હતા અને આ સ્થાનમાં પૃથ્વીના ભારરૂપ બનેલા કેટલાક દુરાચારી અસુરોના નાશ માટે શ્રી જગન્નાથજીની વિનંતિને માન આપીને દશ માસ સુધી અહિંના પ્રસિદ્ધ શ્રી ઈન્દ્રધુમ્ન સરોવરને કિનારે જ નિવાસ કરીને રહ્યા હતા અને અહિંના તમામ ક્ષેત્રોને પણ વિશેષ તીર્થત્વ આપીને પાવન કર્યા હતા. ભગવાન શ્રીહરિના અંતર્ધાન બાદ મુમુક્ષુજનોને સંસારસાગર તરવા માટે એકમાત્ર નૌકા સમાન એવા સાક્ષાત્ સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણનું સ્વરૂપ ગણાતા એવા 'શ્રી સત્સંગિજીવન' ગ્રંથ-શાસ્ત્રની કથાનો સંવાદ પણ અહીં જ સુવ્રતમુનિ (શ્રી સ્વરૂપાનંદ સ્વામી) અને ભાડેરના રાજા પ્રતાપસિંહના માધ્યમથી સૌપ્રથમ અહીંના જ ચક્રતીર્થ-ક્ષેત્રમાં ઉદ્ભવેલો છે.

આ મહાન તીર્થધામમાં સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની પૂર્ણકૃપાથી વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીની ૩૦૦મી 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથાપારાયણ' કરવાનો શુભ સંકલ્પ પ.ભ. શ્રી ડુંગરશીભાઈ ગોપાળશીભાઈ નિસર પરિવાર (નવાગામ-ભયાઉ) દ્વારા તા. ૩-૧-૨૦૧૩ માગશર વદ - ૬ થી તા. ૧૧-૧-૨૦૧૩ માગશર વદ - ૩૦ સુધી કરવામાં આવ્યો છે. તો આ ગ્રંથરાજની સુવ્રતમુનિને મુખ થકી સર્વપ્રથમવાર વહેલી ગાથાને ૧૮૦ વર્ષ બાદ ફરી તે જ ભગવાન શ્રીહરિના અતિ પ્રસાદિભૂત તીર્થધામમાં સર્વોપરી આજ્ઞા-ઉપાસનાની વાતોની સાથે દેવદર્શન-ધર્મકુળ દર્શન-સંતદર્શન-ભજન-કથાવાર્તા અને તીર્થસ્થાનોના દર્શનનો એક અમૂલ્ય અને અલભ્ય લાભ લેવા માટે તમામ ભક્તજનોને સ્નેહસભર પધારવા માટે અમો ભાવભીનું નિમંત્રણ પાઠવીએ છીએ... રખેને આ અવસર ચૂકાય ન જાય.....!!

તા. ક.:- આ કથા મહોત્સવમાં સમગ્ર ધર્મકુળ પરિવાર તથા અનેક બ્રહ્મનિષ્ઠ સંતો-મહંતો પધારી દર્શન-અમૃતવાણી લાભ આપશે.

નિમંત્રક :- શ્રી અમરશીભાઈ તથા રસિકભાઈ તથા રમેશભાઈ ડુંગરશીભાઈ નિસર પરિવાર - થાણા

મહોત્સવમાં આવવા માટેની વ્યવસ્થા

સ્પશ્યલ ટ્રેન દ્વારા અથવા પોતાની રીતે વિમાન કે ટ્રેન યા તો કોઈપણ વાહન દ્વારા આવી શકશે.

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરદાર દ્વારા આયોજીત દક્ષિણ ભારતની દસમી

શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્પેશ્યલ ટ્રેનયાત્રા

તારીખ : ૧-૧-૨૦૧૩ માગશર વદ-૪ થી ૨૧-૧-૨૦૧૩ પોષ સુદ-૧૦ કુલ દિવસ : ૨૧

નોંધ :- આ ટ્રેનયાત્રાનો ટીકીટ દર રૂ. ૧૧,૮૦૦ થાય છે, પરંતુ 'જગન્નાથપુરી મહોત્સવ'ના યજમાનશ્રી દ્વારા એક ટીકીટ ઉપર રૂ. ૧૦૦૦નું સૌજન્ય હોવાથી ટીકીટ દર :- ૧૦,૮૦૦ રાખેલ છે.

દર્શનીય પવિત્ર તીર્થસ્થળો :- જગન્નાથપુરી, તિરૂપતિ બાલાજી, ભૂતપુરી, શિવકાંચી, વિષ્ણુકાંચી, સુવર્ણ મંદિર - વેલુર, શ્રીરંગક્ષેત્ર, રામેશ્વર, પંઢરપુર, નાસિક-ત્ર્યંબકેશ્વર

ખાસનોંધ :- તા. ૧-૧-૨૦૧૩ના રોજ સુરતથી ઉપડશે માટે જગન્નાથપુરી સુધીની યાત્રા દરમ્યાન યાત્રિકે પોતાની રીતે જમવાનું સાથે લાવવાનું રહેશે. તેમજ તીર્થસ્થાનોના દર્શન કરીને ટ્રેનયાત્રાનું અંતિમ વિરામ સ્થાન રેલ્વે સ્ટેશન-સુરત રાખવામાં આવ્યું છે, તેથી યાત્રિકોએ ત્યાંથી પોતાની રીતે પોતપોતાના મુકામ સુધી પહોંચવાનું રહેશે.

આ ટ્રેનયાત્રા તથા મહોત્સવમાં લાભ લેનાર ભક્તોની લાયકાત

આ ટ્રેનયાત્રા તથા કથા મહોત્સવમાં ફક્ત ૫૫ વર્ષથી નીચેના જ પુરુષભક્તો તથા સ્ત્રીભક્તો એમ બંને લાભ લઈ શકશે. જેની દરેકે ખાસ નોંધ લેવી. આ ટ્રેનયાત્રા તથા કથા મહોત્સવમાં આવનાર ભક્તોએ ફરજિયાત પૂજા કરવાની રહેશે. અને પૂજા ન કરતા હોય તેમણે પૂજા લેવાની રહેશે. તેમજ લાભ લેનાર ભક્તો નિર્વ્યસની હોવા ફરજિયાત છે. ટ્રેનયાત્રા તથા મહોત્સવમાં આવનાર ભક્તોએ સરકારશ્રી દ્વારા માન્ય કોઈપણ ઓળખપત્ર સાથે લાવવાનું રહેશે.

યાત્રા વિષે અગત્યની માહિતી

એક જ ડબ્બામાં સાથે સાથે રહેવા ઈચ્છતા યાત્રિક ભક્તોએ, જેની સાથે રહેવાનું હોય તેમની સાથે પોતાનું નામ લખાવાથી તે શક્ય બની શકશે. યાત્રિક તરીકે પુરુષો તથા સ્ત્રીભક્તો એમ બંને જોડાઈ શકશે. એક જ સ્ત્રીભક્ત હોય તો તેને રસ્તામાં સાજા-માંદા કે અન્ય તકલીફ આવી પડે તો તેમના કોઈ જાણીતા પુરુષ સંબંધી હોવા જરૂરી છે.

ટીકીટ દર :- ❖ યાત્રાપ્રવાસ-ભોજન તથા દર્શનની બસ વ્યવસ્થાના ખર્ચ સાથે ટીકીટનો દર એક ટીકીટના રૂ. ૧૦, ૮૦૦/- રાખવામાં આવેલ છે. ❖ બુકિંગ સમયે રૂ. ૫,૦૦૦/- ભરવાના રહેશે તેમજ બાકીની રકમ ટીકીટ દીઠ રૂ. ૫,૮૦૦/- યાત્રાપ્રવાસ ઉપડતા પહેલા ૩૦ દિવસે ભરી દેવાના રહેશે. નોંધ : પાંચ વર્ષ કે તેથી ઉપરના બાળકોની સ્પેશ્યલ ટ્રેનમાં રેલ્વે બોર્ડ દ્વારા અડધી ટીકીટ અપાતી નથી, માટે તેની પણ આખી ટીકીટ જ લેવાની રહેશે.

અન્ય સૂચના

આ કથા મહોત્સવમાં પોતાની રીતે વિમાન યા ટ્રેન કે અન્ય રીતે ડાયરેક્ટ આવવા ઈચ્છતા હરિભક્તો માટે પણ રહેવા-જમવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. પરંતુ તેમણે સરદાર મંદિરે પોતાની ટીકીટ અને આઈકાર્ડની ઝેરોફ ફરજિયાત મોકલવાની રહેશે.

આ કથા મહોત્સવનો લાભ લેનાર ભક્તોએ પોતાની સાથે ઠંડીનો સમય હોવાથી પહેરવા તેમજ ઓઢવા-પાથરવા માટે ગરમ વસ્ત્રો ફરજિયાત સાથે લાવવાના રહેશે. અને પોતે દરરોજ લેતા હોય તે દવાઓ તેમજ તાવ, ઉધરસ-શરદી, ઉલ્ટી-ઝાડા વગેરે દવાઓ સાથે લેવી.

આ કથા મહોત્સવમાં પોતાની રીતે ટ્રેન કે અન્ય વાહન દ્વારા મહોત્સવમાં લાભ લેવા પધારનાર કોઈપણ ભક્તની આર્થિક સ્થિતિ નબળી હશે તો, યજમાન પરિવાર દ્વારા એક વ્યક્તિ દીઠ ભાડાપેટે રૂ. ૧૦૦૦ રૂપિયા આપવામાં આવશે. તેની આવનાર ભક્તજનોએ ખાસ નોંધ લેવી.

બુકિંગ માટે સંપર્ક :- ❖ શ્રી સ્વા. મંદિર - સરદાર. ફો. ૦૨૮૧-૨૭૮૧૨૧૧ મો. ૭૬૦૦૦૫૮૫૦૫ (પૂ. પતિતપાવન સ્વામી) ૯૪૦૯૪૯૦૮૮૦ (મહેતાજી).
❖ શ્રી સ્વા. મંદિર - શ્રીજીનગર સુરત. મો. ૮૧૨૮૬૯૧૫૧૩. ❖ પૂ. ધર્મવલ્લભ સ્વામી - વડતાલ. મો. ૭૬૦૦૦૨૭૧૩૪. ❖ શ્રી સ્વા. મંદિર - ડોંબીવલી ફો.નં. ૦૨૫૧-૨૪૫૩૮૭૫ મો. ૯૩૨૨૭૫૩૦૫૨. ❖ શ્રી સ્વા. મંદિર - મલાડ. ફો.નં. ૦૨૨-૨૮૮૦૪૩૫૬. ❖ શ્રી સ્વા. મંદિર - ખારગેટ મહુવા. મો. ૮૧૨૮૬૯૧૫૧૫. ❖ શ્રી સ્વા. મંદિર - બગસરા. ફો.નં. ૦૨૮૯૬-૨૨૨૫૪૧, ૮૧૨૮૬૯૧૫૦૨. ❖ મનસુખભાઈ દહિસર. મો. ૯૮૩૩૫૧૫૧૭૨.
❖ અશોકભાઈ વિદ્યાનગર. મો. ૯૮૨૪૪૯૩૩૮૭. ❖ પ્રવિણભાઈ માનકુવા - ભુજ. મો. ૯૮૨૫૭૯૫૮૫૨. ❖ ગોવિંદભાઈ માનકુવા - ભુજ. મો. ૯૮૨૫૫૩૭૮૪૬.
❖ રાજુભાઈ સુખપુર-ભુજ. મો. ૯૮૭૯૭૩૪૪૩૫. ❖ ઈશ્વરભાઈ વિકાસ મોટર્સ - અમદાવાદ. મો. ૯૮૨૫૦૪૪૧૦૮. ❖ નાથાભાઈ અમદાવાદ. મો. ૯૮૭૯૧૩૨૩૧૨.
❖ શાંતિલાલ માણવદર. મો. ૯૪૨૬૧૬૭૭૦૮. ❖ હિંમતભાઈ ધંધુકા. મો. ૯૪૨૮૪૯૯૩૦૮. ❖ અમરશીભાઈ ખાદી - ભાવનગર. મો. ૯૪૬૩૧૪૩૬૮. ધીરુભાઈ - ઢિના. મો. ૯૮૨૪૨૪૩૧૬૬. મહેશભાઈ - નાગકડા. મો. ૯૪૨૬૭૧૩૦૧૩. જગદીશભાઈ - ભરુચ. મો. ૯૪૨૮૪૨૭૧૦૦. દુર્લભજીભાઈ - જેતપુર. મો. ૯૩૨૭૬૦૧૦૦૮. નિલેશભાઈ - અમરેલી. મો. ૯૪૨૭૨૩૦૬૨૦.

મહોત્સવનું પ્રસારણ

ગુજરાત

ચેનલ દ્વારા આપ ઘેરે બેઠા પણ માણી શકશો.

આયોજક :- શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરદાર, તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫. મો. ૭૬૦૦૦૫૮૫૦૩, ૯૮૭૯૭૫૮૫૦૩

Visit us : www.sardharkatha.com • E-mail : sardharmandir@gmail.com, balswami2008@yahoo.com, nyalkaran.11109@gmail.com

ચિંતન ૩૩

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

શ્રીજી મહારાજનું
પ્રસાદિભૂત મહાન
તીર્થધામ
સરધારને આંગણે

પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી વિદ્યમાન આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી
પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના અધ્યક્ષપદે સરધારધામને આંગણે સતરમી

દિપાવલીના શુભ અવસર ઉપર ધનતેરશથી આઠમ સુધી...

પ્રયોજક : પૂ. સદ્. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય
શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

તારીખ

૧૧-૧૧-૨૦૧૨

થી

૨૧-૧૧-૨૦૧૨

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

ધાવણીના મહાદિવ્ય કાર્યક્રમની રૂપરેખા

સવાર

૪.૩૦ થી ૬.૦૦	- સ્નાનાદિક - પૂજાવિધિ
૬.૦૦ થી ૬.૩૦	- પ્રભાતફેરી
૬.૩૦ થી ૭.૦૦	- પ્રભાતિયા
૭.૦૦ થી ૮.૦૦	- કીર્તન વિવેચન
વક્તા : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી
૮.૦૦ થી ૮.૧૫	- પરચા પ્રકરણ કથા
વક્તા : પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજી
૮.૧૫ થી ૮.૪૫	- ધ્યાન અનુષ્ઠાન
૮.૪૫ થી ૧૦.૧૫	- જ્ઞાનગોષ્ઠી
૧૦.૧૫ થી ૧૧.૩૦	- વચનામૃત વિવેચન
વક્તા : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી
૧૧.૩૦ થી ૧૨.૦૦	- પ્રવચન-માનસીપૂજા
૧૨.૦૦ થી ૧.૦૦	- મહાપ્રસાદ

બપોર

૧.૦૦ થી ૨.૦૦	- વચનામૃત-કથા-પ્રશ્નોત્તરી
૨.૦૦ થી ૩.૩૦	- વિશ્રાંતિ
૩.૩૦ થી ૩.૪૫	- માનસી-ફગવા-કીર્તનભક્તિ
૩.૪૫ થી ૪.૦૦	- પરચા પ્રકરણ કથા
વક્તા : પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજી
૪.૦૦ થી ૬.૧૫	- શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતોની કથા
વક્તા : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી
૬.૧૫ થી ૭.૩૦	- પ્રવચન-ગોડી-આરતી-સ્તુતિ
૭.૩૦ થી ૮.૩૦	- મહાપ્રસાદ
૮.૩૦ થી ૮.૦૦	- સ્વાભાવિક ચેષ્ટાગાન
૮.૦૦ થી ૧૦.૦૦	- વ્યાખ્યાનમાળા
૧૦.૦૦ થી ૪.૩૦	- વિશ્રાંતિ

સ્થળ : 'શ્રી સ્વામિનારાયણ બાગ' શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર
ફો.નં. ૦૨૮૧ - ૨૭૮૧૨૧૧, મો. ૯૮૭૯૭૫૮૫૦૩, ૭૬૦૦૦૫૮૫૦૩

Online : www.sardharkatha.org www.swaminarayanvadtalgadi.org

સર્વાવતારી ભગવાન
શ્રી સ્વામિનારાયણ

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

લક્ષ્ય

ચેનલ દ્વારા

પ.પૂ. ધ.પૂ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય
શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી - વડતાલ

લાભપાંચમથી હવે પુરા ગુજરાતમાં
ઘેર બેઠા આપ માણી શકો છો...

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીની

દિવ્ય
અમૃતવાણી

પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી-સરધાર
તથા પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજીના શ્રીમુખે

સત્સંગ
કથામૃત

સમય : સવારે ૬.૦૦ થી ૭.૦૦, રાત્રે ૯.૦૦ થી ૧૧.૦૦

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.પૂ. ૧૦૦૮ શ્રી વિદ્યમાન આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી ડાબી પરિવાર આયોજીત રાજસમઢીયાળાને આંગણે

શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ

પ્રારંભ

તા. ૨૦-૧૧-૨૦૧૨
કારતક સુદ - ૭

વકતા :- પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

કથા સમય :- સવારે ૮.૩૦ થી ૧૧.૩૦, બપોરે ૩.૦૦ થી ૬.૦૦

પૂર્ણાહુતિ

તા. ૨૮-૧૧-૨૦૧૨
કારતક સુદ - ૧૫

પ.પૂ. ધ.પૂ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ધર્મકુળ મુગટમણિ શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

કથા સ્થળ

શ્રી સ્વામિનારાયણ ધામ,
મું. રાજસમઢીયાળા, તા.જી. રાજકોટ
સંપર્ક : ગણેશભાઈ - મો. ૯૮૨૪૦૩૬૭૨૧ ભરતભાઈ - મો. ૯૮૯૮૫૦૦૯૯૫ અંકુરભાઈ - મો. ૯૯૦૯૪૮૯૯૨૯

નિર્મત્રક

પ.ભ. શ્રી મોહનભાઈ દેવશીભાઈ ડાબી તથા
શ્રી ગણેશભાઈ દેવશીભાઈ ડાબી પરિવાર
સંપર્ક : ગણેશભાઈ - મો. ૯૮૨૪૦૩૬૭૨૧ ભરતભાઈ - મો. ૯૮૯૮૫૦૦૯૯૫ અંકુરભાઈ - મો. ૯૯૦૯૪૮૯૯૨૯

પ.પૂ. નાનાલાલજી શ્રી પુષ્પેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના 'રત્ના જન્મોત્સવ'માં ઉજવણી કરતા બંને પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી તથા સંતો-ભક્તો

પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના 'દિવ્ય અમૃતવાણી' પુસ્તકનું વિમોચન કરતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી તથા પૂ.સ્વામી, પૂ. ચેરમેન સ્વામી તથા પૂ. લક્ષ્મીપ્રસાદદાસજી સ્વામી

સુરતને આંગણે યોજાયેલ 'શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ યુવા સંગઠન પ્રારંભ મહોત્સવ' તથા પ.પૂ. નાનાલાલજી શ્રી પુષ્પેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીનો 'રત્નો જન્મોત્સવ' (૧૪-૧૦-૨૦૧૨)

છબીકલા : શ્રીહરિકૃષ્ણ વિડિયો વિઝન - સુરત. મો. ૯૪૨૮૬૯૫૧૩. શિવલાલ સુદાણી - બારમણ. મો. ૯૮૭૯૨૬૯૫૪૦. જયેશ ટાંક - કાંદિવલી - મો. ૯૩૨૪૦૬૦૯૪૭. શ્રીહરિ ડીઝીટલ સ્ટુડીયો - સુરત. મો. ૯૮૨૫૦૩૦૨૫૦.

Printed and Published by Swami Viraktswrupdasji on behalf of Sardhar and Printed at Shreeji Art, GF-12, Ashirvad Shopping Center, Ashram RD, Paldi - A'MD. and Published from Shree Swaminarayan Temple - Sardhar, Dist-Rajkot - 360025, Editor - Sadhu Patipavandasji